

HET INSTITUUT VOOR DE JAVAANSCH TAALEN TE SOERABAYA¹⁾.

Bijdrage tot de geschiedenis van de studie van het Javaansch

door

Dr. H. KRAEMER.

Honderd jaar geleden, op 27 Februari 1832, werd bij Resolutie besloten in de Residentie Soerabaya een Instituut voor de Javaansche taal op te richten. Dit Instituut heeft een korte en bescheiden rol in de geschiedenis van de studie van het Javaansch gespeeld. Het feit dat het 't eerste Instituut van dien aard is geweest en dat het nu een eeuw geleden tot stand kwam, geeft gereede aanleiding om deze onderwijsinrichting eens in het wijdere verband van de ontluikende studie van het Javaansch, in de eerste helft der vorige eeuw, te zetten.

Wanneer wij ons een beeld trachten te verschaffen van de kennis der Javaansche taal (over de andere Inheemsche talen zwijg ik in dit artikel) bij de Europeanen sinds de vestiging in den Archipel, is het resultaat evenmin bijzonder opwekkend als het beeld dat wij van die kennis in den huidige tijd verkrijgen. De rijk met gegevens gevulde deelen van De Haan's Priangan geven ons in hun schets van „De Gecommitteerde tot en over de Zaken van den Inlander” (Dl. I, Hoofdstuk XVII) en in de aanteekeningen op onderwerpen en personen eenigszins een indruk van den staat van zaken op dat gebied. De „Gecommitteerden tot de Saecken der Inlander” waren oorspronkelijk in 1686 uit het lichaam der Hooze Regeering aangesteld om aangelegenheden van en met Inlanders te regelen in de onmiddellijke nabijheid van Batavia. Allengs kreeg deze uit twee leden bestaande Commissie bemoeienis met den geheelen Preanger. Eenige uitzonderingen daargelaten, was de onkunde dezer heeren vooral op taalkundig

gebied, ook al werd er uitdrukkelijk taalkennis van hen vereischt, bedroevend groot.

Bladert men de vier deelen van „Priangan” verder door, de opgaven der indices volgend, dan ontmoet men wel telkens namen van ambtenaren of dienaren der Compagnie, die om hun taalkennis bijzonderlijk vermeld worden of die in de gelegenheid gesteld werden zich een behoorlijke kennis in het lezen, schrijven en spreken van het Javaansch te verwerven. Aanteekeningen van dergelijke strekking komt men eigenlijk vaker tegen dan we a priori, bij de overigens niet ongegronde overtuiging aangaande de armzaligheid van de kennis van het Javaansch in den Compagniestijd, zouden verwachten. Ik noem e.g. Nicolaas Hartingh. Ieder, die lust heeft het na te zien, kan andere namen bij De Haan vinden.

Gelijk het eind van de 18e en het begin der 19e eeuw in het algemeen, zoowel in Nederland als in Indië, een droevig verval van nationale kracht demonstreeren, stond het er met de Compagniesdienaren en ambtenaren van het de Compagnie opvolgende Opperbestuur op het gebied van taalkennis extra slecht voor. Dit heeft het contrast tot den ijver en de intelligentie op het veld van de kennis van taal, land en volk, die zich bij vele Engelsche ambtenaren, Raffles vooraan, tijdens het Engelsche Tusschenbestuur demonstreerden, dubbel donker gemaakt. De diep-nationaal voelende Baud, die uit aanschouwing en actieven dienst dit Tusschenbestuur kende, sprak dan ook met oprechten spijt van „de be-

1) Voor de samenstelling van dit artikel ben ik veel dank verschuldigd aan Dr. W. M. F. Mansvelt, thans Hoofd van het Centraal Kantoor voor de statistiek, die op het onderwerp opmerkzaam maakte en mij ook een „Historische Nota over

het Vraagstuk van de opleiding en benoembaarheid voor den Administratieven Dienst in Nederlandsch-Indië” (1900) gaf, die zeer vele gegevens, goed geordend, bevat.

schamende onkunde onzer ambtenaren" in tegenstelling tot de Engelsche.

Is het beeld van de kennis der Javaansche taal, ondanks het bovengezegde, tijdens de Compagniesperiode niet erg opwekkend, dat van de studie der taal in dat tijdvak is volkomen duister. Het is van algemeene bekendheid uit Rouffaer's artikel in den 2en druk van de Encyclopaedie van Ned. Indië over Herbert de Jager, dat deze Zwammerdamsche boerenzoon (1636 — 1694) één van de weinige begaafde Oriëntalist is geweest in de 17e eeuw, die zich met de studie, ook der Maleisch-Polynesische talen, heeft beziggehouden. Van zijn „Boecken en geschriften", evenals van zijn manuscriptenverzameling is echter zeer weinig overgebleven, zoodat ook dit licht voor het nageslacht en voor de geschiedenis der wetenschap van geen beteekenis is geworden.

Het blijft er daarom bij, hoe pijnlijk dat voor ons Hollandsche gevoel ook moge zijn, dat met mannen als Raffles, Marsden en Leijden de eigenlijke wetenschappelijke studie van deze landen op het gebied van taal en ethnografie c.a. eerst aanvangt.

Na het herstel van het Nederlandsch gezag in 1816 is er echter ten aanzien van de taalstudie een geheel andere houding bij het Ned. Gouvernement te constateeren. Met het perspectief van den historischen blik gezien, moge het ons, en niet zonder recht, toeschijnen dat de heroriëntering van de koloniale bewindvoering sinds 1816 een zeer langzaam proces is geweest, nog meer verlangzaamd door menigen terugval in te oude paden; datzelfde perspectief, wanneer het slechts wat verlengd wordt, geeft ons echter ook het recht te constateeren, dat er na den val der Compagnie in beginsel en in stemming toch een fundamenteele verandering is gekomen, die zich niet meer ongedaan laat maken. Er waait

ondanks alles een windje van vernieuwing. De inventaris wordt opgenomen, de beginselen van bestuur en het probleem van den status der ambtenaren worden onder oogen gezien. En zoo is er in Regeeringskringen voor het eerst ook werkelijk-actieve belangstelling voor het vraagstuk van de studie van taal, land en volk. Men moet het contrasteeren met de apathie voor dergelijke zaken in den Compagniestijd om er den rechten kijk op te krijgen. Of het Engelsche voorbeeld ook tot een zekere schaamte en jaloerschheid verwekt heeft, is moeilijk te zeggen. Vast staat echter wel, dat de groote omwentelingen in Europa op het terrein van de politiek en van den geest een heel andere houding tegenover het koloniale probleem noodzakelijk maakten, zoodat zelfs de „bedaarde" Hollander van het begin der 19e eeuw in beweging kwam. Eerst toen ontstond er een modern *koloniaal probleem* in den eigenlijken zin van het woord, d.i. de machthebbende staat, die door het aanvaarden der virtueele en actueele politieke macht over een door vreemde volken bewoond gebiedscomplex tegenover die volken en tegenover de internationale wereld voor zijn bewind verantwoordelijkheid op zich neemt.

Uit de nu volgende verhandeling zal blijken dat de ontwikkeling der taalstudie in de eerste decennien der vorige eeuw ten nauwste verweven is met het vraagstuk van de opleiding der ambtenaren, met het onderwijsprobleem in het algemeen en in deze beide met de fundamenteele politieke belangen van Nederland, zooals men die toen zag. Naast deze stimulans tot de ontwikkeling der taalstudie, en speciaal van het Javaansch, loopt een andere, n.l. het optreden der Zending en de gevolgen, die dit voor de studie van het Javaansch had. Soms raken deze twee stimulansen elkaar, maar zeer vaak gaan ze ook hun eigen weg ¹⁾.

1) De Heer P. Gediking maakte mij opmerkzaam op Veth's bespreking van de door Roorda bezorgde tweede uitgave van de Javaansche spraakkunst van Cornets de Groot. Dit uitvoerige artikel in De Gids van 1844 geeft ook een schets van de studie van het Javaansch sinds 1816, waarin veel belangwekkends staat, dat ook voor mijn eigen artikel

van gewicht is. Bij hem valt echter de nadruk op wat door de mannen door het Nederl. Bijbelgenootschap uitgezonden, is gedaan, terwijl het opleidingsvraagstuk der ambtenaren, dat zooveel bijdroeg om de belangstelling der Regeering actief te maken, meer terloops aangeroerd wordt.

De honderd jaar geleden tot stand gekomen stichting van het Instituut voor de Javaansche taal, ook een kleine schakel in de ontwikkeling van de geschiedenis der studie van het Javaansch, is een goede gelegenheid om te pogen in groote trekken een schets daarvan te ontwerpen, daarbij de Engelschen buiten beschouwing latend. De reeds genoemde Historische Nota, Jonker's inaugureele rede over de „Geschiedenis der beoefening van de Javaansche taal”, persoonlijke aantekeningen uit de Handelingen van het Ned. Bijbelgenootschap van 1820 tot 1857 en een aantal andere bronnen voor de geschiedenis der Zending verschaften hiertoe ampele stof.

We wenden ons eerst tot het vraagstuk van de opleiding der ambtenaren, daarbij voornamelijk de Historische Nota volgend.

Aan de uitzending voor den Indischen administratieven dienst werden tot in het begin der 19e eeuw geen eigen eischen gesteld. Gelijk bekend is, streefde Daendels op zijn gewone forsche manier een sanering van het corps na door vaste salariering in te voeren om aldus het euvel der omkoopbaarheid te lijf te kunnen gaan. De gestrengheid, die zoo nu en dan bij gevallen van omkoopning werd betracht, (in herinnering worde gebracht het proces von Prehn en Winter Sr. in 1819) is een doortrekken van deze nieuwe lijn. Bij het overgaan van het beheer der Aziatische Bezittingen van de Compagnie op het Opperbestuur, begon men ook de noodzaak van taalstudie te gevoelen. De voornaamste redenen voor deze nieuwe oriëntering zijn boven reeds genoemd. G. G. Janssens bepaalde reeds in 1811 dat aan de residenten van Soerakarta en Jogjakarta Europeesche jongelingen zouden worden toegevoegd, die den naam van „élève voor het civiel” dragende, zich moesten oefenen in den omgang met jeugdige Javanen van vorstelijken bloede en moesten trachten zich kennis van taal, zeden en gewoonten eigen te maken. Muntinghe, in zijn rapport van 1817, vestigde de aandacht op de gebrekkige kennis der landsta-

len bij de Europeesche ambtenaren. De C. C. G. werden daardoor actief en C. G. C. Reinwardt, de eerste directeur over de zaken van de landbouw, kunsten en wetenschappen (1816 benoemd) stelde een ontwerp samen voor een school tot onderwijs in de Javaansche taal. Dit ontwerp bleef onuitgevoerd, daar bij besluit van 8 September 1818 besloten werd aan de in 1818 te Semarang opgerichte militaire school gelegenheid te geven tot plaatsing van zes jongemannen om in het Javaansch onderricht te worden.

Had Daendels zich vooral bemoeid met de integriteitseisch voor den ambtenaar, de Nederlandsche Regeering in Den Haag occupeerde zich al onmiddellijk na haar optreden met het geschiktheids criterium voor Indische ambtenaren. Op 13 November 1814 werd bepaald, dat vijf klassen van ambtenaren te onderscheiden waren n.l. drie gradaties van diegenen, die door geboorte of gebleken kunde aanspraak mochten laten gelden op de hoogere posten. Dat kwam in de praktijk meestal op gunstbetoon neer. De vierde klasse omvatte diegenen, die door lagere rangen heen naar de hoogere posten mochten streven. Voor de vijfde klasse, die der klerken, bleef de weg naar boven afgesloten. Het is geen wonder dat bij zulk een systeem het protest uit Indië tegen het twijfelachtig gehalte van vele ambtenaren nogal eens gehoord werd. Om even op dit punt, dat van invloed is geweest op de ontwikkeling der taalstudie, door te gaan: In 1825 werden bij Koninklijk Besluit niet alleen categorieën van ambtenaren gecreëerd zooals in 1814, maar werden ook bepaalde eischen van benoembaarheid gesteld. De classificatie had nu in drie geledingen plaats. De eerste klasse omvatte die ambtenaren, die academisch gevormd waren en al een ambt, niet beneden den rang van commies, op voldoende wijze hadden bekleed. De tweede klasse omvatte hen, die geen academischen graad bezaten, maar die met lof het academisch onderwijs hadden gevolgd en eenig ambt, niet beneden dat van adjunct-commies,

naar genoeg hadden waargenomen. In de derde klasse viel de rest. Om naar Indië te kunnen worden uitgezonden, moest men van onbesproken gedrag zijn en voldoende kennis bezitten om in de klasse, waarin men naar Indië vertrok, het land te kunnen dienen. Ongehuwden hadden de voorkeur en men moest de reis naar Batavia zelf betalen. Er werd echter voor den Minister en voor den G. G. de ruimte overgelaten om ook naar eigen inzicht te benoemen, onafhankelijk van deze bepalingen. De eischen kwamen dus ongeveer neer op Hooger, Middelbaar of Lager onderwijs. Aan hen, die aan de in het besluit van 1825 gestelde eischen voldeden, werd het radicaal van Indisch ambtenaar uitgereikt, d.i. de bevoegdverklaring om tot de hoogste ambten op te klimmen. In 1836 werd nog nader geregeld welke betrekkingen een radicaal van ambtenaar en welke niet een radicaal vereischten. Deze regelen bleken nog te vaag. In Nederland maakte men zich ongerust over het groot aantal aanvragen om het radicaal door personen in Indië woonachtig, waardoor het gevaar ontstond dat er te weinig gelegenheid bestond om uit Nederland personen voor den Indischen dienst uit te zenden. De Staatsraad i.b.d. J. C. Baud, de volhardende strijder voor de specifiek Nederlandsche belangen, bracht in 1838 een uitvoerig rapport uit. Hij betoogde dat de bedoeling van het Besluit van 1825 was, dat het patronage bij eerste benoeming van Indische ambtenaren zou berusten bij het Opperbestuur in Nederland. Hij dringt aan op directe aanstelling in Nederland. Het corps controleurs behoorde een keurbende te zijn en daarom moesten de ambtenaren liefst niet in Indië opgevoed en vooral niet in Indië geboren zijn. Hij legde cijfers over, waaruit bleek dat van 1834 — 1837 de aanvulling der Indische ambtenaren voor 16% bestaan had uit van uit Nederland gezonden personen en voor 70% uit ontslagen militairen, gelukzoekers, zonen en afstammelingen van officieren en ambtenaren, allen door den G. G. benoemd. Hij betoogde dat de Inlander minachting heeft

voor den in Indië geborene. Daarom stelde hij voor allen, die niet in Europa opgevoed waren, van verkrijging van het radicaal uit te sluiten, welk beginsel de Minister van den Bosch inderdaad overnam. Ondanks de uit Indië tegen de inzichten en voorstellen van Baud voorgebrachte bezwaren, kon deze zijn eischen doorzetten.

Al deze deliberaties betroffen ook de kwestie der taalkennis binnen den gezichtskring. Het Besluit van 1825 stelde wel bepaalde eischen, maar liet kundigheden, bepaaldelijk met het oog op Indië, geheel buiten beschouwing.

In 1819 had G. G. van der Capellen al maatregelen genomen ter bevordering van de taalkennis der bestuursambtenaren. In een resolutie van 25 Maart 1819 legde hij n.l. vast dat grondige kennis van de landstaal een onmisbare voorwaarde was voor richtige vervulling van vele ambten. Hij stelde in die resolutie den eisch dat alle assistent-residenten, secretarissen en opzieners tot het Binnenlandsch Bestuur behoorend, binnen twee jaar de taal met gemak moesten kunnen lezen en schrijven, dat zij, die aan dien eisch niet voldeden als minder geschikt voor hun ambt zouden beschouwd worden en diensvolgens bloot zouden kunnen staan aan een korting van hoogstens een vierde van hun salaris. Ook werd in de Resolutie de wenk gegeven, dat de ambtenaren handschriften, geschiedkundige en archaeologische aantekeningen moesten opzenden aan den Directeur van Landbouw, Kunsten en Wetenschappen, opdat men zich door „een loffelijken geest van onderzoek” zou onderscheiden.

Deze Gouverneur-Generaal gaf nog op een andere wijze blijk van voorstander te zijn van een taalpolitiek in Inheemsche richting. In het R. R. van 1818 staat n.l. van de Indische Regeering te lezen: „Zij beraamt tevens de geschiktste middelen tot uitbreiding der kennis van de Maleische, Javaansche en andere talen onder de Europeesche (!) bewoners” ¹⁾. Hij was van plan

1) Publicaties H. I. O. C. no. 9, 1e stuk, p. 22.

onder het onmiddellijk toezicht van de Gouverneurs of Residenten élèves voor de studie der Inlandsche talen, n.l. jongelieden of ambtenaren, aan te stellen om zoo meer taalkundig geschoolde ambtenaren te krijgen. Die élèves zouden dan te Ambon, Malakka, Makassar, Batavia, Soerabaja en Djogjakarta geplaatst worden. Deze poging van den G. G. stiet op één uitzondering na af op de apathie der ambtenaren. Hoe groot die apathie was blijkt wel daaruit dat bij Resolutie van 4 April 1826 alle civiele ambtenaren en alle militairen op civiele posten door den G. G. (toen du Bus de Gisignies) gelast werden een exemplaar van de Maleische grammatica en het Maleische woordenboek van Marsden aan te schaffen, die door Elout vertaald waren ¹⁾. Het R. R. van 1827 perkt de bepaling van 1818 wat in door te spreken van „uitbreiding der kennis van de inlandsche talen onder de Europeesche ambtenaren”. Er werd aan toegevoegd: „in afwachting van de meer krachtdadige middelen welke er tot dat einde in het moederland zullen genomen worden.”

Overtuiging van de noodzaak van taalkennis bestond dus bij de Regeering voldoende. Deze heeft ook geleid tot de oprichting van het Instituut voor de Javaansche taal in 1832, door G. G. v. d. Bosch. De geschiedenis daarvan zullen wij dadelijk breedvoeriger behandelen. Voor de afronding moet hier nog even aangestipt worden in verband met het opleidingsprobleem van ambtenaren, dat in 1837 werd voorgeschreven, dat om bij het Binnenlandsch Bestuur geplaatst te worden, bewijzen moesten worden gegeven van voldoende taalkennis en van geschiktheid om met bevolking en hoofden om te gaan. Bij alle voordrachten of benoemingen moest een

certificaat van die strekking overgelegd worden. Aldus bepaalde een Resolutie van 22 Mei 1837. Het rapport van Baud van 1838 en de daaruit met Indië voortgevloeide correspondentie leidde zelfs in 1839 tot het slaan van een besluit, waarbij voor de ambtenaren voor de landelijke inkomsten en kultures exameneischen werden gesteld, waarbij het overleggen van een certificaat, dat voldoende kennis der Javaansche taal betuigde, verplicht was.

In deze bepalingen zal ook wel het kultuurstelsel, dat bedrevenheid in omgang met bevolking en hoofden eischte, een woordje meegesproken hebben.

Intusschen de eenige gelegenheid, buiten de praktijk, om de vereischte taalkennis op te doen, was het Instituut te Solo. Hier zijn wij dus tot het geschikte punt gekomen om de vóórgeschiedenis en de geschiedenis van dit Instituut te behandelen. Daar de Directeur daarvan is geweest Dr. J. F. C. Gericke, eerste afgevaardigde vanwege het Ned. Bijbelgenootschap, kunnen wij nu tevens de van Zendingszijde uitgaande stimulans tot bestudeering van het Javaansch in onze beschouwingen opnemen.

De toestand van de Kerk in het begin van de 19e eeuw bood hetzelfde desolate beeld als geheel Indië. Een volkomen verval van alle krachten. De machtige Bataviasche gemeente, die in de vorige eeuwen een soort hegemonie had uitgeoefend en den tijd had gekend dat 17 predikanten haar in het Hollandsch, het Portugeesch en het Maleisch dienden, kende in 1810 één predikant, den door Daendels met den titel van honorair professor begiftigden J. Th. Ross. De geheele Evangelisatie en kerkelijke bediening van de Inheemsche gebieden zooals b.v. Ambon, stond totaal stil. Het was

1) In de in de Algemeene Konst- en Letterbode van 1843 verschenen levensschets van A. D. Cornets de Groot, van de hand van een zekeren Lauts, vertelt deze dat Cornets de Groot, op grond van dit besluit der Regeering, in 1819 op 15 jarigen leeftijd als élève voor de Javaansche taal werd aangesteld. Hij werd daartoe te Solo onder toezicht van den Resident geplaatst. Het is misschien niet meer algemeen bekend, dat, zooals Lauts mededeelt, deze helaas te vroeg gestorven verdienstelijke beoefenaar van het Javaansch een

rechtstreeksche afstammeling in het vijfde geslacht van den vermaarden Hugo Grotius was. De grootvader van Hugo Grotius was de eerste, die den naam Cornets de Groot droeg, daar deze grootvader de zoon was van Ermengarde de Groot, dochter van den Delftschen burgemeester Diderik de Groot en van den Bourgondischen edelman Corneille Cornets.

Het besluit van Van der Capellen heeft dus één belangrijke vrucht gehad.

een seniele aftakeling op schrikwekkende schaal.

Thans verscheen de Zending op het toneel. De 18e eeuw is de eeuw van het ontstaan der Zendingsgenootschappen. Verschillende der Duitsche Genootschappen bepaalden zich voornamelijk tot het opleiden van zendelingen, daar Duitschland weinig connectie had met de buiten-Europeesche wereld. De Engelsche genootschappen zonden, behalve vele Engelschen, ook deze Duitschers uit. In 1797 werd Dr. Th. van der Kemp, die later als Zending in Zuid-Afrika groote bekendheid zou verwerven door zijn kampioenschap voor de vertrapte Hottentotten, onder Engelschen impuls de stichter van het Nederlandsch Zendelinggenootschap te Rotterdam, waarvan de bekende Zending op Oost-Java (Modjowarno, Malang etc.) later is uitgegaan. De Napoleontische tijd bemoeilijktte dit genootschap zeer om middelen bijeen te krijgen en aan het werk te komen. Desniettemin werden volhardende pogingen in het werk gesteld. In 1808 richtte men aan de Zendingsschool van J. Jaenicke te Berlijn het verzoek om eenige der daar opgeleide jongemannen naar Holland te zenden teneinde daar verdere opleiding te ontvangen en dan uitgezonden te worden. Zoo kwamen dan twee Duitschers in 1808 naar Holland. Eén dezer twee was G. Brückner, die de schrijver van de eerste gepubliceerde grammatische schets van het Javaansch zou worden. De permanente oorlogstoestand veroorzaakte dat Brückner (in 1783 te Linda in Saksen geboren, oorspronkelijk een weversgezel) tot 1812 in Holland moest blijven. Het was totaal onmogelijk in die benarde tijden, waarin de strijd tusschen Napoleon en Engeland het contact met het Oosten bijna onmogelijk maakte, zendelingen uit te sturen. Toen werd besloten dat Brückner naar Engeland zou vertrekken om daar door hulp van de London Missionary Society een bestemming in het Oosten te bereiken. In 1812 ging hij daarom met een collega naar Engeland, door de politieke verhoudingen ge-

dwongen om onder veel moeilijkheden de reis over Denemarken en Zweden te maken. Daar van Java dringende klachten waren gekomen over den deplorabelen toestand der Kerk, besloot men in Londen Brückner wegens zijn kennis van het Hollandsch met twee anderen naar Java te zenden. Eén van die twee was de bekende Jozef Kam, die later den titel van „Apostel der Molukken” verwierf, wegens zijn onvermoeide arbeidzaamheid in die streken.

De politieke situatie bracht ook nu weer vertraging, zoodat Brückner en zijn twee metgezellen eerst in Mei 1814 te Batavia aankwamen als zendelingen van het N. Z. G. Raffles zegde hun allen steun toe en aanvaardde het presidium van een kort na hun komst opgericht Javaansch Bijbelgenootschap.

Brückner werd dadelijk tot predikant van Semarang aangesteld, als hoedanig hij ook Soerakarta en Jogjakarta te bedienen had. Van den aanvang af had Brückner het oog gericht op de Javanen. Het vele werk onder de verwaarloosde Europeesche gemeenten hield hem daarvan echter in de eerste jaren terug. Al spoedig kwam hij echter in gewetensconflict, daar hij in de Kerk verplicht was onechte kinderen te doopen en het avondmaal uit te deelen aan menschen, wier leven een duidelijke tegenspraak was van alle Christelijke overtuiging en gezindheid. Ondertusschen had zich in 1815 te Semarang een Engelsch Baptist, Trowt, gevestigd om onder Javanen te evangeliseeren. Dit werkte er toe mee dat Brückner de Kerk verliet en, hoewel relaties met het N. Z. G. onderhoudende, in dienst der Baptisten overging. Van toen aan, n.l. 1816, tot aan zijn dood (1856) bleven de Javanen het object van zijn werkzaamheid, en wijdde hij zich met alle kracht aan de studie van het Javaansch. Van deze studie zijn de voornaamste resultaten geweest de „Proeve eener Javaansche Spraakkunst” en de eerste vertaling van het nieuwe Testament in het Javaansch. Eenige bijzonderheden hierover zijn misschien niet onwelkom, daar ze een aardig licht werpen op de wisselvalligheid

van de eerste aanvangen der studie van het Javaansch.

In Soerabaja bevond zich in die jaren ook een kleine kring van overtuigd-godsdiens-tigen, die temidden der kerkelijke doodschheid geestelijk leven trachtte te wekken. De stoot tot dien kring was gegeven door den reeds genoemden Jozef Kam, toen hij op weg was naar Ambon. De stuwende kracht was een Duitsche ex-matroos, J. Emde, die in Soerabaja het beroep van horlogemaker uitoefende. Hij stichtte met eenige vrienden in 1815 een Christelijk Genootschap, dat zich o.a. ook ten doel stelde om het Christendom onder de Inlandsche bevolking bekend te maken. Hij en zijn kring hadden daarom groote belangstelling voor Christelijke literatuur in Inheemsche talen. Zoo heeft hij, daar hij Javaansche tractaten, door Brückner geschreven, verspreidde, een belangrijke rol gespeeld in de begingeshiedenis van de Zending op Oost-Java. Door zijn invloed kwam de zgn. Soerabajasche Vertaling van het Nieuwe Testament in het Maleisch tot stand. Hij ten slotte was het ook, die Brückner aanspoorde om het N. T. in het Javaansch te vertalen.

In 1823 was deze vertaling gereed en werd aan het Javaansch Bijbelgenootschap te Batavia aangeboden. Er bestonden echter nog geen Javaansche drukletters. Het Javaansch Bijbelgenootschap deed een poging daarin te voorzien, kreeg deze ook door bemiddeling van het Ned. Bijbelgenootschap, maar de proeven liepen op teleurstelling uit ¹⁾.

De hulp kwam van elders. Sinds 1800 was in Serampore, een N. van Calcutta gelegen stadje in Deensch bezit, een Zendingsdrukkerij geweest, die door de ontzaglijke werk-

kracht van de drie mannen, die haar leidden, een zeer merkwaardige rol heeft gespeeld in de geschiedenis van de studie der Oostersche talen. Stichter van deze drukkerij was William Carey, de „cobbler” van Northampton, één der grootste zendelingen van den modernen tijd, een man van zeer bijzonderen wetenschappelijken en bepaaldelijk taalkundigen aanleg. In 1793 trok hij als zending naar Britsch-Indië. De Engelsche Oost-Indische Compagnie, die geen Zendingsarbeid wilde toestaan uit vrees voor onlusten, maakte hem het leven zoo moeilijk dat hij zich met eenige gelijkgezinde mannen, Marshman en Ward, terugtrok in Serampore, waar Denemarken heerschte. Ze richtten een drukkerij op en ontketenden (zoo mag men het wel noemen) een koortsachtigen ijver in het bestudeeren van vele Oostersche talen en in het overzetten van den Bijbel of gedeelten daarvan in ongeveer 40 dier talen. Van Carey zelf stammen o.a. de vertalingen van het N. T. in het Sanskriet en het Bengali, van welke talen hij één der beste kenners in die dagen was. Later verbond Lord William Bentinck, de G. G. van Britsch-Indië, hem als eerste professor in die talen aan het Fort William College in Calcutta, de eerste inrichting tot opleiding van civiele ambtenaren, een dergelijke inrichting als het Instituut voor het Javaansch te Solo, alleen opgroter voet.

Reeds langer met deze mannen in connectie zijnde, begaf Brückner zich met al zijn copie naar Serampore. Het Britsch en Buitenlandsch Bijbelgenootschap stelde f 6000.— beschikbaar voor de onkosten van den druk en het Javaansche Bijbelgenootschap te Batavia verbond zich 2000 ex. af te nemen. In 1830 kwam Brückner uit

1) In 1822 deden Cornets de Groot en zijn medeëleve, P. van Vlissingen, voorstellen tot oprichting van een Javaansche drukkerij aan de Regeering. Van Vlissingen ging er zelfs voor naar Holland en liet in 1824 bij de Heeren Enschedé te Haarlem Javaansche lettervormen gieten. Ook deze voldeden niet. Cornets de Groot zou die tijdens zijn verlof in 1829 in Nederland zien te verbeteren. Zijn dood verijdelde dit voornemen. Een nieuwe poging om goede Javaansche drukletters te verkrijgen, door P. P. Roorda van Eysinga gedaan, mislukte in 1835. Eerst in 1839 gelukte het aan Roorda, die eerst de voorlichting van den jeugdigen afge-

vaardigde van het Bijbelgenootschap Palm en van Raden Poespo Wilogo genoten had en later die van den met verlof gekomen Gericke, Javaansche drukletters, die iedereen voldeden, te ontwerpen. Men vgl. dit passim in het reeds geciteerde artikel van Veth. De eigenlijke bronnen voor deze gegevens, n.l. de „Proeven, voortspruitende uit de oprigting eener eerste Javaansche Drukkerij” en „Berigt en Proeve van de nieuwe Javaansche drukletters”, naar het voorschrift en onder toezigt van T. Roorda worden bij Veth aangehaald, doch zijn hier in Indië niet aanwezig.

Serampore te Batavia terug met zijn gedrukte N. T. en zijn „Proeve eener Javaansche spraakkunst”. Dit was inderdaad een eerste proeve. Het is de eerste wat stuntelige poging om, ingedeeld naar onze grammatische categorieën, wat over het Javaansch te vertellen. Verklaring geeft het niet, echte beschrijving bijna evenmin. Veel is verkeerd begrepen. Tevens bracht hij nog een 20.000 Javaansche tractaten mee, die ook te Serampore gedrukt waren. Het N. T. is dus één der eerste met Javaansche karakters gedrukte boeken geweest, waarschijnlijk wel het eerste ¹⁾. Dit boek heeft vele moeilijkheden gekend. Uit vrees dat de verschijning van het N. T. in het Javaansch onder de bevolking beroering zou wekken, nam de Regeering de kisten in beslag. Slechts enkele exemplaren mocht Brückner behouden. Ds. L. J. van Rhijn, die in 1846 een inspectiereis langs de Zendingsvelden van Ned.-Indië maakte, zag in dat jaar in de Buitenkerk te Batavia kasten vol met Brückner's Nieuwe Testamenten, die door de mot werden verteerd. Toen de bekende predikant en liberaal politicus Dr. W. Baron van Hoëvell in 1847 de buiten Zendingsbemoeyenis om in Wijoeng en Sidokare (Sidoardjo) ontstane Christengroepen bezocht, verzochten deze menschen hem om lectuur, speciaal Nieuwe Testamenten. Om dit gedaan te krijgen moest eerst verlof aan de Regeering gevraagd worden. Na drie maanden delibereren werd bij missive van den Algemeenen Secretaris toegestaan, dat aan deze menschen de begeerde boeken mochten geleverd worden. In die dagen ging men bij dergelijke zaken niet over één nacht ijs.

Met Brückner's persoon en werk op Javaansch taalgebied hangt nu weer het

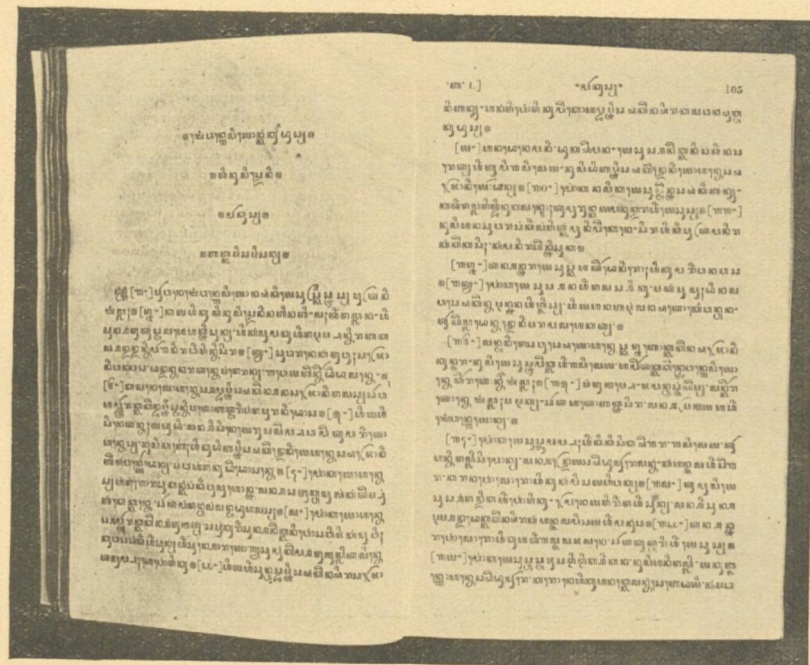
verschijnen van Gericke op Java samen, den man, wiens naam nog steeds genoemd staat op het titelblad van het bekende Javaansch-Nederlandsch Handwoordenboek. Naspeuren van wat daartoe geleid heeft, schenkt weer interessante kijkjes in de moeizame geboortegeschiedenis van de studie der Javaansche taal.

In de Handelingen van de 6e Algemeene Vergadering van het Nederlandsch Bijbelgenootschap, welke in 1820 werd gehouden, wordt gewezen op de werkzaamheid van Brückner te Semarang, die reeds de vier Evangelieën in het „Javaneesch” vertaald had. In een Bijlage wordt naar Java gewezen met zijn bevolking van 5.000.000. inwoners als een gebied, waarop het werk van het N. B. G. zich zou kunnen richten. De wetenschappelijke houding tegenover het vraagstuk der Bijbelvertalingen, waardoor het N. B. G. zich van alle Bijbelgenootschappen der wereld bijzonderlijk kenmerkt, kwam bij deze eerste besprekingen al uit. Men wees er op dat een dergelijk werk zeer langdurige voorbereiding zou vereischen.

In de Handelingen der 8e Algemeene Vergadering (1822) wordt verslag gedaan van een briefwisseling met Brückner, dien men hulp toezeide voor de uitgave van zijn N. T., als dat klaar zou zijn. Op raad van een Javaan had Brückner het Ngoko gekozen. Men stelt aan Brückner den eisch om, voordat men hem daadwerkelijk helpen zal, zijn vertaling aan het oordeel van eenige, het Javaansch machtige, mannen te onderwerpen. Ze mogen door hemzelf aangewezen worden. Als dat oordeel goed uitvalt, ontvangt Brückner in 1825 een gratificatie van f 1000.— van het N. B. G. Later rees weer twijfel of die beoordeelaars wel kundig genoeg waren, want men was opge-

1) Het is mij niet gelukt om over het eerste gedrukte boek of geschrift in Javaansche karakters zekerheid te krijgen. Wij deelden in de noot op pag. 16 reeds mee hoe vele pogingen en hoe vele jaren noodig waren om tot een bevredigenden Javaanschen drukletter te komen. De letter van het N. T. van Brückner is geheel zijn eigen ontwerp en vertoont ook de sporen van een eerste, individueele poging. De bekende Malaicus, Sinoloog en zendeling, Dr. W. H.

Medhurst, had in 1823 al een drukkerij in Batavia, waar naar het schijnt ook Javaansch gedrukt werd. Zekere gegevens heb ik daarover nog niet kunnen vinden. Als het juist is, is van deze pers waarschijnlijk het eerste geschrift in Javaansche drukletters gekomen en dan zal dat wel een Zendingsgeschriftje geweest zijn. Het blijft echter mogelijk dat het Nieuwe Testament het eerste met Javaansche karakters gedrukte boek is geweest.

De eerste bladzijden van het Marcus-evangelie in de vertaling van G. Brückner.

schrikt door de scherpe kritiek, die de bekende Abbé Dubois op verschillende der van Serampore uitgaande vertalingen had geëfend. Het N. B. G. wilde over dien twijfel uitsluitsel, omdat het aan het Javaansche Bijbelgenootschap te Batavia juist een lithografische pers had verzonden, bestemd voor den druk van Brückner's N. T. ¹⁾. Uit Batavia komen geruststellende berichten, want een taalkundig Javaan heeft de vertaling als goed, verstaanbaar en fraai gekenschetst, hoewel van stijl niet Oostersch genoeg. Nog steeds blijft het N.B.G. ongerust en zet zijn zoeken naar informatie voort, zoo lang dat men in 1830 nog op een definitief oordeel over Brückner's vertaling wachtte, toen deze al met het boek, gedrukt en al, uit Bengalen terugkwam.

Ondertusschen had echter het N. B. G. veel meer gedaan dan delibereren alleen. In 1823 n.l. had het N. B. G. als kweekeling aangesteld met bestemming om het Javaansch te bestudeeren ter voorbereiding van een Bijbelvertaling, den Heer J. F. C. Gericke, afkomstig van Neustadt in Mark Brandenburg. Hij moest zich blijven oefenen in het Grieksch en het Latijn en bovendien in Holland een voorbereidende studie doormaken van het Hebreeuwsch, het Arabisch, het Maleisch, het Javaansch en den Islam. Hieruit blijkt dat van den aanvang af een behoefte aan grondigheid bij het N. B. G. voorzat. Het Sanskriet ontbrak blijkbaar in de lijst, omdat er in die jaren in Nederland nog geen Sanskritist te vinden was.

Uit alles blijkt dat men Brückner's werk alleen als een eerste poging wilde laten gelden. Men voelde den plicht een Javaansche Bijbelvertaling, op degelijke voorbereiding rustend, te publiceeren.

In verband met den titel van ons artikel nu is het de moeite waard te bezien dat Gericke's aanstelling en de conceptie van het in 1832 begonnen Instituut voor de Javaansche taal van den aanvang af ten nauwste

verbonden zijn. De oorzaak daarvan is te zoeken bij J. C. Baud, den man, die in het opleidingsvraagstuk van ambtenaren zoo veel invloed heeft geëfend, en daarom ook op de eerste ontwikkeling van de studie der Indische talen. Door hem komen de twee factoren (n.l. de ambtenarenopleiding en de Zending), die den stoot hebben gegeven aan de wetenschappelijke studie van het Javaansch, bijeen.

Op de Algemeene Vergadering van 1823 was n.l. een belangrijk voorstel van de Haagsche Afdeeling ter sprake gekomen, dat aanleiding had gegeven om definitieve stappen te doen tot de vertaling en de verspreiding van den Bijbel in N. O. I. en een annonce in de dagbladen te plaatsen, waarbij gegadigden voor de daartoe vereischte studie werden opgeroepen. De man van wien dat voorstel geëmaneerd was, was J. C. Baud. In een uitvoerige Nota bekeek hij het vraagstuk van alle kanten. Deze Nota geeft een merkwaardigen kijk op de eigenaardige verstrengeling van politieke en godsdienstige gedachten, gedeeltelijk een erfenis uit de dagen der Compagnie, gedeeltelijk een vrucht van Baud's principieel-conservatieve gezindheid in het koloniale vraagstuk. Bovendien is het doortrokken van die gloedlooze voorzichtigheid, die de gemoedelijke vroomheid dier dagen zulk een Laodiceesch stempel gaf.

In drie stellingen vatte Baud zijn overwegingen samen. De eerste stelling luidde: de studiën, welke tot deze vertaling moeten leiden, kunnen hier te lande begonnen, doch nergens anders voltooid worden dan op Java zelf. Bij deze stelling betoogt hij dat het Javaansch een Polynesische taal is, verrijkt door een groot aantal Sanskriet, Arabische en Perzische woorden. Het is mogelijk om in Holland het Maleisch te beoefenen met behulp van de grammatica's van Werndley en Marsden, maar van het Javaansch „bestaan (het zij tot onze schande gezegd) noch spraakkunsten, noch woordenboeken." Daarom moet men op Java taal en gebruiken van het Javaansche volk leeren. De taalsoorten en de armoede aan woorden

1) Deze lithografische pers was niet de eerste, voor dit doel gezonden. In 1823 had men reeds een kleinere gestuurd. Beide persen bleken echter niet te voldoen.

voor abstracte begrippen zijn redenen te meer een aanstaand Bijbelvertaler de taal door omgang met het volk te doen leeren om „zijne vertaling te wijzigen naar de grillige philologie van een halfbeschaafd menschenras.”

Als tweede stelling poneerde de staatsman Baud, dat de hulp en medewerking van het Indisch Gouvernement onontbeerlijk zijn, zoowel in den loop der studiën, die de bijbelvertaling moeten voorafgaan, als bij die vertaling zelf.

Hier spreekt vooral de conservatieve staatsman. Het Nederlandsch Gouvernement is verplicht alles tegen te gaan wat de rust van Java zou kunnen storen. De bewoners van Java zijn Mohammedaansch. Aan dien godsdienst heeft het Gouvernement bescherming toegezegd. Nu is Java wel slechts oppervlakkig geïslamiseerd, maar dit brengt aan den anderen kant mede dat de Javanen zeer vatbaar zijn voor bijgeloovigheid en geestdrijverij. Telkens brengen godsdienstig-staatkundige bedriegers onrust. „Hoezeer dan ook het Indisch Gouvernement overtuigd moge zijn, dat onder den gemeenen Javaan, *aan zich zelf overgelaten*, zonder groot gevaar pogingen zouden kunnen worden toegelaten tot voortplanting van het Christendom, even groot is waarschijnlijk de vrees van dat Gouvernement, dat de Mohamedaansche priesters, zoodanige pogingen ziende in het werk stellen, en gedreven door den *intoleranten* ¹⁾ geest, die hen algemeen eigen is, zich de hierboven beschreven zonderlinge geneigdheid van het volk zouden ten nutte maken, om het tot opstand te bewegen.” Een vertaling van den Bijbel is wel niet te rekenen onder de openbare pogingen tot invoering van een nieuwen godsdienst, maar dien schijn kan men er aan geven, daar godsdienstige hervorming er toch het verwijderde doel van is. De vertaler moet daarom bescheiden en voorzichtig zijn, van welke eigenschappen het Gouvernement zich niet anders kan overtuigen dan doordat

„het Bijbelgenootschap jegens hetzelfde een vertrouwelijken en mededeelzamen toon aanneemt.”

Voor dat nauwe verband tusschen Gouvernement en Bijbelgenootschap ziet Baud echter nog een andere zeer gewichtige reden. Hiermede duikt eigenlijk voor het eerst het Instituut voor het Javaansch te Solo op. Immers hij redeneert aldus voort: Het Gouvernement stelt een groot belang in de uitbreiding der kennis van de Oostersche talen onder zijn ambtenaren. Daarom zou wenschelijk zijn dat „*het Bijbelgenootschap de Bijbelvertaling op Java vereenigt met het geven van wetenschappelijk onderwijs in het Javaansch*” ²⁾.

Daarvoor zou het Gouvernement een zekere tegemoetkoming aan het Bijbelgenootschap kunnen geven, niet zoozeer bestaande in financieelen steun, als wel in het toestaan van faciliteiten als vrij wonen, vrije geneeskundige behandeling etc.

Als derde stelling behandelt Baud ten slotte dat de hulp van het Gouvernement voor het doel van het Genootschap onontbeerlijk is. Immers politieke overwegingen doen vreezen, dat het Gouvernement elke poging om den Bijbel te verspreiden zal weren, indien zij zonder haar voorafgaande toestemming geschiedt. Deze zal het Gouvernement niet schenken als het niet de innige overtuiging heeft „dat daardoor de rust van het schoone en rijke Java, de voorname hulpbron van onze Indische financiën, niet wordt in de waagschaal gesteld.” Bovendien, wat nut heeft Bijbelverspreiding, zoolang de Javaan in zulk een toestand van analphabetisme en onwetendheid verkeert als hij doet. Het Gouvernement is het weer alleen, die hierin door onderwijs en opvoeding, waarbij elk godsdienstig geschilpunt geweerd wordt, verandering kan brengen. Dus ook dit argument pleit voor een innige samenwerking van het Gouvernement en het Bijbelgenootschap.

Deze geheele nota werd met een begeleidend schrijven aan den G. G., Baron van

1) De cursiveeringen zijn van Baud zelf.

2) Cursiveering van mij. K.

der Capellen, gezonden. Deze sprak er zijn instemming mee uit ¹⁾).

Uit de Handelingen van het N. B. G. blijkt verder dat zoowel het werk der Bijbelvertaling als de gedachte om een wetenschappelijk instituut voor de bestudeering van het Javaansch ten behoeve der ambtenaren op te richten, het voornemen in het leven riepen om niet één man, maar meerdere mannen naar Java te zenden. In 1827, het jaar waarin Gericke naar Java vertrok, nam men twee kandidaten aan, J. A. Palm en C. J. Hitchcock. Van deze twee is de eerste alleen in Indië aangekomen in dezelfde functie als Gericke, n.l. in 1833. De samenwerking met Gericke duurde slechts tot 1835, toen er oneenigheid tusschen hen ontstond. Daar Palm reeds in 1836 overleed, is hij nooit tot een Javanicus geworden van eenige bekendheid. In 1838 werd de Heer C. J. van der Vlis, litt. cand., en in 1839 Ds. W. C. Toewater als alumnus aangenomen. In 1839 vertrok v.d. Vlis met Gericke, die met verlof was geweest, naar Solo. Hij toonde zich een ijverig Javanicus en vertaalde om Gericke in zijn werk te steunen, eenige deelen van het O. T. in het Javaansch. Hij overleed echter reeds in 1842. Toewater was, hoewel Javanicus, te Makassar geplaatst, omdat men den blik verder wilde slaan. Deze was predikant bij de Indische Kerk en legde zich op het Boegineesch en Makassaarsch toe. Hij werd in 1843 naar Semarang overgeplaatst en occupeerde zich toen weer met het Javaansch. Ook hij overleed in 1844, een nooit-gedrukte Makassaarsche en Boegineesche spraakkunst, chrestomathie en Woordenboek in beide talen als vrucht van zijn grooten ijver achterlatende. Als voorlooper van Matthes dient hij wel vermeld te worden ²⁾).

Deze aantekeningen brengen wel onder den indruk ³⁾ van het feit, dat tusschen 1825 en 1845 bij het N. B. G., speciaal ten aanzien van het Javaansch, een groote diligentie betracht is. Het korte Indische bestaan, dat allen, behalve Gericke, beschoren is geweest, heeft deze bedoelingen vrijdeld. Gericke is daarom de eigenlijke pionier geworden op het terrein van de studie van het Javaansch. Gericke vestigde zich in 1827 te Solo en trok aan de studie. Zijn eerste doel was een Woordenboek en een Spraakkunst te prepareeren. Hij knoopte betrekkingen aan met den bekenden letterlievenden Sultan (vroeger Panembahan) van Soemenep, over wien men o.a. in het tweede deel van van Hoëvell's: *Reis over Java, Madura en Bali*, aardige gegevens kan vinden. Hij bracht een tijd in het Ponorogo'sche door, geheel in de desa levende. Hij wilde zelfs voor de studie van het Kawi naar Bali en voor die van het Sanskriet naar Calcutta. Van deze beide plannen is echter niets gekomen. Wel maakte Gericke in 1835 een belangrijke reis naar den Sultan van Soemenep. Gericke werkte aan zijn grammatika, die onder den titel van: *Eerste gronden der Javaansche taal*, in 1831 is uitgekomen op de Landsdrukkerij, vergezeld van een chrestomathie. Deze schets, met een Bloemlezing bestaande uit brieven, verhalen en wetten, is een groote vooruitgang op de Proeve van Brückner. Kort en helder, hoewel zeer onvoldoende, worden de hoofdtrekken aangegeven. De aanmoediging van den G. G. van den Bosch droeg veel tot deze uitgave bij. Gericke kreeg als een bewijs van de ingenomenheid van het Gouvernement met den voortgang der Javaansche Studiën een gratificatie van f 5000.—, welke hij geheel schonk voor den

1) Men zie voor dit alles: Jean Chrétien Baud, door Mr. P. Mijer. 1878.

2) Het is niet onaardig te vermelden dat de bekende Dr. John Leyden reeds een vertaling van Markus in het Boegineesch en Makassaarsch had vervaardigd. Zie *Verhand. Alg. Verg. N. B. G.* 1852.

3) Wanneer men uit dezen aanvangstijd van de studie der Javaansche taal zich voor den geest stelt, dat Cornets de Groot en de drie door het Bijbelgenootschap gezonden jonge mannen allen na weinige jaren stierven, kan men

geheel instemmen met Veth's verzuchting, dat een donker fatum over de studie der Javaansche taal scheen te zweven. Temeer daar Cornets de Groot, Palm, v.d. Vlis en Toewater allen reeds bewijzen van groote begaafdheid en grooten ijver hadden gegeven in den korten tijd, die hun gegund was.

Veth vermeldt in zijn Gidsartikel van 1844, dat het Ned. Bijb. Gen. door de uitzending van Gericke, Palm, v.d. Vlis, Toewater en de aan hun werk verbonden kosten voor de Bijbelvertaling en de studie van het Javaansch reeds meer dan 2 ton had uitgegeven.—

bouw van de Protestantsche Kerk te Solo, van welke ook dit jaar het honderdjarig bestaan herdacht is.

Onderwijl deed Gericke ook al enkele beginpogingen tot Bijbelvertaling, verzamelde handschriften, hield steeds de samenstelling van het woordenboek in het oog en was bezig aan de vertaling van de Serat Papali. Uit een schrijven van 1829 van Gericke's hand, voorkomend in de Handelingen van de 16e Alg. Verg. van het N. B. G. in 1830, blijkt dat hij bij al deze dingen ook steeds de stichting van het Instituut in het oog behield. Hoe eng daarin voor hem Baud's streven naar een opleidingsgelegenheid voor ambtenaren met godsdienstige en cultureele doelstellingen verweven was, blijkt wel uit de volgende passage in dien brief: „Dat onderwijs (n.l. in het Javaansch) en die instelling (n.l. het Instituut) zullen aan Nederlandsche en Christelijke beschaving den weg banen, tot gemakkelijk verkeer met den Inlander. Van dit middenpunt zal verdere verlichting uitgaan en door nieuw opgerichte of verbeterde scholen zich wijd en zijd verspreiden. Zoo zal de leelust bij de jeugd opgewekt, het verstand geoefend, de zucht tot onderzoek gescherpt worden, en het kan bij zoo gunstige omstandigheden niet missen of ook de verspreiding van den Bijbel zal op Java gemakkelijker en wat meer zegt, zegenrijker en vruchtbaarder in de gevolgen zijn.” Het zijn dus wijde droomen van beschaving, onderwijs en godsdienstige hervorming, die aan de wieg van het Instituut hebben gestaan. Gericke's uitgave in 1833 van de door wijlen A. D. Cornets de Groot nagelaten spraakkunst van het Javaansch (Dl. XV der Verhandelingen van het Bat. Gen. v. K. en W.) staat voor hem ook in hetzelfde licht. Hij wil taalkennis verbreiden. Het nagelaten werk van Cornets de Groot is de eerste uitvoeriger poging tot beschrijving en *verklaring* der Javaansche taal.

Gericke's volhardend pleiten voor de noodzaak om een Instituut voor de studie van het Javaansch op te richten, had in 1832 eindelijk succes. G. G. v. d. Bosch was

doordrongen van de noodzaak om het groote gebrek aan kennis bij de ambtenaren aangaande taal en gewoonten der Javanen te bestrijden ter wille van een goede gezagvoering. Het lid van den Raad van Indië, Mr. Merkus, en de Commissaris aan de Hoven van Soerakarta en Jogjakarta, stemden met Gericke's plannen in, met het resultaat dat op 27 Februari 1832 een Resolutie geslagen werd, waarbij in aanmerking genomen werd „dat het opleiden van jonge ambtenaren tot de kernis der Javaansche taal in het belang van den dienst hier te lande als hoogst nuttig moet worden beschouwd” en waarbij bepaald werd dat in de residentie Soerakarta een Instituut voor de Javaansche taal onder directie van Gericke zou worden opgericht. Aanvankeijk lag het in de bedoeling het Instituut te plaatsen op het land Wates, nabij Ampel, maar de overweging dat Solo de plaats was, waar de oude hofzeden en gewoonten nog in zwang waren, deed ten slotte voor Solo kiezen. De Resident van Soerakarta werd tot curator benoemd. Gericke wilde geen bezoldiging aannemen voor zijn directeurschap, maar bedong in de plaats daarvan gunstige voorwaarden voor de alumni van het N. B. G., die nog komen zouden (denk aan Palm, v.d. Vlis, Toewater).

Op 29 October 1832 werd het Instituut geopend. Volgens de Handelingen der 19e Alg. Verg. van het N. B. G. in 1833 bewoonde Gericke met 9 leerlingen een groot huis, dat voor 3 jaar door het Gouvernement gehuurd was. Hij gaf les in aardrijkskunde, Algemeene, Vaderlandsche en Romeinsche geschiedenis, Land- en Volkenkunde van Indië, en vooral in het Javaansch, n.l. 6 uur per dag. Onder de eerste élèves van het Instituut komt voor de bekende Javanicus J. A. Wilkens, die in 1835 ook leeraar werd aan het Instituut. Ook Mounier is een leerling van het Instituut geweest. De cursus was tweejarig gedacht. Doel van het onderwijs is : verkrijging van grondige kennis van het Javaansch en geschiktheid tot omgang met Inlandsche grooten en den minderen Javaan. De élèves

zouden gelegenheid krijgen om de ceremoniën en feesten aan het Hof bij te wonen. Uit een verslag van Gericke uit 1834, blijkt dat het Javaansch werd onderwezen, ook de Javaansche wetboeken, tijdrekenkunde, mythologie etc. Eens in de week werd wajang gespeeld. Oudheden als Boroboedoer, Prambanan, Soekoe, Diëng werden met de leerlingen bezocht. Ook Winter hielp mee in het onderwijs van het Javaansch. Aan Javaansche hulp had Gericke, volgens zijn getuigenis, weinig, omdat de Javaansche helpers te weinig inzicht in hun eigen taal hadden voor het onderwijzen ervan.

Het instituut floreerde echter niet werkelijk. De goede wil bleek hier toch niet den juiste weg gevonden te hebben. Daarvoor zijn verschillende, zeer stevige redenen aan te voeren. Het karakter van het Instituut was te veelzijdig. Eigenlijk wilde het een gelegenheid tot opleiding van ambtenaren zijn, die door het kultuurstelsel intiemer kennis van Java behoeften. Men verbond er echter mee de begeerte om er een middelpunt van wetenschappelijke studie van te maken, terwijl, zooals we boven zagen, Gericke zelf er culturele en godsdienstige uitzichten mee verbond. Die veelzijdigheid moest zich demonstreeren. Bovendien eischte zulk een lesrooster, als we boven medegedeeld hebben, den heelen man, zoodat Gericke begon te gevoelen dat hij aldus in zijn verplichtingen tegenover het Bijbelgenootschap te zeer te kort zou gaan schieten. Hij vroeg daarom in zijn verslag van 1834 ontheffing van het directeurschap, van de internaatsleiding en van alle lessen, behalve die in het Javaansch.

Een andere moeilijkheid was dat het gedrag van vele leerlingen aan groote bedenkingen onderhevig was, bijzonderlijk wegens hun „nachtelijke escapades”.

Met ingang van 1 Januari 1835 werd dan

ook weer een nieuw reglement ingevoerd. Hierbij zette zich de eigenlijke tendenz van het Instituut door, n.l. dat het een gelegenheid was tot opleiding van ambtenaren. Gericke werd van het Directeurschap ontheven, maar bleef Javaansche lessen geven. Hij zelf bleef zijn werkzaamheid aan het Instituut als een goede voorbereiding voor de Bijbelverspreiding op Java beschouwen, daar deze verspreiding zou afhangen van de vorming der ambtenaren tot kenners van land en volk en tot bevorderaars van het onderwijs¹⁾. De élèves zouden niet langer in het Instituut, maar op zichzelf wonen.

Het bleef echter sukkelen met het Instituut. De resultaten vielen niet mee. Men beproefde dat toen wel te verhelpen door van het facultatieve toelatingsexamen (een merkwaardige vondst) een verplicht te maken in 1838. Bovendien, voor het probleem van de betere opleiding van ambtenaren, in nauw verband waarmee dit Instituut toch het levenslicht gezien had, was het een zeer onbevredigende inrichting, alleen al uit numeriek oogpunt. Immers, slechts een zeer miniem getal studeerde daar.

Een aantal residenten werd aangezocht om hun oordeel over het Instituut uit te spreken. Op één na, waren allen unaniem ongunstig in hun opinie, zoodat G. G. De Eerens het Instituut een ware geldverspilling zonder nut noemde.

Nu ging het adviseeren en delibereeren weer aan den gang, want het opleidingsprobleem bleef even urgent. De Algemeene Secretaris C. Visscher bepleitte dat het doel van het Instituut, n.l. het vormen van bekwame ambtenaren, bekwame afgezanten naar Inlandsche Hoven en bekwame translateurs, evengoed bereikt kon worden door de opleiding te verbinden aan het Bureau voor Inlandsche Zaken te Buiten-

1) Hoe stevig het streven voor de stichting van het Instituut en zijn idealisme voor het onderwijs bij Gericke verbonden waren, treedt daarin aan den dag, dat op instigatie van Gericke het Ned. Bijbel Genootschap in 1831 al voorstelde aan v. d. Bosch, dat het Ned. Bijb. Gen. op eigen kosten het Inlandsch Onderwijs zou beginnen op Java door in elke Residentie een school op te richten. In 1838

vraag het Ned. Bijbel Gen. nog eens verlot daartoe, maar verzocht nu tevens een subsidie van f 24.000. De financiële toestand en ook wel de verborgen onlust der Regeering om onderwijs te verstrekken, bewerkten dat ook dit voorstel, zooals zoovele, gedeponneerd werd.— Vgl. Publicaties H. I. O. C. No. 9, p. 10 v. v.

zorg, dat onder de Algemeene Secretarie behoorde. De Voorzitter van de Hoofdc commissie voor het Onderwijs, Dr. Fritze, haalde de netelige kwestie van de in Indië geborenen erbij, die zoo stiefmoederlijk door de Regeering bedeed werden en daarover in 1848 op de bekende protestvergadering te Batavia hun lang opgekropte ergernis zouden uiten. Hij wilde een gymnasium te Batavia, waarmee het Instituut van Solo zou saamgesmolten worden. Dit voorstel stelde weer het geheele probleem van de volstreckte suprematie van het moederland aan de orde, die zich op het gebied der hoogere onderwijsvoorziening en van het waarnemen der hoogere betrekkingen door in Nederland geborenen tot nog toe ten duidelijkste gedemonstreerd had, zoodat alle hoogere onderwijsopleiding buiten Indië werd gehouden en opvoeding in Nederland als *conditio sine qua non* voor toegang tot de hoogere Indische betrekkingen werd gesteld.

Het is dan ook niet te verwonderen, dat Baud, de groote protagonist dezer beginselen en de man, die het opleidingsprobleem steeds ter harte had genomen, weer op het tooneel van den strijd verschijnt en zijn inzicht doorzet. Aanvankelijk had hij ook verwachtingen van het Instituut te Solo. We herinneren ons dat hij in 1823 in zijn Nota de verbinding van werk van het Bijbelgenootschap en het inrichten van een dergelijk Instituut zelf het eerst te berde had gebracht. In het eerste deel van ons artikel is gebleken hoe Baud voortdurend actief was. In 1826 had hij, ondanks zijn betoog in de Bijbelgenootschapsnota (het betrof daar immers slechts een gedachte) in een rapport aan de Regeering al dringend aangeraden een opleidingsinstelling in Nederland te vestigen. Dat was geen werkelijkheid geworden, omdat de Koning van oordeel was dat een militaire inrichting het geschiktst was tot opleiding van ambtenaren. De opleiding in *Nederland* was echter een politieke lievelingsgedachte van Baud. Toen de mislukking van Solo evident werd, zette hij dit eindelijk door. In een rapport van

28 Juni 1842 aan den Koning deed Baud, destijds Minister, het voorstel de opleiding aan de ook in 1842 opgerichte Koninklijke Akademie voor Ingenieurs te Delft te verbinden. Zijn argument is curieus, n.l. : „Sedert het jaar 1826 toch is in Indië ingevoerd het zoogenaamd stelsel van kultures, een stelsel, hetwelk de noodzakelijkheid heeft doen ontstaan, dat de vorming der ambtenaren niet blootelijk taalkundig, maar ook industrieel en commercieel zij”. Daarom is de K. A. te Delft geschikt om behalve ingenieurs voor Indië ook ambtenaren te vormen, terwijl ze dan behalve het taalkundig onderwijs ook die gedeelten van het industriele onderwijs zouden kunnen volgen, die voor een ambtenaar wenschelijk zijn.

Aldus werd besloten. De opleiding van ambtenaren werd aan de K. A. te Delft gekoppeld. Prof. T. Roorda, oorspronkelijk professor in het Hebreeuwsch en de bespiegelende wijsbegeerte, maar door zijn lidmaatschap van het Hoofdbestuur van het Ned. Bijbelgenootschap op het Javaansch geraakt, werd tot hoogleeraar in de Oosterse taal-, land- en volkenkunde van de Kon. Akademie te Delft benoemd. Bij Koninklijke Besluit van 16 Augustus 1842 werd bepaald dat diens gevolgde het Instituut te Solo zou worden opgeheven. Op 1 Februari 1843 werd het Instituut voor de Javaansche taal te Solo inderdaad opgeheven. Het had een kort en vrij roemloos bestaan gekend. Het is één der vele aanloopjes geweest in de vorige eeuw tot het op gang komen van de studie van het Javaansch. Uit politiek oogpunt was de opleiding te Delft de overwinning van het consequent-conservatieve standpunt in koloniale zaken, waarvan Baud één der bekwaamste en rechtschapenste vertegenwoordigers is geweest. De plaats waar de opleiding zou plaats hebben, zou nog in den grooten politieken strijd tegen het cultuurstelsel betrokken worden. Het is hier de plaats niet daarop door te gaan. Waarop ik alleen opmerkzaam wil maken is hoe de strijd over fundamentele politieke begin-

selen en de moeizame groei der Oostersche studiën met elkaar verweven zijn.

Moge deze bijdrage tot de geschiedenis van de studie van het Javaansch, waartoe de honderdjarige herdenking van het Instituut te Solo de aanleiding was, anderen ertoe opwekken om andere figuren (ik noem b. v. Wilkens, Cohen Stuart, Winter etc.)

en strevingen op dit terrein in hun onderling verband na te speuren en te beschrijven. Het zal er ongetwijfeld toe medewerken om den indruk te bevestigen, dat de vorige eeuw nog menig verrassend historisch trekje verbergt. De studie van de verbinding der kleine en groote dingen der historie heeft haar bijzondere bekooring.

LITERATUUR:

Historische Nota over de opleiding en benoembaarheid voor den administratieven dienst in N. I. 1900.

Mr. P. Mijer: Jean Chrétien Baud. 1878.

C. F. Gronemeyer: Gedenkboek van het Nederlandsch Bijbelgenootschap 1814—1914.

De Verhandelingen der Algemeene Vergaderingen van het Ned. Bijbelgen. van 1820—1857.

S. Coolsma: De Zendingseeuw in Ned. Indië.

P. J. Veth's artikel in De Gids van 1844 over de Javaansche spraakkunst van Cornets de Groot.

George Smith: The Life of Willam Carey.

DE VIERING VAN DE GAREBEG MOELOED DAL 1863 IN JOGJAKARTA (18 JULI 1932)

door

R. SOEDJANA TIRTA KOESOEMA.

Naar een algemeen als geloofwaardig beschouwde overlevering is de profeet Mohammed op Maandag-Pon, den 12den van de maand Rabingoelawal van het jaar Dal, overleden en later heeft men in den Islam willekeurig aangenomen, dat hij op denzelfden dag, 63 jaren tevoren, was geboren. Voorts zouden nog andere belangrijke gebeurtenissen in zijn leven juist op dienzelfden datum zijn gevallen.

De herdenking van die geboorte is eerst langzamerhand in den Islam in zwang gekomen, en nog in lateren tijd bleven sommige wetgeleerden haar als een verwerpelijke nieuwigheid veroordeelen. Door de steeds toenemende verheerlijking van den Profeet verwierf dat maulidfeest echter op den duur in alle Moeslimsche landen groote populariteit. Op dien gedenkdag worden dan, vooral in de woningen van vrome lieden, en ook in de moskeeën, voorgedragen de levensgeschiedenissen, maulid's, van den Profeet.

Op Java is de herdenking van dien geboortedag een buitengewoon belangrijk feest; de maand Rabingoelawal wordt door de Javanen zelfs in haar geheel Moeloed (Arabisch maulid) genoemd. Overal in de désa's hebben bij deze gelegenheid godsdienstige maaltijden plaats, welke maaltijden naar den Profeet Rasoeel Allah (Afgezant Gods) „rasoelan” worden genoemd. In de Gouvernementslanden onthalen sommige Regenten op dien dag de ambtenaren en vooraanstaande geestelijken op een moeloedan-maal, waarbij dan ook de biographie van den Profeet wordt voorgelezen. Doet de Regent dit niet, dan wordt in de moskee zulk een maaltijd gegeven; de kosten worden bestreden deels uit de moskeekas en deels uit vrijwillige bijdragen van de gemeenschap.

De Javanen tellen de jaren bij kringen van acht, en de 8 jaren van zulk een kring, windoe geheeten, hebben ieder een eigen naam, welke eigenlijk niets anders is dan de naam van een letter van het Arabische alfabet. Die namen luiden volgens Javaansche uitspraak: Alip, Éhé, Djimawal, Djé, Dal, Bé, Wawoe en Djimakir en drukken de cijfers 1, 5, 3, 7, 4, 2, 6 en wederom 3 uit. Het cijfer Alip (1) is het teken van dag, waarmede de windoe aanvangt. Zoolang dit Woensdag is (zooals dat in het tijdperk, waarin wij thans leven, het geval is), hebben de overige werkdagen de volgende teekens: Donderdag Bé (2), Vrijdag Djim (3), Zaterdag Dal (4), Zondag Éhé (5), Maandag Wawoe (6), Dinsdag Djé (7). Nu zal, zoolang het eerste jaar der windoe met Woensdag aanvangt, het tweede (Éhé) beginnen met Zondag, het derde (Djim) met Vrijdag, het vierde (Djé) met Dinsdag, het vijfde (Dal) met Zaterdag, het zesde (Bé) met Donderdag, het zevende (Wawoe) met Maandag en het achtste wederom (Djim) met Vrijdag. De cijfers der begindagen zijn de namen geworden van de jaren der windoe's, welke er mede aanvangen, en wijl de Vrijdag, door Djim aangewezen, tweemaal voorkomt, heeft men het derde jaar, eerste Djim, Djim-awal en het achtste jaar, tweede Djim, Djim-akir genoemd.

De cijfers, welke de teekens der windoe-jaren zijn, noemt men hunne neptoës of neptoës, een verbastering van een Arabisch woord. Evenals elk jaar der windoe heeft ook elke maand van het jaar hare neptoe. In het jaar hebben zes maanden 30 en de zes overige 29 dagen; deze laatste zijn de 2e, 4e, 6e, 8ste, 10e en 12e, waarvan de laatste in de schrikkeljaren ook 30 dagen heeft. De

Officieren van het corps Wirabradja.

*Op den Sitihinggil.
De spijsbergen worden voorbij gedragen naar de Moskee.*

*Het corps Ketangoeng met de
1. Kangdjeng Kjahi Toenggoelwoeloeng. 2. Kangdjeng
Kjahi Poedji. 3. Kangdjeng Kjahi Pengarab-arab.*

Vrouwelijke spijsbergen.

Processie van den Soeltan naar de Moskee.

Genoodigden en ambtenaren op den Sitihinggil.

Mannelijke en vrouwelijke spijsbergen (goenoengan).

De rookende spijsberg en een vrouwelijke spijsberg.

Pradjoerit's van het corps Wirabradja.

*Het corps Ketanggoeng met de
1. Kg. Kjahi Toenggoelwoeloeng. 2. Kg. Kjahi Poedji.
3. Kg. Kjahi Pengarab-arab.*

neptoes der maanden zijn 7, 2, 3, 5, 6, 1, 2, 4, 5, 7, 1, 3.

Hoe komt men daaraan?

De eerste maand van het jaar heeft als neptoe onveranderlijk 7 (eigenlijk met de waarde van nul). De eerste maand telt nu $4 \times 7 + 2$ dagen, om welke reden de tweede maand twee dagen verder in de week zal aanvangen en heeft derhalve als neptoe 2. De tweede maand heeft slechts $4 \times 7 + 1$ dag en begint dus $2 + 1 = 3$ dagen verder in de week dan de eerste, vandaar dat de derde maand als neptoe 3 heeft. Op deze wijze voortgaande vindt men, dat de zesde maand acht dagen later in de week zal beginnen dan de eerste, dus 8 tot neptoe zal hebben, maar wijl de week 7 dagen telt, krijgt zij als neptoe 1. Op dezelfde wijze worden de neptoes der overige maanden berekend.

De neptoes van jaren en maanden zijn een middel om den weekdag van een bepaalden datum of den datum van een bepaalden weekdag te berekenen. In het jaar Éhé, d.i. het jaar aanvangende met Zondag, wil men b.v. weten met welken dag de vijfde maand begint. De vijfde maand heeft als neptoe 6, dus begint die maand zes dagen na een Zondag en derhalve op Zaterdag.

Men stelt er nu prijs op den geboortedag van den Profeet op een Maandag-Pon te vieren, om welke reden de inrichting van het jaar willekeurig wordt gewijzigd.

Zooals wij hierboven gezien hebben moet het jaar Dal met een Zaterdag beginnen. Volgens den Arabischen kalender viel 1 Moeharam (Javaansch Soera) Hidjrah 1351, Arabisch-Javaansch 1863, dan ook op Zaterdag 7 Mei 1932 en de 12de Rabingoelawal (Javaansch Moeloed) op Zaterdag, 16 Juli 1932, op welken datum in de Gouvernementslanden de geboortedag van den Profeet dan ook gevierd werd.

In de Vorstenlanden heeft men in de Javaansche kalender het jaar Dal 1863 op Zondag 8 Mei laten beginnen, waartoe men de laatste maand Besar van het vorige jaar Djé in stede van 29 30 dagen liet tel-

len, en bovendien ook de maand Sapar van het jaar Dal, opdat de 12de van de maand Rabingoelawal op Maandag-Pon zou vallen.

Het komt ongetwijfeld nogal vreemd voor, dat een kalender willekeurig gewijzigd wordt, maar dan moet hier herinnerd worden aan de vaststelling van de Christelijke feestdagen nl. Goede Vrijdag, Paschen, Hemelvaart en Pinksteren, welke dagen aan bepaalde weekdays zijn gebonden.

In de Vorstenlanden beginnen de festiviteiten van de Moeloed-viering reeds op den 6den van de maand Rabingoelawal, terwijl dagen tevoren op de ten Noorden van den Kraton gelegen Aloon-Aloon daartoe de noodige voorbereidingen worden getroffen. Gedurende een week, van den 6den tot en met den 12den van die maand, komt n.m. de bevolking, niet alleen van de omgeving van de oude Sultansstad, doch ook van Midden-Java, op het moskee-erf naar de heilige gamelan de Kjahi Sëkati luisteren, en om die reden wordt er dan op de Noorder Aloon-Aloon een kermis, Sekatèn, gehouden.

Werd de Sekatèn vroeger onder presidium van den Rijksbestuurder geregeld door een commissie, bestaande uit Europeesche ambtenaren, den Translateur voor de Javaansche taal, en verder Inlandsche Zelfbestuursambtenaren, in den laatsten tijd wordt met die regeling belast een commissie, bestaande uit Inlandsche Zelfbestuursambtenaren onder voorzitterschap van den Regent Kotta. Evenals vorige jaren heeft de voorzitter dier Sekatèncommissie in 1932 de Sekatèn geopend op Maandag 11 Juli ten 6 ure n.m. in tegenwoordigheid van Zijne Hoogheid den Sultan, bestuursambtenaren en enkele genoodigden.

Men vindt op de Sekatèn draaimolens, zweefmolens, schommels, vertooningen van de bioscoop, van Javaansche spelen zooals wajang-wong enz., terwijl de noodige restaurants natuurlijk niet ontbreken, wijl de gamelan-luisteraars allicht honger en dorst zullen krijgen. Winkeliers richten

aldaar hun stand op, in de verwachting dat zich onder het publiek vele kooplustigen zullen bevinden. Vooral des avonds beweegt zich een duizendkoppige menigte op die Aloon-Aloon, en op den laatsten avond gaat de désabevolking niet naar hun désa's terug, maar overnacht onder den blooten hemel op de Aloon-Aloon of op de stoepen van de woningen in de Chineesche kamp, om vooral den daarop volgenden grooten dag niet te missen.

De festiviteiten worden ingezet met het bespelen van de heilige gamelan Kjahi Sekati op den 6den der maand, na het avondgebed, welke gamelan geplaatst wordt in de bangsal's Srimenganti en Tradjoemas, gelegen rechts en links van de eerste Kratonpoort, Keben geheeten.

Alvorens die heilige gamelan, bestaande uit twee stellen van den toonaard pelok en selindro, welke de namen Goentoermadoe en Nagawilaga dragen, te gaan bespelen, onthouden de bespelers zich na een lichamelijke reiniging gedurende een etmaal van spijs en drank, om daarna aan een offermaal deel te nemen. Behalve bij het einde van een melodie wordt de gamelan steeds in een zeer langzaam tempo bespeeld.

Om 12 uur 's nachts, den 6den Rabingoelawal, worden de twee stellen vervolgens in een plechtigen optocht, onder geleide van 2 corpsen van de Sultanstroepen, genaamd Mantri-djero en Ketanggoeng overgebracht naar de daarvoor op het moskee-erf bestemde gebouwen, welke zich rechts en links van de moskeepoort bevinden. Daar wordt de Kjahi Sekati, met uitzondering van Donderdagavond tot den namiddag van Vrijdag, gedurende 6 nachten en 6 dagen bespeeld, nl. van na het avondgebed tot 12 uur 's nachts en van na het morgengebed tot het middaggebed.

Op dien vooravond is er bij de eerste Kratonpoort een groot gedrang, want iedereen wil de Kjahi Sekati zien en daarbij trachten zelfs maar één cent te bemachtigen van het geld, hetwelk door een ambtenaar op last van den Sultan bij de tweede

Kratonpoort gestrooid wordt. Het bijgehoof zegt immers, dat die cent steeds geluk zal brengen; dat een beurs, welke zulk een geldstuk bevat ook steeds meerdere geldstukken zal inhouden.

Het pleintje Kemandoengan voor de eerste Kratonpoort is dien avond van den 6den Rabingoelawal een kleine passer, waar vrouwen sirih en sega goerih (een op een bepaalde wijze toebeide rijstschotel), de lievelingskost van den Profeet, verkopen. Het kauwen van de aldaar gekochte sirih moet een gestadige jeugdigheid tengevolge hebben.

In Jogjakarta is het de gewoonte, dat op dien eersten Sekatèn-avond thuis een offermaaltijd gegeven wordt. Wel merkwaardig is het, dat Sultansdochters, in het bijzonder rechtstreeksche afstammelingen van Kangdjeng Panembahan Mangkoerat, een zoon van den 2den Sultan, op dien avond sega goerih verkopen aan hunne omgeving. Het waarom heeft men mij beantwoord met de mededeeling, dat bovengenoemde pangéran juist op dien avond overleden is. Goede kennissen of familieleden van zulk een Sultansdochter krijgen dan wat rijst toegezonden met het verzoek, iets als koop prijs te willen betalen.

Op den voorlaatsten dag van de Sekatèn (in 1932 was het Zaterdag 16 Juli), wordt het bezoek vooral in de namiddaguren drukker dan gewoonlijk, wijl dan de Sultanstroepen op de Zuider Aloon-Aloon voor het laatst zich oefenen voor de komende Garebeg-plechtigheid. Een week voor die plechtigheid hebben de manschappen geëxerceerd in hun dagelijksche kleeding t.w. een zwarte korte jas met de kris in den gordel gestoken. Deze oefeningen heten glaði reged, vuile oefening, in tegenstelling met de laatste oefening, glaði resik, schoone oefening. De manschappen zijn dan in hunne uniformen gekleed, terwijl de Sultan, in zijn tenue van Generaal-Majoor van het Nederlandsch-Indische leger, te paard dan wel in een rijtuig gezeten, de troepen komt inspecteren, met als gevolg al de pangéran's, ook in militair

tenue, en geëscorteerd door cavaleristen van het Indische leger. De van heinde en ver gekomen bevolking noemt deze oefening, in tegenstelling met de eigenlijke Garebeg, Garebeg tjilik, om welke reden ook officieel gesproken wordt van de kleine Garebeg.

Op den laatsten avond van de Sekatèn, (in 1932 : Zondagavond 17 Juli) bereikt de stroom van menschen naar de Noorder Aloon-Aloon zijn hoogtepunt, want om 8 uur gaat dan de Sultan, met als gevolg de ambtenaren van de golongan's Poenakawan en Bedaja, in totaal $\pm$ 1000 ambtenaren, en al de boepati's (in totaal 50, met den titel toemenggoeng) naar de groote moskee om aldaar den Pengoeloe de maulid te hooren voorlezen. Op die Aloon-Aloon beweegt zich dan een geweldige menschenmassa, tienduizenden zielen, rustig afwachtede de dingen die komen zullen of trachtende een glimp op te vangen van den vorstelijken stoet. Aan dien optocht nemen deel de Sultanstroepen Wirabradja en Soerakarsa en, onder bevel van een onderofficier, een 19-tal cavaleristen van het Indische leger, die den Sultan flankeren, terwijl uiteraard de politie zorg draagt, dat tusschen de menschenmassa een weg open blijft voor dien optocht.

Op het moskee-erf gekomen, begeeft de Sultan zich eerst naar het Zuidelijk en daarna naar het Noordelijk gelegen voor de Kjahi Sekati bestemd gebouw, om tegenwoordig te zijn bij het strooien van centen uit een kom.

Werd op dien avond vroeger het publiek toegelaten tot het moskee-erf, gedurende de laatste 3 Garebeg's Moeloed Dal gebeurde zulks niet meer, zoodat alleen de aldaar aanwezige ambtenaren een paar van de gestrooide centen kunnen bemachtigen.

De beteekenis van dat strooien van centen, heeft men mij verklaard door te zeggen, dat het is de zakat van den Vorst; de zakat is één der grondslagen van den Islam, de weldadigheid, het aalmoezen geven.

Hierna begeeft de Sultan zich naar de moskee, aan den ingang verwelkomd door den Pengoeloe in hurkende houding. Dezen geestelijken ambtenaar groet de Vorst met: Assalam ngalaikoem, waarop de Pengoeloe antwoordt met: Wangalaikoem assalam, waarbij hij de vorstelijke handen in zijn handen neemt en die handen kust.

In de moskee bij de plaats van den voorganger in het gebed gekomen, gelast de Sultan den Pengoeloe drie kommen met centen te overhandigen. De eene kom centen moet daar gestrooid worden, terwijl de 20 pakjes centen, welke elk der 2 andere kommen bevat, neergelegd dienen te worden bij de stijlen van de moskee, op de bidplaats van den Vorst, op den preekstoel en bij de trom; deze centen zijn bestemd voor de aldaar aanwezige ambtenaren.

Vervolgens neemt de Sultan plaats op den vloer in het midden van de Westelijke helft van de voorgaanderij van de moskee, met het gelaat naar het Oosten. Rechts van hem zitten in rijen, rechthoekig op de zitplaats van den Vorst, de pangéran's, de Rijksbestuurder en de Boepati's met het gelaat naar het Noorden, tegenover den Sultan de Pengoeloe met zijn ambtenaren en links van den Vorst de geestelijken. De dragers van de waardigheidsstukken en de ambtenaren van de golongan Poenakawan nemen plaats achter den Sultan, terwijl de cavaleristen op schildwacht staan beneden aan den rand van de voorgaanderij, en de pradjoerits Soerakarsa en Wirabradja op het moskee-erf.

Na een oogenblik gezeten te hebben, beveelt de Vorst den Pengoeloe aan te vangen met het voordragen van de maulid, waarop deze zijn medeambtenaren als volgt toespreekt:

„Kantja-kantja. Timbalandalem mani-
„ra sakantja sami kakarsakaken mahos
„dikir maoeloed Hasrofoel hanam kados
„adat. Karsadalem amèngeti dinten wijo-
„sanipoen Kangdjeng Nabi Mohammad,
„sollalohoe alaihi wasalam. Moegi Sampé-
„jandalem Ingkang Sinoewoen angsal

„berkahipoen mauloed, angsal safangaté
 „Kangdjeng Nabi, ing kasoegengandalem,
 „loehoeripoen Pandjenengandalem, loe-
 „loesipoen Karatondalem, pandjangipoen
 „joeswadalem, hardjakartanipoen Nagari-
 „dalem, tetepipoen agami Islamdalem,
 „Sampéjandalem Ingkang Sinoewoen saha
 „garwa poetra santanadalem sadaja. Sam-
 „poen sapoenika sami awit, manira ngroe-
 „mijini mahos fatèchah ila chadroti nna-
 „bijji sollalohoe alaihi wasalam. Alfa-
 „tèchah”.

„Gij medeambtenaren. Zijne Hoogheid beveelt mij en U allen om als naar gewoonte ter herdenking van den geboortedag van den Profeet Mohammad's levensgeschiedenis voor te dragen, opdat Zijne Hoogheid een weldadige invloed van die levensgeschiedenis en de voorbede van den Profeet ten deel moge vallen, voor de gezondheid van Zijne Hoogheid, voor de verhevenheid van het bestuur van Zijne Hoogheid, voor de bestendigheid van den Kraton van Zijne Hoogheid, voor een hoogen ouderdom van Zijne Hoogheid en voor de rust en orde in het rijk van Zijne Hoogheid, voorts voor de onwankelbaarheid van het geloof in den Islam van Zijne Hoogheid, Zijne Hoogheids gemalin en bloed- en aanverwanten. Laten wij nu beginnen, ik zal aanvangen met de Fatèchah”.

Gedurende het voordragen van de mau-lid wordt thee geserveerd, en na een bekwamen tijd verlaat de Sultan met de pangéran's en boepati's de voorgaanderij, om in den rondgang van de moskee het avondmaal te gaan gebruiken.

Daarna begeeft de Vorst zich weer naar de voorgaanderij om zijn plaats te her-nemen; na een oogenblik gezeten te hebben, gelast de Sultan den Pangoeloe om de ge-boorte van den Profeet voor te dragen. Het heele gezelschap staat daarbij op, en in-tusschen worden bloemen uitgedeeld. Den Sultan wordt door den Pangoeloe persoon-lijk een bloempje aangeboden. Is de passa-ge over de geboorte van den Profeet voor-gedragen, dan herneemt het gezelschap zijn plaats.

Een oogenblikje daarna beveelt de Sultan den Pangoeloe door te laten gaan met het voordragen van de mau-lid; de Vorst ver-laat echter de bijeenkomsten en begeeft zich kratonwaarts. Op het moskee-erf ge-komen, geeft de Sultan den Pangoeloe de hand en beveelt hem een zijpoort door een ketib uiteen te laten trappen. Na het be-eindigen van het voordragen van de mau-lid gebruiken de geestelijken in de moskee het avondmaal.

In den Zuidelijken ringmuur van het moskee-erf bevindt zich een niet afsluit-bare poort, welke voor dien avond met los opeengelegde baksteen en dicht gemaakt wordt.

Het uiteentrappen van die steenen moet een herinnering zijn aan de bekeering van de bevolking tot den Islam tijdens het be-stuur van den Sultan van Demak. Het zou te ver voeren hier een uiteenzetting daar-van te geven. Belangstellenden kunnen hierover het noodige vinden in wat ik elders schreef¹⁾.

Op het bezit van zulk een stukje bak-steen wordt door het landvolk zeer veel prijs gesteld, wijl het, neergelegd op de rijstvelden, een goeden oogst teweeg brengt. In die steenen wordt zelfs handel gedreven, en sommige snoodaards brengen met dat doel, naar men beweert, ook wel steenen van huis mede.

Dit uiteentrappen van het muurtje in de poort geschiedt alleen bij de Garebeg Moeloed Dal, eens in de 8 jaar. De overige boven beschreven plechtigheden vinden elk jaar plaats.

Om 12 uur 's nachts begeeft de Vorst zich met zijn gevolg terug naar den Kraton, waarna de Kjahi Sekati, welke zijn jaarlijk-sche taak heeft volbracht, begeleid door de Sultanstroepen die op het moskee-erf de wacht hebben gehouden, ook terugge-bracht wordt naar den Kraton; daarmee wordt de Sekatèn gesloten.

Hoewel de Sekatèn alsdan geëindigd is, is de Aloon-Aloon toch nog zwart van de

¹⁾ De Garebeg's in het Sultanaat Jogjakarta, door R. Soedjana Tirtakoesoema, Buning, Jogja, 1931.

mensen, die desnoods aldaar blijven overnachten om de gebeurtenissen van den volgenden dag niet te missen.

Reeds om 7 uur 's ochtends begint dien dag de plechtigheid, want op dat uur wordt het zuidelijk gedeelte van de Noorder Aloon-Aloon met een groote verscheidenheid van vlaggen, aan pieken bevestigd, afgezet door de abdidalem pradjoerit arahan. Vóór de afschaffing van het apanagestelsel waren deze abdidalem pradjoerits arahan vulgaire troepen, de heerendienstplichtigen, geleverd door de apanagehouders. Thans worden die werkzaamheden verricht door huurlingen.

Wat hieronder volgt heeft alleen betrekking op de plechtigheden bij de Garebeg Moeloed Dal; dit zijn niet dezelfde als die bij de andere garebeg's.

Om zeven uur 's morgens worden ook de heilige gamelans Kangdjeng Kjahi Lindoe en Kangdjeng Kjahi Kebogonggang geplaatst op het erf van de Sitihinggil, naast de gamelan Moenggang en Kodok ngorek, welke, evenals bij de andere Garebeg's hun plaats hebben bij de Gedong Balébang.

Om 8 uur vereenigen zich alle Sultans-troepen, met uitzondering van het corps Djager, dat alsdan de wachtdiensten in den Kraton verricht, op het onmiddellijk ten Zuiden van den Kraton gelegen plein Kemandoengan. Door tusschenkomst van twee daartoe door den Vorst afgezonden vrouwelijke ambtenaren, abdidalem Keparak para Goesti, verzoekt de Commandant der troepen, Pangéran Aria Tjakraningrat, majoor der infanterie, den Sultan om afgifte van de heilige erfstukken, welke door de troepen zullen moeten worden meege dragen. Na daartoe de vergunning te hebben gekregen, wordt de Commandant met enkele manschappen door die vrouwelijke ambtenaren geleid naar de moskee in den Kraton, mesdjid panepèn, waar de heilige erfstukken ¹⁾ intusschen geplaatst zijn.

De heilige slagbekkens t.w. Kangdjeng

Kjahi Toendoeng Moengsoeh, verdrijver van den vijand, Kangdjeng Kjahi Sima, tijger, en Kangdjeng Kjahi Oedan Haroem, geurige regen, worden dan ter hand gesteld aan 3 manschappen van het corps Mantri Djero, die de bekkens met een kleed van tjindé op de linkerborst dragen, d.i. het kleed van den rechterschouder onder den linkerarm geslagen en op den rechterschouder vastgeknoopt.

Het vaandel van het corps Mantri Djero, genaamd Poernamasidi, wordt vervangen door Kangdjeng Kjahi Poedja, hetwelk een zwart veld heeft, bewerkt met Arabische opschriften. De piek Kangdjeng Kjahi Tjakra behoeft echter geen plaats te maken voor een andere heilige piek.

Voor het corps Ketanggoeng wordt dan in ontvangst genomen de piek Kangdjeng Kjahi Slamet met de vlag Kangdjeng Kjahi Toenggoel Woeloeng, welk heilig erfstuk ter bezwering van epidemiën soms rondgedragen wordt, verder de Kangdjeng Kjahi Pengarabarab, een groot mes, waarmee vroeger de door de rechtbank veroordeelden onthoofd zouden zijn geworden, en de vlag Kangdjeng Kjahi Poedji, een groen veld met Arabische opschriften, bevestigd aan de piek Kangdjeng Kjahi Nenggala.

Ten behoeve van het corps Wirabradja wordt de vlag Goela Klapa vervangen door de Kangdjeng Kjahi Paréanom, welke ook een groen veld vertoont voorzien van Arabische opschriften; dit doek wordt bevestigd aan de oorspronkelijke piek Kangdjeng Kjahi Santri.

Al deze erfstukken worden onder gele songsong's vervoerd naar het plein Mangangan.

Om 9.30 stelt de Commandant, wederom door tusschenkomst van twee vrouwelijke ambtenaren, den Sultan ervan in kennis, dat de troepen gereed zijn. Na een daartoe van den Sultan bekomen order, geleiden die twee vrouwelijke ambtenaren den Commandant met zijn troepen den Kraton binnen, om dwars door dit complex binnenhoven heen, van het Zui-

¹⁾ Belangstellenden kunnen over deze erfstukken het noodige vinden in De Garebeg's in het Sultanaat Jogjakarta.

den naar het Noorden te marcheeren naar het plein Srimenganti en het plein Kemandoengan.

Zijn de troepen aldaar aangekomen, dan beveelt de Sultan twee vrouwelijke ambtenaren den wachthebbende boepati najaka in de Bangsal Srimenganti te gelasten, den Gouverneur, evenals bij gelegenheid van de andere Garebeg's te doen afhalen door twee boepati's anom.

Om 8 uur maken al de pangéran's, de Rijksbestuurder met de ambtenaren van den buiten- en binnendienst, de ambtenaren van de golongans Kadipatèn, Poenakawan en Bedaja hunne opwachting op de hun aangewezen plaatsen nl. de pangéran's in de Bangsal Srimenganti, de Rijksbestuurder met de ambtenaren van de twee diensten en van de golongan Kadipatèn op de Pagelaran en de ambtenaren van de golongan's Poenakawan en Bedaja op het erf van den eigenlijken Kraton.

De 4 boepati's anom, die belast zullen worden met het dragen van de drie heilige pieken, maken hun opwachting in de Bangsal Srimenganti, om zich daarna aan te sluiten bij de ambtenaren voor het dragen van de waardigheidsstukken.

Om 9 uur houdt, bij ontstentenis van een Kroonprins, de oudste pangéran, nl. Pangéran Aria Mangkoekoesoema, zich in de Bangsal Srimenganti gereed om den Gouverneur te ontvangen.

Ook op dat uur worden 3 opgetuigde rijpaarden van den Sultan op het Kraton-erf geleid; de gouden koets wordt in gereedheid gebracht op de Pagelaran voor den optocht naar de moskee.

Om 9.30 marcheeren de troepen van het corps Wirabradja naar de Noorder Aloon-Aloon en stellen zich op aan weerszijden van den weg, die naar den Sitihinggil leidt, om straks den Gouverneur de vereischte eerbewijzen te brengen, terwijl de 2 boepati's anom, afgezanten van den Sultan, zich met het noodige gevolg van panèwoe's en mantri's in deftigen en vooral niet al te snellen tred over de Aloon-Aloon naar het Gouverneurshuis begeven.

Eveneens op dat uur verzamelen zich ten Gouverneurshuize in ambtscostuum of in rok gekleed de autoriteiten, die volgens de bestaande voorschriften verplicht zijn het Hoofd van gewestelijk bestuur bij plechtigheden in den Kraton te vergezellen en de ambtenaren, die desgewenscht daartoe in de gelegenheid worden gesteld, voorts de landbouwondernemers en eenige andere ingezetenen, die daarvoor in aanmerking komen.

Om 9.35 komt het Hoofd van het Pakoe Alamsche Huis, in zijn uniform van Kolonel bij den Generalen Staf van het Nederlandsch-Indisch leger, vergezeld van zijn pangéran's, eveneens in militaire tenue, met zich voerende de staatsie- en waardigheidsstukken, op het Gouverneurshuis.

Op dat uur is het zeer druk op den weg, en de genoodigden zijn soms verplicht zich niet te storen aan de regeling van het verkeer, om tijdig het Gouverneurshuis te kunnen bereiken.

Duizenden nieuwsgierigen, begeven zich naar de Aloon-Aloon; ook is er nog een vrij groote optocht van den Rijksbestuurder met als gevolg de boepati's, districts-, onderdistrictshoofden, désahoofden en pradjoerits, die zich van de Kapatihan naar de Aloon-aloon begeven, om daar hunne plaatsen te gaan innemen. Intuschen zijn de gezanten van den Sultan met hun gevolg bij het Gouverneurshuis aangekomen. Het gevolg blijft op een eerbiedigen afstand op het Gouverneurserf staan, maar de regenten, afgezanten, gaan de voorgalerij op om, na 3 buigingen gemaakt te hebben, in het Maleisch den „vader" van den Sultan in opdracht van den „zoon" mede te deelen, dat het dien dag Garebeg Moeloed Dal is, en dat de Kraton gereed is om den Gouverneur te ontvangen. Op die mededeeling antwoordt het Hoofd van gewestelijk bestuur eveneens in het Maleisch, dat hij zoo dadelijk, vergezeld van de ambtenaren en officieren, naar den Kraton zal gaan, met het verzoek om de groeten aan den Sultan over te brengen. Daarop verlaten de 2

regenten, na wederom 3 buigingen gemaakt te hebben, het Gouverneurshuis om terug te wandelen naar den Kraton en de komst van den Gouverneur op den Sitihinggil af te wachten.

Tegen het tijdstip, dat die regenten aldaar zullen zijn gekomen, vertrekt de Gouverneur met het verzamelde gezelschap naar den Kraton. De stoet wordt als volgt gevormd. In de eerste automobiël neemt de Gouverneur met den Plaatselijken Militairen Commandant links van zich plaats. Voor en achter de automobiël rijden 6 cavalieristen onder commando van een gegradueerde. In de tweede automobiël rijdt het Hoofd van het Pakoe Alamsche Huis met zijn 2 pangéran's en de derde automobiël is bestemd voor de dragers van de waardigheidsstukken van dien Zelfbestuurder. Zijn ambtenaren en de dragers der staatsiestukken zijn intusschen vooruitgegaan naar den Sitihinggil. De vierde automobiël is van den Resident van Jogjakarta, waarna volgen de automobiëlen van de andere genoodigden.

Bij het passeeren van den Gouverneur, die den rang van Generaal-Majoor heeft, salueeren de aan weerszijden van den weg opgestelde pradjoerits met hun vaandels, wapens, trommen en trompetten. Ook de pradjoerits arahan bewijzen met de gamelan's en ankloung's het Hoofd van gewestelijk bestuur de verschuldigde eer.

De stoet rijdt tot de Pagelaran, alwaar de Gouverneur ontvangen wordt door den Rijksbestuurder met de boepati's najaka. Men wandelt de trappen op naar den Sitihinggil, om onder de tratag Taroeb Agoeng de komst van de andere genoodigden af te wachten.

Is het heele gezelschap wederom verenigd, dan wandelt de Gouverneur met het Hoofd van het Pakoe Alamsche Huis rechts en den Plaatselijk Militairen Commandant links van zich naar den Kraton, terwijl de op den Sitihinggil opgestelde Kratonmuziek bij wijze van verwelkoming het Wilhelmus blaast. Voor den Gouverneur uit wandelen de twee regen-

ten, afgezanten, die van het Gouverneurshuis zijn teruggekomen om den „Vader" van den Sultan den Kraton binnen te leiden.

Bij het passeeren van den Gouverneur geven de pradjoerit's op het plein Kemandoengan en het plein Srimenganti ook de eerbewijzen met hun vaandels, wapens en muziekinstrumenten. Op het plein Srimenganti wandelt Pangéran Aria Mangkoekoesoema den Gouverneur tegemoet, presenteert den arm en geleidt hem naar den eigenlijken Kraton tot aan den rand van den rondgang van de Bangsal Kentjana, alwaar dan met een buiging afscheid wordt genomen.

Passeert het Hoofd van gewestelijk bestuur de 2de Kratonpoort, Danapertapa, dan laten de twee daar opgestelde gamelans zich hooren.

De Sultan ontvangt den Gouverneur, die intusschen drie buigingen heeft gemaakt aan den rand van den Bangsal Kentjana, met evenveel buigingen en een handdruk. Na voor het overige gezelschap een buiging gemaakt te hebben, begeeft de Sultan zich aan den arm van den Gouverneur naar den troon, alwaar plaats wordt genomen.

Achter de troon zitten op het tapijt de 10 adellijke jonge dames, manggoengs, die de rijkssieraden, oepatjara, en talrijke vrouwelijke ambtenaren, die de staatsiestukken, ampilan, in de handen houden. Rechts van den Sultan, in een rij, rechthoekig op den troon, nemen plaats de pangéran's volgens hun rang, en daartegenover het Hoofd van het Pakoe Alamsche Huis en de andere genoodigden volgens de bestaande préséance-regeling.

Heeft het gevolg van den Gouverneur plaats genomen, dan beveelt de Sultan met een handbeweging den pangéran-adjutant om den stoet te formeeren. De pangéran geeft geen antwoord, maar staat met een sembah van zijn stoel op en geeft, eveneens zonder een woord te zeggen, de noodige bevelen.

Intusschen zijn de op het ruime voorerf

van den Kraton verzamelde ambtenaren van de golongan Kori, Poenakawan en Beđaja, na de noodige sembah's gemaakt te hebben, van den grond opgestaan en naar den Sitihinggil vooruitgegaan. Is deze stoet de Kratonpoort bijna gepasseerd, dan beveelt de Sultan met een handbeweging Pangéran Aria Mangkoekoesoema zijn plaats in den vorstelijken stoet in te nemen. Ook de Resident staat op verzoek van den Sultan, eveneens door een handbeweging tot uitdrukking gebracht, van zijn stoel op en verlaat de Bangsal Kentjana, na drie buigingen gemaakt te hebben, nl. voor zijn stoel, op den rondgang en op de tratag van de Bangsal Kentjana. Aldaar presenteert hij bovengenoemden Pangéran zijn rechterarm, en beiden begeven zich naar hun plaats in den vorstelijken stoet.

Intusschen worden de 3 heilige pieken door regenten gehaald van de Prabajeksa en over de Bangsal Kentjana in den vorstelijken stoet gebracht.

Is de stoet geheel geformeerd, dan staat de Sultan op en wandelt aan den arm van den Gouverneur naar den Sitihinggil.

De vorstelijke stoet ziet er als volgt uit: Eerst een groote groep magang's, aspirant-ambtenaren, ambtenaren van de golongan's Kori, Poenakawan en Beđaja, van wie enkelen de gouden tabouret, de Sultanszetel, de voetenbank, de sirihdoos met standaard en de kwispedoor dragen en de 3 opgetuigde rijpaarden geleiden.

Daarop volgen de boepati's van den golongan Gedong Kiwa, Gedong Tengen, Keparak Kiwa en Keparak Tengen, die evenals de pangéran's de komst van den Sultan op het Srimenganti-plein hebben afgewacht, en voorts de pangéran's.

Achter de pangéran's wandelt Pangéran Aria Mangkoekoesoema aan den arm van den Resident; daarna volgen de misvormden, dwergen en albino's.

Na deze groepen komt de Tandoe lawak, een draagstoel van wijlen Sultan I, ledig op de schouders van dragers gedragen. Daarna komt de lijfwacht Soemaatmadja,

daarop, onder een vergulden songsong, de door twee regenten gedragen heiligste piek Kangdjeng Kjahi Ageng Plèrèt, met links van zich de Kangdjeng Kjahi Gada Wedana en rechts de Kangdjeng Kjahi Gada Tapan. Deze twee laatste, heilige pieken worden elk gedragen door één regent onder een gelen songsong. Vervolgens komen de 8 manggoengs met de rijkssieraden.

Op een bekwamen afstand daarachter wandelt de Sultan aan den arm van den Gouverneur onder den geopenden gouden songsong, dadelijk gevolgd door twee manggoengs met een sigarendoos in de hand. Een paar passen voor den Sultan uit marcheeren rechts en links met getrokken sabel: één cavalerist van het Nederlandsch-Indische Leger en één pradjoerit Langenastra, tezamen 4 man.

Achter den Vorst worden gedragen de rijzweep Kangdjeng Kjahi Pamoek en de sabel Kangdjeng Kjahi Djetajoe, en daarna de staatsiestukken. Daarachter volgt het gezelschap van den Gouverneur.

Bij het passeeren van den Sultan salueeren de op het Srimenganti- en het Kemandongan-plein opgestelde corpsen met hun vaandels, wapens, trommen en trompetten, op dezelfde wijze, als zij dat voor den Gouverneur hebben gedaan. De boepati's en de andere ambtenaren, die intusschen op den Sitihinggil zijn aangekomen, richten zich, zoodra zij dit hooren, bij wijze van eerbiedsbetuiging uit hun zittende houding van den grond op en hurken neer, met gevouwen handen. In deze houding hurken ook de ambtenaren op de Pagelaran, terwijl de Rijksbestuurder en de boepati's zich van hunne zetels verheffen en voor hunne stoelen blijven staan, ook met gevouwen handen.

De Sultan wandelt, steeds aan den arm van den Gouverneur, over de tratag van de Bangsal Witana, bestijgt de Bangsal Mangoentoer Tangkil en neemt plaats op de aldaar geplaatste gouden tabouret. De Gouverneur neemt links van den Sultan op een stoel plaats, en het gevolg, de

pangéran's, de boepati's en de Europeesche gasten zoeken de voor hen gereserveerde plaatsen op de Bangsal Kentjana. Pangéran Aria Mangkoekoesoema betreedt aan den arm van den Resident eerst de Bangsal Witana, wanneer de Sultan aldaar is aangekomen.

Achter den Vorst nemen op den vloer plaats de manggoeng's met de rijkssieraden en achter die manggoeng's de mannelijke en de vrouwelijke ambtenaren met de staatsiestukken en staatsiepieken, welker houten scheden bij die gelegenheid afgenomen worden.

De 3 heilige pieken worden op standdaards geplaatst op den bovensten vloer van de Bangsal Witana en blijven nog steeds gewikkeld in tjin^{dé}, terwijl daarachter op den rondgang van de Bangsal Witana een plaatsje krijgen de Kangdjeng Kjahi Pamoek, de Kangdjeng Kjahi Djetajoe en de heilige draagstoel.

Hebben de Sultan, de Gouverneur en het gevolg de voor hen bestemde plaatsen ingenomen, de Kratonmuziek het Wilhelmus en de gamelan's Kjahi Moenggang op een wenk van den Sultan het welkomstlied beëindigd, dan blazen de trompetters van de verschillende corpsen: Geeft acht, en niet lang daarna klinken de trommen, de bekkens en de fluit van het corps Dahèng, gevolgd door de corpsen Kawandasa, Djagakarja, Prawiratama, Ketanggoeng en Mantri Djero, welke troepen naar de Aloon-Aloon marcheeren.

Achter de troepen wordt de gamelan Kangdjeng Kjahi Goentoersari gedragen met de heilige kendang (trom) Kangdjeng Kjahi Mèjèk onder een gelen songsong, achter een rookend wierook-vat. Deze gamelan wordt onder 't gaan bespeeld.

Op een handbeweging van den Sultan beëindigt de gamelan Moenggang nu zijn spel en laat de gamelan Kodok ngorèk zich hooren; onder de tonen van deze gamelan worden de goenoengans (spijsbergen) naar de Aloon-Aloon en verder naar de moskee gedragen.

De stoet wordt geopend met één paar

in de hand gedragen stukken pisangstammen, waarin bloemen en bladeren gestoken zijn, gagar majang. Daarop komt één rookende spijsberg, goenoengan koetoe. Deze spijsberg ziet er uit als een vrouwelijke goenoengan, bevestigd op een zinken bak, waarin zich evenwel niets bevindt. Deze balk is bedekt met een van een wit middenstuk voorzien blauwen doek, bangoen toelak. In den top is een wierookvat aangebracht, zoodat de kegelvormige goenoengan koetoe op een rookenden vulkaan gelijkjt.

Hierop volgen zooals bij gelegenheid van een gewone Garebeg Moeloed, 10 mannelijke en 4 vrouwelijke goenoengan's, voorts 8 goenoengan's gepak, 4 goenoengan's darat en 4 goenoengan's pawoehan. Vroeger werden deze spijsbergen door heerdienstplichtigen, thans door huurlingen gedragen ¹⁾.

Zijn deze spijsbergen op de Aloon-Aloon aangekomen, dan ratelen de salvo's der pradjoerits; dit geweervuur wordt beantwoord door een dertiental saluutschoten uit het geschut van het fort Vredeburg.

Een typisch kenmerk, waarvoor de Garebeg Moeloed en natuurlijk ook de Garebeg Moeloed Dal zich van de andere Garebegs onderscheidt is het volgende. Hebben de pradjoerits hun salvo's gegeven, dan klappen duizenden mannen lustig met zweepjes, op de Aloon-Aloon gekocht, en loopen vrouwen met geluk aanbrengeende padimesjes rond. Een bij deze gelegenheid gekochte zweep moet de bovennatuurlijke kracht hebben om het vee te vrijwaren van ziekten, en ook om het volgzzaam en handelbaar te maken en te doen blijven, terwijl een padimesje een mooien en voorspoedigen oogst doet binnen brengen. Ook vrouwen, niet in het bezit van vee, koopen echter wel zweepjes, naar men vertelt, om haar dikwijls uithuizige echtgenooten volgzzaam te maken en te doen blijven.

¹⁾ Voor meer bijzonderheden over deze offeranden zie men: de Garebeg's in het Sultanaat Jogjakarta.

Een wenk van den Sultan brengt de gamelan Kodok ngorèk tot zwijgen, wanneer de laatste goenoengan de trappen af is gedragen. Daarna wordt de eerewijn geschonken.

De Gouverneur stelt met korte tusschenpoozen drie heildronken in, telkens gevolgd door het Wilhelmus (nieuwe zetting, i.e. reprise), n.m. a. op de Garebeg Moeloed Dal, b. op Zijne Excellentie den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, c. op Zijne Hoogheid den Sultan, met vermelding van alle namen en decoraties, waarna de Sultan een dronk wijdt, eveneens gevolgd door het Wilhelmus, aan den Gouverneur, met vermelding van naam, voorletters en decoraties. Men noemt dit gedeelte van de plechtigheid met een oud-Indisch-Hollandschen term: condities drinken.

Hierna verschijnen twee loerah's gandèk, afgezanten, die zich op den vloer voor den Sultan nederzetten. Wederom slechts met een wenk beveelt de Sultan die twee afgezanten den Rijksbestuurder op te dragen de voorgenomen processie naar de moskee te geleiden. Een der loerah's antwoordt eerbiedig met „sendika”, waarop beiden, na de noodige sembah's gemaakt te hebben, zich van den vloer verheffen. Eerst hurkende, daarna staande maar voorovergebogen, en vervolgens rechtop gaande wandelen zij in een langzamen en deftigen stap naar de Pagelaran.

Op een kleinen afstand van de zitplaats van den Rijksbestuurder roept één der loerah's dan staande den eersten ambtenaar van het Sultanaat aan: „Kawoela dawoehaken timbalan Dalem” (Ik breng de boodschap van Zijne Hoogheid over.)

Bij het hooren van deze woorden staat de Rijksbestuurder van zijn stoel op en blijft voor zijn zitplaats staan met gevouwen handen, waarop de loerah die het woord voert, steeds staande, vervolgt: „Pangéran Aria Adipati Danoeredja. „Dawoeh timbalan Dalem idjengandika „sakantja kakersakaken andèrèk andjadjari „wijos Dalem doemateng mesdjid ageng,

„poenapa-déné pangéran sentana Dalem, „kantja idjengandika boepati, mantri, pradjoe-rit. Idjengandika andawoehna ingkang „wradin kados adat”. (Pangéran Aria Adipati Danoeredja, Zijne Hoogheid beveelt U om met Uwe medeambtenaren Zijne Hoogheid naar de groote moskee voor te gaan, met de pangéran's sentana, boepati's, mantri's en pradjoe-rits. U is opgedragen zulks al de ambtenaren te gelasten).

De Rijksbestuurder antwoordt hierop met „sandika”, (ja), en gaat weder op zijn stoel zitten, terwijl de afgezanten naar den Sitihinggil terugwandelen om den Sultan mede te deelen, dat Hoogdeszelfs bevel aan den Rijksbestuurder is overgebracht. Op dezelfde wijze als zij zooeven zich voor den Sultan op den vloer nedergezet hebben, nemen zij hun plaatsen op den vloer voor den Vorst in en, na de gebruikelijke sembah's gemaakt te hebben, zegt één der loerah's: „Kawoela noewoen, kawoela „sampoén andawoehaken timbalan Dalem „doemateng abdi Dalem Pangéran Aria „Adipati Danoeredja. Dawoeh timbalan „Dalem sapoenika: Pangéran Aria Adipati „Danoeredja, Dawoeh timbalan Dalem, „idjengandika sakantja kakersakaken andèrèk andjadjari wijos Dalem doemateng „mesdjid ageng, poenapa déné pangéran „sentana Dalem, kantja idjengandika „boepati, mantri, pradjoe-rit. Idjengandika „andawoehna ingkang wradin kados adat. „Atoer sembahipoén abdi Dalem Pangéran Aria Adipati Danoeredja: noewoen „sendika”. (Het zij mij vergund Uwe Hoogheid mede te deelen, dat ik aan Pangéran Aria Adipati Danoeredja Uw bevel heb overgebracht, luidende: Pangéran Aria Adipati Danoeredja, Zijne Hoogheid beveelt U om met Uwe medeambtenaren Zijne Hoogheid naar de groote moskee voor te gaan, met de pangéran's sentana, boepati's, mantri's en pradjoe-rits. U is opgedragen zulks al de ambtenaren te gelasten. Het eerbiedig antwoord van den Rijksbestuurder luidde: Ja, ik zal aan het bevel van Zijne Hoogheid vol-
doen.)

Een wenk van den Sultan doet daarop de beide afgezanten zich verwijderen, waarop, op een tweede wenk, de stoet naar de moskee wordt geformeerd.

De stoet wordt geopend door de corp- sen: Wirabradja met de heilige vlag Kangdjeng Kjahi Paréanom en de piek Kangdjeng Kjahi Santri, onder een gelen songsong, Daèng, Kawandasa, Djagakarja, Prawiratama en Njoetra, gevolgd door de panèwoe's en mantri's van de golongan's van den buitendienst en vervolgens door de boepati's en pangéran's sentana, met uitzondering van den Rijksbestuurder, die zich bij de pangéran's poetra aansluit.

Na die talrijke ambtenaren en pangéran's komen de dragers van de staatsiestukken, drie opgetuigde rijpaarden, elk aan den teugel geleid door twee ambtenaren, de met 8 paarden bespannen gouden koets, 12 cavaleristen te paard, en daarna de ambtenaren van de golongan's Poenakawan en Beđaja, gevolgd door de muzikanten en de ordonnansen van den Kraton.

Daarachter wandelen de pangéran's poetra en de Rijksbestuurder, geheel achteraan de oudste pangéran, Pangéran Aria Mangkoekoesoema, aan den arm van den Resident van Jogjakarta, gevolgd door de ambtenaren van de groep Tjébolan en de draagstoel Tanđoe Lawak.

Heeft de Sultan tot dusverre van zijn zetel wenken gegeven als teekenen dat de een of andere groep zich in den stoet had te plaatsen, thans staat de Vorst van zijn gouden tabouret op en sluit zich, steeds aan den arm van den Gouverneur wandelende, eveneens bij den stoet aan, om den tocht naar de moskee, het bijzondere van de Garebeg Moeloed Dal, aan te vangen.

Voor den Vorst uit marcheert de lijfwacht Soemaatmadja. Hierna komen de 3 heiligste pieken, achter een rookend wierookvat. De middelste piek, de Kangdjeng Kjahi Ageng Plèrèt, wordt door twee boepati's liggend op hun schouders gedragen onder een gouden songsong. Rechts daarvan wordt de Kangdjeng

Kjahi Gada-Tapan en links de Kangdjeng Kjahi Gada-Wedana, elk, eveneens liggend, door één regent gedragen, ook onder gele songsong's. Daarna komen de 8 manggoeng's met de rijkssieraden en op een afstand van een meter daarachter wandelt de Sultan aan den arm van den Gouverneur, dadelijk gevolgd weer door twee manggoengs. De eene houdt een gouden doos met rookartikelen en de andere een gouden kwispedoor in de handen.

Achter den Sultan volgen verder de vrouwelijke ambtenaren, keparak's, met de lichtere der staatsiestukken (ampilan's) en de mannelijke ambtenaren, kantja pengampil, met de zwaardere staatsiestukken. Daarachter worden onder gele songsong's gedragen de heilige rijzweep, Kangdjeng Kjahi Pamoek en het heilige zadel, de Kangdjeng Kjahi Djetajoe, voorts de gouden tabouret.

Ter beider zijde aan den buitenkant van deze groep marcheeren nog weer 12 cavaleristen te voet. De Vorst wordt aan weerszijden geflankeerd door ambtenaren van de golongan's van den binnendienst.

Hierna komt het Hoofd van het Pakoe Alamsche Huis, de Plaatselijke Militaire Commandant en de overige genoodigden. De stoet wordt gesloten, vooreerst door het corps Mantri Djero met 3 heilige slagbekkens onder gele songsong's, nl. de Kangdjeng Kjahi Toengdoeng Moengsoeh, de Kangdjeng Kjahi Sima en de Kangdjeng Kjahi Oedan Aroem. Bij dit corps worden ook meegevoerd de vlag Kangdjeng Kjahi Poedja, en de gamelan Kangdjeng Kjahi Goentoersari met de heilige trom Kangdjeng Kjahi Mèjèk, onder een gelen songsong achter een wierookvat. Het allerlaatste komt het corps Ketanggoeng met de heilige vlaggen Kangdjeng Kjahi Toenggoel Woeloeng en Kangdjeng Kjahi Poedji onder gele songsong's, en het kapmes Kangdjeng Kjahi Pangarab-arab, eveneens onder een gelen songsong.

Met uitzondering van de 12 cavaleristen te paard en de gouden koets, die buiten de moskee-poort op de Aloon-Aloon een

plaats vinden, gaat de heele stoet, na langzaam de Aloon-Aloon over gewandeld te zijn, het moskee-erf binnen.

De pengoeloe is vanuit de soerambi den Sultan ter verwelkoming tegemoet gekomen op het moskee-erf; hij betreedt de soerambi pas weer tezamen met den Rijksbestuurder.

Op den rand van de voorgaanderij van de moskee (de soerambi) neemt de Sultan voorloopig afscheid van den Gouverneur; deze begeeft zich dan naar de voor de lunch bestemde loods, vergezeld van den Resident van Jogjakarta en den Translateur. De andere genoodigden zijn dadelijk naar bedoelde loods gegaan, om te voorkomen, dat bij den toegang tot de soerambi verwarring ontstaat. Immers achter de genoodigden marcheeren de pradjoerit's Mantri Djero en Ketanggoeng, die zich met den Rijksbestuurder, den Pengoeloe en andere ambtenaren moeten opstellen voor en aan weerszijden van bovengenoemden toegang.

De Sultan neemt op den vloer plaats in het midden van de Zuidelijke helft van de voorgaanderij, met het gelaat naar het Noorden gekeerd. Rechts van den Vorst zitten in een rij, rechthoekig op de zitplaats van den Sultan, de pangéran's met het gelaat naar het Westen en tegenover den Vorst de Rijksbestuurder, met den Pengoeloe rechts van zich, en de andere ambtenaren en geestelijken.

De drie heilige pieken worden elk op een standaard geplaatst naast elkaar voor de hoofddeur, binnen in de moskée. De manggoeng's nemen plaats achter den Vorst, waar ook de heilige zweep, het heilige zadels en de draagstoel een plaats krijgen. Buiten de voorgaanderij van de moskee, maar binnen de muur om den vijver, nemen de andere ambtenaren plaats, terwijl de cavaleristen te voet op schildwacht staan beneden den rand van die voorgaanderij.

Na een oogenblik gezeten te hebben beveelt de Sultan de boepati's van de golongan's Keparak Tengen en Keparak Kiwa het offermaal te serveeren. Is dit

geschied, dan beveelt de Vorst den Pangoeloe het gebed uit te spreken.

Tot zijn medeambtenaren zegt de Pangoeloe daarop met luide stem:

„Kantja-kantja. Timbalan Dalem me-
„nira kakarsakaken andongani chadjat
„Dalem paredèn, ing kasoegengan Dalem,
„loehoeripoen Pandjenengan Dalem,
„loeloesipoen Karaton Dalem, pandja-
„ngipoen Joeswa Dalem, hardjakartani-
„poen Nagari Dalem. Menawi menira
„andonga pekenira sadaja sami amin ing-
„kang rahab”. (Gij medeambtenaren. Zij-
ne Hoogheid beveelt mij het gebed uit te spreken voor de offeranden, en voorts voor de gezondheid van Zijne Hoogheid, voor de verhevenheid van het bestuur van Zijne Hoogheid, voor de bestendigheid van den Kraton van Zijne Hoogheid, voor een hoogen ouderdom van Zijne Hoogheid en voor de rust en orde in het rijk van Zijne Hoogheid. Bid ik, dan verzoek ik U allen amen te zeggen.)

Staande voor zijn zitplaats spreekt dan de Pangoeloe het gebed; de tekst daarvan is in de bijlage opgenomen. Het „amin” roepen der aanwezigen wordt beantwoord met het knetterend geweervuur der pradjoerits.

De rijst, welke den Sultan geserveerd wordt, hebben in het wit gekleede vrouwelijke ambtenaren, Keparak para Goesti, gekookt in een heilige rood-koperen pot (kendil), genaamd Kjahi Berkat, ook Kjahi Sijem, dan wel Njahi Mritja. Uit die pot neemt de Vorst bij deze gelegenheid een hoeveelheid rijst om daarvan ballen te kneden, welke vervolgens uitgedeeld worden aan de pangéran's, den Rijksbestuurder en de regenten, terwijl enkele ballen rijst in het Rijkssieraad Ardawalika (slang) naar den Kraton worden meegenomen voor de dames in den Kraton.

Is de offermaaltijd afgelopen en heeft de Gouverneur de lunch gebruikt, dan komt de pangéran adjudant het Hoofd van gewestelijk bestuur mededeelen, dat de tijd is aangebroken om terug te gaan naar den Sitihinggil. De Gouverneur begeeft

zich naar de voorgaanderij van de moskee, en de stoet wandelt op dezelfde wijze terug naar den Sitihinggil, als hij gekomen is.

Na een oogenblik op den Sitihinggil gezeten te hebben, begeeft men zich naar den Kraton, om plaats te nemen in de Bangsal Kentjana. Daar wordt koffie geserveerd. Pas na afloop hiervan slaat het uur van afscheid voor den Gouverneur.

Op de hierboven beschreven wijze werd, behalve de laatste, ook de Garebeg Moeloed Dal 1847 (8 Januari 1917) gevierd. De processie naar de moskee werd bij gelegenheid van de Garebeg Moeloed Dal 1855 (13 October 1924) echter achterwege gelaten, wijl zulks „niet in overeenstemming met den tijdgeest” geacht werd. Jaren geleden vond men daarentegen de viering op de boven beschreven wijze nog niet plechtig genoeg, want des namiddags begaf de Sultan zich dan in optocht, even als op Koninginsverjaardag, naar de woning van den Resident (thans Gouverneur) voor een ter eere van de Garebeg Moeloed Dal te geven diner, hetwelk het laatst heeft plaats gehad in het jaar Dal 1815 (21 December 1885).

Ook ter eere van de andere garebeg's werden vroeger in het Residentiehuis diners gegeven, waarbij dan het instellen van heildronken niet placht te ontbreken. De opmerking is wel eens gemaakt, dat het toch beter zou zijn de heildronken op den Sitihinggil die ook thans nog, ouder gewoonte, bij iedere garebeg ingesteld moeten worden, eveneens maar weg te laten. De Oostersche ernst wordt erdoor verstoord en het gebruik is in strijd met de voorschriften van den godsdienst. Evenwel, ter wille van de bezuiniging en versobering werden tot nu toe alleen de diners afgeschafte; het schenken van den eerewijn blijft nog gehandhaafd.

BIJLAGE.

Het gebed, dat de Pengoeloe uitspreekt bij den offermaaltijd luidt als volgt :

- ١ الحمد لله رب العالمين
- ٢ والصلاة والسلام على اشرف المرسلين سيدنا محمد وعلى اله وصحبه اجمعين.
- ٣ اللهم انصر سلطاننا صاحب هذا البلد على اعدائه نصرا ظاهرا
- ٤ وطول عمره عمرا عزيزا
- ٥ وخذله في ملكه ملكا عظيما
- ٦ واجعل يده يدا سخيا
- ٧ وحكمه حكما عادلا
- ٨ واحفظ بلده وما فيه حفظا كاملا
- ٩ وانزل اللهم عليه رحمة وبركة ودولة موسعة
- ١٠ واعدل درجته درجة مكرمة
- ١١ واحبب عليه وعلى اله ورعاياه وجيشه محبة مؤاكلة
- ١٢ واكفره وما في بلده على ازمته مضرة
- ١٣ وقه من شر امور الدنيا وعذاب الاخرة
- ١٤ اللهم اجعل امامنا في كل رعاياه وجيشه وافيا راعيا عادلا صادقا
- ١٥ وابعد عن السكر والظلم والجور والقهر
- ١٦ واصلحه في كل امره وفعله الى انتهاء اجله
- ١٧ وقه عن كل بلاء الدنيا والاخرة
- ١٨ اللهم اصلح الامام والامامة والقاضي والوزير والرعايات
- ١٩ والف بين قلوبهم في الخيرات
- ٢٠ وادفع شر بعضهم بعضا انك على كل شئ قدير
- ٢١ وصلى الله على سيدنا محمد وعلى اله وصحبه وسلم
- ٢٢ والحمد لله رب العالمين *

In de Javaansche taal wordt het als volgt weergegeven :

1. Wondéné sadaja poedji pangalem-bana poenika kagoenganipoen Goesti Allah, ingkang mangérani ngalam sadaja.

2. Wondéné rohmatipoen Goesti Allah toewin kawiloedjengan poenika tetep ing atasipoen moelja-moeljanipoen oetoesanipoen Goesti Allah, Goesti kita Kang-

djeng Nabi Mohammad, lan malih tetep ing sadaja kawoela warganipoen Kangdjeng Nabi sadaja.

3. Hé, Allah moegi-moegi mitoeleongana ing Ratoe kawoela ingkang ngasta poesaraning pradjaja Ngajogjakarta poenika anggènipoen mangsah satroe djaja dalem klajan pitoeloengan ingkang pratéla.

4. Lan mandjangaken Goesti Allah ing joeswanipoen ratoe kawoela, klajan joeswa ingkang minoelja.

5. Lan moegi angloeloesna Goesti Allah ing Karaton dalem ingkang agoeng.

6. Lan moegi andadosaken Goesti Allah ing astanipoen ratoe kawoela, doemados asta ingkang loma.

7. Lan moegi andadosaken Goesti Allah ing pangadilanipoen ratoe kawoela ing pangadilan ingkang sakelangkoeng adil.

8. Lan moegi angreksaa Goesti Allah ing pradjanipoen ratoe kawoela, toewin ingkang sami wonten salebetipoen pradjaja kalajan pangreksa ingkang sampoerna.

9. Lan noeroenana Goesti Allah ing rohmat toewin berkah, lan wengkon kradjan ingkang wijar doemateng ratoe kawoela.

10. Lan moegi ngloehoerakan Goesti Allah ing Pandjenenganipoen oetawi dradjatipoen ratoe kawoela, dradjat ingkang dipoen moeljakaken.

11. Lan moegi ngasihana Goesti Allah ing ratoe kawoela, lan sadaja kawoelawarganipoen ratoe kawoela ingkang kekah.

12. Lan moegi anjegaha Goesti Allah ing ratoe kawoela, toewin samoekawis ingkang wonten salebetipoen wengkon kradjanipoen ratoe kawoela ing mangsa ingkang amlarati.

13. Lan moegi paringa wiloedjeng Goesti Allah doemateng ratoe kawoela saking awonipoen prakawis donja toewin siksaniipoen Goesti Allah wonten ing akérat.

14. Hé, Allah moegi andadosaken Goesti Allah ing ratoe kawoela doemados pamongipoen kawoela toewin poenggawanipoen sadaja ingkang sadjati (ngadil lan leres).

15. Lan moegi nebihaken Goesti Allah ing ratoe kawoela sangking panggalih woeroe lan sangking tindak panganiaja toewin latjoet lan tindak wasésa.

16. Lan moegi anjaèkaken Goesti Allah ing sadaja papréntahanipoen lan sadaje tindakipoen ratoe kawoela, saéngga doemoegi wekasanipoen tampi djandjinipoen Allah.

17. Lan moegi paring wiloedjeng Goesti Allah doemateng ratoe kawoela saking sangsaranipoen doenja lan akérat.

18. Hé, Allah moegi anjaèkaken Goesti Allah ing babrajanipoen ratoe kawoela sakalijan kakoeng lan poetri lan babrajanipoen kalijan pangoeloe lan patih sarta para kawoelanipoen nata sadaja.

19. Lan moegi ngempalaken oetawi anggolongaken Goesti Allah panggalihanipoen oetawi mamanahipoen antawisipoen satoenggal lan satoenggalipoen klajan saé-saé.

20. Lan moegi kersaa njirnakaken Goesti Allah ing awonipoen satoenggal dateng satoenggalipoen, awit saèstoenipoen Goesti Allah poenika kersa ingkang makaten waoe sadaja koewaos.

21. Lan moegi mewahana Goesti Allah ing rohmat lan kawiloedjengan doemateng Goesti kawoela Kangdjeng Nabi Mohammad sakawoelawarganipoen lan para sachabatipoen Kangdjeng Nabi sadaja.

22. Woesana kawoela ngatoeraken sadaja pangalembana poenika kagoenganiipoen Goesti Allah ingkang mangérani ngalam sadaja poenika.

De Nederlandsche vertaling van dit gebed luidt :

1. Lof zij God, den Heer der Werelden,
2. en de šalāt en de groetenissen over den verhevenste der Moslims, onzen Heer Moehammad, en over zijn geslacht en zijn gezellen altgeder.

3. God, schenk onze overheid, den heer van dit land, Uwen bijstand, tegen zijne vijanden, een duidelijken bijstand,

4. en verleng zijn leven tot een aanzienlijken leeftijd,

5. en doe zijn rijk duren een grooten duur,

6. en maak zijn hand tot een milde hand,

7. en maak zijn oordeel tot een rechtvaardig oordeel,

8. en omvat zijn land en alles wat erin is in een volkomen bescherming,

9. en doe neerdalen, God, op hem genade, zegen en alomvattende majesteit,

10. en verhoog zijn eer tot een ontzagwekkende eer,

11. en schenk hem en zijn geslacht en zijn onderdanen en zijn leger Uw voortdurende liefde,

12. en bespaar hem en alles wat er in zijn land is tijden van rampspoed,

13. en bewaar hem voor de gevaren van deze wereld en de straffen van de andere wereld,

14. God, maak onzen voorman ten aanzien van al zijn onderdanen en zijn leger trouw, een herder, rechtvaardig en waar,

15. en houd hem verwijderd van bedwelming en onrecht en rechtsverkrachting en geweld,

16. en maak hem recht van zin in al zijn bevelen en zijn daden tot het einde zijner dagen,

17. en bewaar hem voor alle bezoeken van deze wereld en van de volgende wereld,

18. God, maak den leider en de echtgenoot van den leider en den rechter en den rijksbestuurder en de onderdanen recht van zin,

19. en breng in hunne harten harmonie in het goede,

20. en weer af het kwade des eenen tegen den anderen, Gij zijt tot alles machtig,

21. En moge God de ṣalāt doen over onzen heer Moehammad en over zijn geslacht en zijn gezellen en de groetenissen,

22. en lof zij God den Heer der Werelden, Amen.

VAN EEN TJANDI, EEN GROTTENPEL EN EEN OORKONDE

door

Dr. W. F. STUTTERHEIM ¹⁾.

Het moeten voor de werkende leden van wijlen de Archaeologische Vereeniging te Jogjakarta opwindende dagen geweest zijn, toen zij tengevolge van hunne onderzoekingen in de vlakten van Prambanan en Saragëdoeg telkens weder nieuwe ontdekkingen deden en de lange lijst van ruïnen zienderoogen zagen groeien. Hier een paar steenen, daar een beeld, elders een geheele tjandi, in bijna elk geval iets interessants. De vondsten hoopten zich zoodanig op, dat van een rustig onderzoek geen sprake kon zijn en men zich moest vergenoegen met een ruwe opmeting en inventarisatie. Niettemin heeft de ijverige voorzitter dier vereeniging, Ir. J. W. IJzerman, kans gezien met iets blijvends en waardevols voor den dag te komen in den vorm van zijne „Beschrijving der oudheden nabij de grens der Residenties Soerakarta en Djogdjakarta”, in 1891 uitgegeven door het Bataviaasch Genootschap voor Kunsten en Wetenschappen en voorzien van een map met teekeningen en een terreinschets. Gedurende langen tijd was dit het standaardwerk voor een ieder, die iets over de ruïnen van Jogjakarta's omgeving te weten wilde komen en niet wenschte te rade te gaan bij verouderde autoriteiten als Junghuhn, Brumund, Raffles of de korporaal-ziekoppasser Hoepermans. En nog steeds blijft genoemd werk ons onschatbare diensten bewijzen, niettegenstaande sindsdien door de werkzaamheden van den Oudheidkundigen Dienst, verantwoord in de kwartaalverslagen, menig nieuw gegeven is verschaft.

In dat boek nu is het ook dat voor het eerst uitvoerig gehandeld werd over een

dier vele ruïnen in de vlakte van Saragëdoeg, tjandi Abang genaamd, welke weliswaar zelf een troosteloos beeld van de vergankelijkheid van alle stof bood, doch door de aanwezigheid van eenige versierden nissen in de onmiddellijke nabijheid toch meer te vertellen wist dan menig ander. Over de tjandi zelf is IJzerman dan ook weinig uitvoerig in zijn bericht. „Van Tjandi Abang, den rooden tempel zelve, is weinig meer over dan een puinhoop, waarbij niets merkwaardigs is te onderscheiden, dan een verdieping op de plek van de vroegere kamer” zegt hij. Een latere onderzoeker (Knebel in September 1909) constateert „eenig puin van rooden gebakken steen” en zoo komt het dat de Inventaris van 1915 vermeldt: „Eenig puin is er slechts van overgebleven”. (Rapporten Oudheidkundigen Dienst 1915 pag. 43)

Uitvoeriger echter is IJzerman over de nissen, welke zich in den rand van den heuvel bevinden, waarop tjandi Abang eenmaal prijkte ²⁾. Hij zegt: „De heuvel van tjandi Abang heeft een tot nu toe niet vermelde bijzonderheid. Bestijgt men hem van het Zuiden, van uit de desa Wedoesan, dan treft men aan zijn linkerhand naast elkander drie nissen aan, die in den zandsteen zijn uitgebeiteld. De zuidelijkste vormt een kamertje van 2 M. vierkant. In het midden vindt men een gat in den vloer, 57 × 50 c.M. en daarbinnen een kleiner putje, het geheel ongeveer 30 c.M. diep. Het kamertje is in het midden 1,50 M., aan de achterzijde 1,35 M. hoog. De achterwand is evenals de zijwanden vlak; daar tegen is begonnen met het uitbeitelen

¹⁾ Met foto's en teekeningen van den Heer J. J. de Vink.

²⁾ Men bereikt deze nissen en ook de tjandi thans het best vanuit de desa Wedoesan, bij schuur 33 naar het Westen van den grooten weg afbuigend.

*Figuur 1. Heuvel van tjanđi Abang.
(Links van den randoe-alas de ruïne-heuvel).*

Figuur 2. Nissen bij tjanđi Abang.

Figuur 3. Relief in de middelste nis.

Figuur 4. Onafgewerkt relief in de Z. nis.

Figuur 5. Nandiçwara-relief in de N. nis.

eener figuur. Naar den omtrek te oordeelen lag het in de bedoeling een zittend, vierarmig beeld met makoeta op het hoofd in half verheven werk weer te geven.

Op 1,40 M. verder is een tweede nis gevormd, 50 c.M. diep, 1,45 M. breed en 82 c.M. hoog. De achterwand wordt door een basrelief ingenomen. In het midden is een zittend beeld voorgesteld in Boeddha-houding; de linkerhand ligt op de knie, de rechter is voor de borst opgeheven. Op het hoofd prijkt een makoeta, om armen, hals en lichaam zijn versierselen aangebracht. Ter rechter- en ter linkerzijde staan twee kleinere figuren, maar zonder kenbare attributen. De teekening heeft veel van het weder geleden, maar is voor zoover na te gaan, niet opzettelijk verminkt.

Voor het verhoogd voetstuk van het middenbeeld bevindt zich een cylinder van 22 c.M. diameter, 15 c.M. hoogte, op een uitspringend voetstuk. De steenwand is rechts en links ter diepte van 20 c.M. weggekapt en de genoemde voorsprong ter breedte van 45 c.M. gespaard." (Volgt een opmerking omtrent de beteekenis van deze cylinder, Ćiwa's lingga, in verband met het door IJzerman voor de nissen veronderstelde Buddhisme.) „Weder 1,5 M. verder is de derde nis uitgehouwen, 1,40 M. breed. Daarbij heeft men zich klaarblijkelijk in de dikte van den steen vergist, ten minste men is te ver gegaan, zoodat de achterwand met uitzondering van een smalle strook aan de bovenzijde, bezweken is. In plaats van een nis is er nu een 2,7 M. lange gang gevormd, die eveneens ongeveer 1,5 M. hoog zal zijn, maar ter halver hoogte met grond gevuld is. Aan iedere zijde van dezen gang zijn twee staande beelden in relief gebeiteld, voorzoover thans te zien is, gekleed en versierd als Bodhisatwa's. Deze beelden zijn zeer geschonden; de aangezichten zijn onkenbaar gemaakt en ook het overige heeft veel geleden." (Volgt een hypothese omtrent de oorzaak van deze verminking, door IJzerman gezocht in teleurstelling der

beeldhouwers over het mislukken van den achterwand.)

Knebel schijnt voor zijn inventarisatie van 1909 deze plaats bij IJzerman niet nauwkeurig gelezen te hebben, althans hij zegt, dat de Boeddha-beelden en de lingga verdwenen waren en zoo komt het dat in de Inventaris van 1915 te lezen staat: „In de nabijheid bevonden¹⁾ zich drie in den zandsteen uitgebeitelde nissen, waarin Buddhistische beelden en een lingga." Dat dit op een vergissing moet berusten blijkt wel hieruit, dat Knebel daarop onder een nieuw nummer de volledige inventarisatie van de nissen laat volgen, die hij abusievelijk bij de desa „Petoesan" plaatst. Den lingga vermeldt hij daar niet, terwijl hij mededeelt, dat de inventarisatie bemoeilijkt werd door de zware wortels van een bibisboom, welke zich voor een der nissen bevonden. De in die nissen verborgen reliefs, door hem onherkenbaar genoemd, heeft hij dus waarschijnlijk niet persoonlijk gezien.

Wat is er nu van dit alles op het oogenblik aanwezig? Alvorens dit na te gaan wil ik echter eerst de aanleiding tot mijn bezoek aan deze plek mededeelen, welke bestond in het gevonden worden van een kleine, 68 cm hoge steenen paal, voor 42 cm rond en voor 26 cm vierkant, kennelijk dus den lingga-vorm aanduidend. Dit paaltje werd in Juli 1932 door den Heer D. Honig, administrateur der onderneming Wanoedjojo, gevonden bij den voet van den heuvel, waarop zich de resten van tjañdi Abang bevinden en wel in de kĕloerahan Djragoeng. Op zichzelf zou de vondst van zulk een lingga niet zoo bijzonder geweest zijn, ware het niet, dat zich op het ronde, bovenste gedeelte een korte inscriptie bevond, welke aldus luidt:

paki hūm jah
swasti çawarṣatita²⁾
796 bhadrawādamāsa
tithi caturthi kṛṣṇapakṣa
wu ka wṛ

1) Cursiveering van mij.

2) lees: çakawarṣatita

De inscriptie zelf levert geen moeilijkheden op; het schrift is zeer duidelijk. Wel echter de vertaling. Laten we de eerste woorden een oogenblik buiten beschouwing en vullen we de laatste drie syllaben aan tot wurukung, kaliwuan en wr̥haspati, dan krijgen we het volgende:

„Heil! Çaka-jaren voorbijgegaan 796 (= 874 A.D.), maand Bhadrawāda, de vierde dag van de donkere maandhelft, 3e dag van de zesdaagsche week, kliwon, Donderdag.”

Met andere woorden een nauwkeurige dateering van iets, dat overigens niet vermeld wordt. Men zou kunnen meenen dat dit „iets” in de eerste drie woorden vervat was, doch dit schijnt bij nader inzicht niet het geval te kunnen zijn. Wij vinden namelijk deze drie woorden ook op enkele andere oorkonden van hetzelfde type, welke ik hier volledigheidshalve laat volgen en waardoor eenig nader licht geworpen wordt op de beteekenis van die drie woorden, tevens op die van de inscriptie zelf. De eerste is een ongedateerde inscriptie, eveneens op een paaltje aangebracht en gevonden bij tjañdi Bongkol (Těmangoeng). Zij werd door Dr. Brandes als volgt gelezen:

paki hum jah dasama rake mawweh
ring alih tinghal

en wel met dien verstande, dat de lezing van het woord „mawweh” niet geheel zeker was.

Zooals deze inscriptie hier staat verschaft zij groote moeilijkheden bij onze pogingen er iets van te begrijpen. Zonderen wij wederom een oogenblik het hier terugkeerende „paki hum jah” af, dan houden wij niettemin een onvertaalbaar zinnetje over, letterlijk luidende: „de tiende, de raka van, hij schonk, in twee oogen”. Met „dasama” kan geen datum zijn gemeend,

1) Men bedenke hierbij dat de transcripties van Brandes zooals zij zijn uitgegeven door Dr. Krom niet door den schrijver zelf voor den druk zijn gereed gemaakt. De mogelijkheid blijft dus bestaan dat Brandes de lezing niet voor

daar er anders daçamī zou hebben moeten staan. Daarenboven zou dat wel een wat al te oppervlakkige dateering zijn geweest, daar de volgende woorden ons reeds vertellen dat de „Heer van” iets schonk. Wat dit was wordt niet nader aangeduid, terwijl tevens vergeten wordt te zeggen waar deze persoon dan wel Heer van is. Rake is n.l. een samensmelting uit raka + i, Heer + van. „Mawweh” zou een goeden zin geven, doch is nu juist het eenige woord dat Brandes niet voor zijn rekening durfde te nemen. Ten slotte blijft de geheimzinnige uitdrukking „in twee oogen”.

Het geheel deed dan ook bij mij zoozeer twijfel opkomen aan de juistheid van Brandes’ lezing, dat ik voor mij zelf de meest voor de hand liggende onduidelijkheden reconstrueerde¹⁾. En deze waren daarin gelegen, dat in het woord „dasama” ten rechte iets als sima (vrijstift) zou moeten steken terwijl in het woord „mawweh” naar analogie van de andere oorkonden van dit type het woord „banua” moest worden verondersteld. Daar ik de oorkonde in originali niet raadplegen kon (zij staat in Batavia in het museum als No. D83) verzocht ik Dr. Crucq mij behulpzaam te willen wezen en de inscriptie te onderwerpen aan een hernieuwde poging tot ontcijfering, onafhankelijk van die van Brandes. Het resultaat was verheugend; de lezing luidde als volgt:

paki hum jah sema rake banuwwah ring
alih tinghal

Hiermede is het raadsel grootendeels opgelost, daar we nu kunnen vertalen:

(Dit is het) vrijstift van den Heer van de Landstreek van Alih Tinghal.

Een moeilijkheid blijft natuurlijk de naam van de landstreek bieden, maar oudjavaansche namen bieden die nu eenmaal vaak. Vertalingen daarvan geven is meestal een zeer gewaagd ondernemen.

publicatie geschikt achtte. Zie de inleiding tot „Oud-Javaansche Oorkonden” in Verhandelingen Bat. Genootschap deel LX. De bedoelde transcriptie is daar te vinden onder No. CIX.

Blijft de derde inscriptie. Zij bevindt zich wederom op een paaltje, dat thans op het erf van de masdjid van de desa Kërta (bij Koet̃a Gēde) ligt. Volgens de lezing van Dr. Goris luidt zij :

paki hūm jaḥ // çīma rakya baṇuwwaḥ
ri wihāra // çaka 796 çrawaṇa māsa ¹⁾

De vertaling biedt geen noemenswaardige moeilijkheden en luidt :

(Dit is het) vrijstift van den Heer van de Landstreek van het Klooster.

In het Çaka-jaar 796 (874 A. D.) in de maand Çrawaṇa.

Merkwaardig is daarbij dat dicht bij de desa, waar de steen in een put naast de masdjid gevonden is, zich een desa namens Wiara bevindt, welke naam klaarblijkelijk van het Wihāra van de inscriptie is afgeleid. Deze naam is meer bekend als die van een suikerriet-onderneming bij die desa. Blijkbaar heeft hier dus eenmaal een klooster gestaan ²⁾).

Keeren wij echter tot onze drie eerste woorden terug, die de aanleiding waren tot het citeeren der gelijksoortige inscripties. Zooals nu duidelijk geworden is hebben deze woorden niets te maken met den inhoud der inscripties en zullen we ze moeten beschouwen als een mystieke opening daarvan. Immers, wij herkennen in de eerste plaats de overbekende mystieke syllabe hūm, nog steeds in Tibet gebruikelijk in de spreuk „Om maṇi padme hūm”, bestaande uit een aanvangssyllabe Om, voorts de woorden „Juweel in de lotus”, waarmee waarschijnlijk de bodhisattwa Awalokiteçwara gemeend wordt en ten slotte de sluitende syllabe hūm. Ook de syllabe jaḥ komt wel voor in oudjavaansche mystieke

formules. De term paki is mij echter geheel onbekend.

Zulke syllaben nu komen meer voor op zuiltjes. O.a. op dat van Boeloes, voor het eerst gepubliceerd door Dr. Crucq in het Oudheidkundig Verslag 1929 pag. 274, waar deze geleerde de inscriptie als volgt leest :

wajrakīlakīla ya sa pwa wilmanā wanwa-
wanwa hūm bapā om.

Hij tracht dan een vertaling te geven van het geheel, doch komt tot niet zeer bevredigende resultaten. Gaan wij echter na, waar dit zuiltje vandaan is gekomen, dan zullen wij alle pogingen tot een vertaling noodwendig slechts gedeeltelijk succesvol moeten achten. Voorzoover ik weet is het nog niet opgevallen dat de onderneming Boeloes, van waar het zuiltje naar Batavia kwam, vlak bij de in 1923 aan het daglicht gekomen oudheden van Pal Gading gelegen is. Waar voorts Boeloes een ondernemings-landhuis is, waar, zooals vroeger gebruikelijk, de los gevonden oudheden uit de omgeving werden „verzameld”, en waar ten slotte de oudheden van Pal Gading de eenige in die buurt ontdekten zijn, daar zal het wel niet al te stout zijn te beweren dat dit zuiltje bij die oudheden behoort, evenals wij aannamen dat het zuiltje van Djragoeng bij tjaṇḍi Abang, dat van tjaṇḍi Bongkol bij dat heiligdom en dat van Kërta bij het eenmaal daar gestaan hebbende buddhistische klooster behoort moeten hebben. Nu is het bekend wat voor oudheden bij Pal Gading stonden : buddhistische stūpa's (thans opgesteld op het zgn. „museumterrein” te Jogjakarta) en eveneens is het bekend dat het Buddhisme van die dagen tantrisch was, d.w.z. werkte met tantra's, tooverformules, samen-

1) Ik lees rakya. Een bijzonderheid van deze oorkonde is wel dat ze, hoewel in hetzelfde jaar als die van Djragoeng uitgevaardigd, niettemin zulk een aanzienlijk verschil in de schriftteekens vertoont. Het teeken voor 6 is geheel anders, evenals dat voor de lange u. Dit kan ons leeren, dat verschillen in schriftteekens niet steeds op een verschil in datum behoeven te wijzen, doch ook wel andere oorzaken kunnen hebben, b.v. locale.

2) Men vergisse zich echter niet ; de neuten, welke zich in de desa Kërta bevinden, zijn van den tijd van Soeltan Agoeng of later. De Mataramsche kraton Karta lag er, vóór die van Plered gebouwd was. Of de steen van Gilang (bij Wiara) tot het klooster behoorde is op zijn minst genomen onzeker. (Inv. 1201)

gesteld uit mystieke syllaben. De veel besproken „buddhistische geloofsbelijdenis” is er een van en wordt dan ook kortweg in dergelijke formules aangeduid met de woorden „ye te swāha”, zijnde „ye te” de beginsyllaben van de twee samenstellende deelen van die belijdenis. Bij zulke buddhistische oudheden kan het ons dan ook niet verwonderen teekenen van Tantrisme te vinden en zoo zouden wij a priori de inscriptie van Boeloes als zoodanig willen opvatten. Daar komt nog iets bij. Bezien wij de gebruikte letterteekens nauwkeurig, dan blijkt het dat er ook nog een eenigszins andere lezing mogelijk is. Lezen wij namelijk in de plaats van de lange a-teekens in de woorden wilmanā en bapā een paten of klinkerdooder (welke beide teekens vaak geheel identiek zijn) en verbeteren wij de aldus verkregen lezing „wilman” in wighnān en bap in dhap (waaraan op grond van de in bedoeld Verslag gegeven afteekening wel geen gerechte twijfel kan bestaan) dan krijgen wij voor het geheel :

wajra kīla kīla yasa pwa wighnān wanwa
wanwa hum dhap om,

welke spreuk volzit met mystieke syllaben en schijnt te slaan op een stichting (yasa = yaśas) in verband met de „glanzende bliksem” (wajra kīla kīla; de wajra was het symbool van de wajradhara’s, een toenmaals op Java bestaande buddhistische secte). De rest van de spreuk zou betrekking kunnen gehad hebben op de functie van het monument ten opzichte van de omliggende landen (wanwa). De laatste drie termen, hum dhap om, zijn onvervalscht mantra-buddhistisch. Blijven de onverstaanbare woorden pwa wighnān, waarvoor ik geen plausibele verklaring weet te geven. Moeten wij lezen „pwawighnān” en begrijpen „Heer (pu) Awighnān”, zoodat het „yasa” hierbij hoort en het geheel dus een schenking van dien Heilige aan-

duidt ? Of leidt pwa de rest van de spreuk in als nadere verklaring van wat de yasa bedoelt te zijn n.l. een hinder- (grens- ?) paal voor de landen ? Ik durf hier niet te beslissen. Hoe dit ook zij, omtrent de mystisch-magische beteekenis van een groot deel der spreuk kan geen twijfel bestaan.

Keeren wij thans tot onze oorspronkelijke zultjes terug. In alle drie de gevallen gaat het dus waarschijnlijk om een zoogenaamde grenspaal, of liever om een paal, waarop aangegeven staat dat de zich daar bevindende grond een vrijstift is en vrij van bepaalde belastingen, in normale gevallen op te brengen aan den vorst. Zulke vrijstiften nu werden meestal in het leven geroepen voor godsdienstige doeleinden, ten bate van het onderhoud van tjañdi’s (bijzetting-monumenten van vorsten), stūpa’s, kluisenarijen en dergelijke. Het zal dus wel niet te stout zijn te beweren dat de inscriptie, gevonden aan den voet van denzelfden heuvel, die zoowel de tjañdi Abang als de nissen bevatte, zal hebben geslagen op althans een van beide heiligdommen. En op deze wijze zouden wij dan de overtuiging erlangen dat tjañdi Abang moet zijn ontstaan in of kort na 874 A. D., aangezien de nissen waarschijnlijk jonger zijn (zie beneden).

Zulke dateeringen nu van monumenten op Midden-Java¹⁾ zijn uiterst schaarsch en bij de bestaande onzekerheid omtrent de stijlontwikkeling in dien tijd hoogst welkom. Helaas worden wij er hier nog niet veel wijzer door, want, zooals reeds boven werd opgemerkt, wat wij in de inventaris lezen omtrent hetgeen van onze tjañdi is bewaard gebleven, is allerbedroevendst. Hoezeer wij dus ook door deze gelukkige vondst de beschikking zouden kunnen hebben over een prachtig middel om meer klaarheid te brengen in de ontwikkeling

1) Voor hen, die niet in de chronologie van de midden-javaansche periode thuis zijn zij er aan herinnerd dat deze periode aanvangt in de 7e eeuw, toen er een buddhistisch centrum op Midden-Java gevestigd moet geweest zijn. Uit 732 dateert de eerste oorkonde, uitgevaardigd door koning Sañjaya; diens opvolger Pañcapāna zou in 778 de tjañdi

Kalasan gesticht hebben. De negende eeuw brengt ons de stichtingsoorkonden van talrijke koningen, waarschijnlijk in verband met de bijzetting van hunne voorgangers. De periode sluit met de stichting van de tjañdi’s van Prambanan (Lara Djonggrang) in den aanvang van de 10de eeuw.

der middenjavaansche stijlen (het eenige als vast aangenomen punt in die ontwikkeling is eigenlijk slechts tjañdi Kalasan) toch dienen wij ons voor te bereiden op een teleurstelling, daar we nu eens wèl de beschikking hebben over een dateering, maar niet over de daarbij behorende tjañdi; in de meeste gevallen is het net andersom.

Toch is er hier geen plaats voor het duister pessimisme dat door Knebel en, in navolging van dezen, door de Inventaris werd gekoesterd. Bij mijn bezoek aan den berg ontwaarde ik namelijk dat het „eenig puin”, dat er van zou resten, bestaat uit een minstens 10 M. hooge heuvel, waarin door onbekende onderzoekers een proefsleuf is gegraven, zoodat het baksteenwerk van het soubasement voor een deel bloot is komen te liggen (Fig. 1). De omvang van den heuvel doet dan ook vermoeden dat zich daarin misschien nog het soubasement van het bouwwerk, misschien zelfs meer, in min of meer ongerepten staat zal bevinden. Er is dus voorloopig geen reden voor pessimisme en het is te verwachten, dat van bevoegde zijde spoedig stappen worden gedaan teneinde te komen tot een onderzoek van de nog aanwezige resten. De vondst van de inscriptie maakt dit onderzoek thans dringender dan het tevoren was ¹⁾.

Intusschen bracht ook een bezoek aan de nissen, bij de desa-bewoners Song roengon geheeten, een en ander aan het licht, dat nog onbekend was. De uitwendige toestand bleek dezelfde te zijn als IJzerman die aantrof, alleen met dit verschil, dat de door Knebel geconstateerde bibis-boom inmiddels was verdwenen (Fig. 2). Hierdoor was het mogelijk in de nissen door te dringen. De eerste, zuidelijke nis vertoonde niets nieuws; slechts ontwaarde ik aan de zoldering eenige vernuftige voorzieningen om er lampen aan op te hangen. Op vier plaatsen namelijk had men in deze (en op zes plaatsen in de derde nis) een uitholling

in de zoldering gehakt, daarbij een staafje uit den steen uitsparende. Aan dit staafje werden ongetwijfeld eertijds de lampen opgehangen; dat dit geen voorziening uit later tijd kan zijn, wordt door de plaatsing dier uithollingen in de noordelijke nis bewezen, waar zij zich o.a. telkens vóór een der godenfiguren aan de wanden bevinden.

Ook trof ik in de zuidelijke nis in de zijwanden, vlak voor den achterwand, telkens tegenover elkaar een uitholling aan, waarschijnlijk oorspronkelijk bestemd om er een stok in te bevestigen, welke misschien dienen moest om een vóór het onafgewerkte relief hangend gordijn te dragen. Zulke gaten, doch rechthoekig, vindt men ook bij de middelste nis. Wat de reden kan geweest zijn van het niet afmaken van dit relief, is natuurlijk niet gemakkelijk meer uit te maken. Wel viel het mij op dat dwars door de figuur een barst of scheur loopt; mogelijk kan deze scheur ontstaan zijn tijdens het werk en het ophouden daarmede verklaren (Fig. 4). Wij dienen echter zeer voorzichtig te zijn met het uitvinden van redenen voor het ophouden van werkzaamheden aan oudjavaansche bouwwerken. In dit opzicht is er nog al eens gefantaseerd — ik herinner aan de vele verklaringen van het zoogenaamd plotselinge ophouden van de bloeiperiode van Midden-Java, die erupties, epidemien en wat niet al te hulp riepen en waarschijnlijk geen van alle noodig zullen blijken te zijn. Ook heeft men met zulk een plotseling „vertrek” van vorst en volk de vaak te constateeren onafgewerkte staat van het ornament der tjañdi's wel in verband willen brengen; hier geldt echter eer hetgeen wij nog op Bali kunnen zien, waar een onafgewerkt tempelornament zeer vaak zijn grond heeft in het opraken der fondsen, waaruit de bouw bekostigd wordt of uit het verflauwen der belangstelling voor het monument. Bij al deze vraagstukken dienen wij ons weer een keer te meer te realiseeren dat

1) Een door mij ter plaatse aangetroffen op zijn kop liggend achtkantig altaar is blijkbaar aan de aandacht der genoemde bezoekers ontgaan. De uiterst solide brug bij de

desa Wëdoesan lijkt mij gebouwd te zijn van tjañdi Abang's baksteen.

het hier gaat om tjaṇḍi's, d.w.z. monuminten welke niet door den levenden vorst voor zichzelf, doch voor den overleden vorst door diens opvolger werden gesticht. Hoe licht kan daarbij niet een of andere reden ontstaan voor een nietafwerken of verflauwing der belangstelling.

Ook dienen wij ons te realiseeren, dat de hoofdzaak, het wezenlijke van zulk een monument niet gelegen was daarin, waarin wij het zouden willen zoeken, n.l. in den uiterlijken vorm, doch in de wijding van de tempelput, waarin enkele overblijfselen van den overleden vorst werden bijgezet en waarboven het beeld van den vorst in de gedaante van de godheid, wier incarnatie hij gedurende zijn leven was, ter vereering door de nazaten was opgesteld. Dat wil zeggen ter opname van de ziel van den overleden vorst teneinde het dynastiek contact met de levenden te kunnen tot stand brengen. Al het overige was slechts kēmbangkēmbangan, versiering, aardigheid. Men kan zich dus licht indenken, dat, indien deze wijding eenmaal had plaats gehad, de afwerking van de versiering gemakkelijk het slachtoffer kon worden van omstandigheden ¹⁾.

Wat intusschen de onafgewerkte figuur moet hebben voorgesteld is ook al niet zoo gemakkelijk uit te maken. Naar den omtrek te oordeelen zou het een vierarmige figuur hebben moeten worden, die in de achterarmen attributen droeg. Op grond van de figuren der beide andere nissen wil ik daarbij in de eerste plaats aan Ćiwa denken. En het lijkt mij, ook al weer in verband met een der andere figuren, niet onmogelijk, dat hier een zoogenaamde dakṣiṇāmūrti in de bedoeling lag. Speciaal de yogadakṣiṇāmūrti komt hier dan in aanmerking, welke Ćiwa vier-armig voorstelt, de beenen gekruist in swastikāsana en den god speciaal in de positie van leeraar voorstellende. Bij de belangrijke afwijkingen, die wij steeds

aantreffen in de wijze van uitbeelding der verschillende mūrti's op Java, gerekend tenminste ten opzichte van de thans in Indië geldende, is het helaas niet mogelijk met zekerheid te zeggen welke attributen oorspronkelijk in de bedoeling gelegen hebben.

Wat ten slotte de put in den vloer betreft vraag ik mij af of hier niet een lingga in kan hebben gepast, eventueel staande boven de bekende magische bijzettings-voorwerpen.

De hoofdfiguur uit de tweede, middelste nis, is, hoewel afgewerkt, evenmin met zekerheid te identificeeren (Fig. 3). Krom heeft echter ongetwijfeld gelijk als hij het voor een beeld van Ćiwa aanziet, in tegenstelling tot IJerman, die er een buddha-beeld in zag. De vóór het beeld geplaatste lingga, maar ook de haartooi maken zulks waarschijnlijk. Intusschen merkt Krom in zijn werk op, dat de lingga verdwenen zou zijn (Inleiding 2e druk I, pag. 251). Waarschijnlijk is hij dus in zijn beschrijving der nissen afgegaan op Knebel's inventarisatie in 1909, waarin ten eerste bij de beschrijving van tjaṇḍi Abang te lezen staat, dat de „vroegere Boeddhabeelden en de lingga” verdwenen zijn en ten tweede bij de beschrijving van de middelste nis het bestaan van een lingga niet wordt vermeld. (Oudheidkundige Rapporten 1909 pag. 127) Dergelijke blijken van een zeer onvoldoende waarneming bij Knebel heb ik in den laatsten tijd herhaaldelijk kunnen constateeren. Zoo vermeldt hij bij zijn beschrijving van de beelden van het zgn. Ćiwa-plateau (ten rechte in de desa Ćēpala) den door IJerman en Verbeek opgemerkten eenige meters hoogen Gaṇeṣa niet. Een gevolg hiervan is, dat in de officieele Inventaris bedoeld beeld als verdwenen staat opgegeven en Krom in zijn geciteerd werk zegt dat het stuk „ongetwijfeld naar de diepte is gestort” (het stond n.l. aan den rand van een ravijn). Gelukkig kan ik den lezer dienaangaande geruststellen: het beeld staat er nog steeds en in precies dezelfde positie als reeds Verbeek het aantrof. Een

¹⁾ Zie over de beteekenis van de hindoejavaansche tjaṇḍi laatstelijk „Journal of the American Oriental Society” 51: 1—15.

ander voorbeeld geeft ons de zoogenaamde tjaṇḍi Tindjon, waarvan volgens Knebel (en dus ook volgens de Inventaris) „geen spoor meer te ontdekken valt”. Ten rechte bevindt er zich ter plaatse een heuvel van vele meters hoog, rondom bezaaid met al of niet geornamenteerde tjaṇḍi-steenen. En dit zijn niet de eenige voorbeelden van Knebels onvoldoende inventarisatie, waaraan misschien zijn herhaaldelijk geuite klachten omtrent moeilijk te bestijgen bergen en heuvels niet geheel vreemd waren. Al te groot vertrouwen op dien auteur heeft zoowel de onmisbare Inventaris als de „Inleiding” onnoodige en onverdiende zwakke plekken bezorgd.

Maar keeren wij tot onze nissen terug.

Het beeld in de middelste nis is in tegenstelling tot het eerstbehandelde twee-armig. Overigens komt het nog meer dan het andere met de yogadakṣiṇāmūrti overeen, hetgeen dan ook uitkomt bij vergelijking met den als leeraar optredenden Ćiwa van relief No. 104 der Sudhana-serie van tjaṇḍi Baraboeḍoer, afgebeeld in Kroms boekje over Baraboeḍoer op afbeelding 29. De rechterhand houdt de god in een redeneerende en beleerende handhouding voor de borst (witarkamudrā) terwijl de linkerhand op de wijze der yogi's in den schoot rust (dhyānimudrā).

Opvallend is het dat deze figuur een „buik” vertoont, welke alle gedachten aan Buddha ten eenenmale uitsluit, doch tevens bewijst, dat Ćiwa hier als yogi wordt uitgebeeld. En waar in de iconographie een buik is, daar is vaak een baard of knevel — ook al een kenmerk van den yogi en nog steeds van den kjahi. Helaas is de kop te zeer beschadigd om ten dezen uitsluitsel te kunnen geven, hoewel de voorhanden breuk het voorkomen van een baard niet uitsluit.

Links en rechts bevindt zich een leerling, waarvan door het gebrek aan attributen niet uit te maken valt wie ze voorstellen. Eenig ornament links en rechts boven de middenfiguur, rotsmotieven voorstellende,

doch nog niet afgewerkt, vertelt dat wij ons Ćiwa hier als onderwijzende in een grot moeten denken, zooals ook op het Baraboeḍoer-relief het geval is.

Intusschen viel mij bij mijn eerste bezoek reeds op, dat er zich in de derde, noordelijke nis eveneens een lingga moet hebben bevonden, toenmaals te oordeelen naar een gladden ronden steen, die uit het puin van de half volgestorte nis te voorschijn kwam. Ontgraving van de nis, door den Oudheidkundigen Dienst op hulpvaardige wijze onmiddellijk na mijn bezoek verricht, bracht aan het licht, dat mijn vermoeden juist was niet alleen, doch nog overtroffen werd. De lingga bleek namelijk op een yoni te staan, een en ander uit de rots gehouwen en niet uit losse stukken samengesteld.

Aan den zijwand van de nis bleek zich voorts eenig letterschrift te bevinden, aangebracht in zwarte verfstof; helaas zijn de gespaard gebleven letters te weinig om uit te maken wat er stond. Verder onderzoek bracht mij echter aan het licht, dat er ook teekeningen in de nis zijn te vinden, eveneens in zwarte verfstof en waarschijnlijk voorschetsen voor niet aangebracht reliëfwerk uitmakende. Aan den achterwand herkende ik nl. in het midden een deel van een en face geteekende Gaṇeṣa, gewapend met bijl (rechts) en rozenkrans (links), de gebruikelijke attributen; de god heeft hier beide zijn slagstanden in gaven toestand (Fig. 6). Links en rechts van deze middenfiguur bevinden zich ornamentstukken, waarvan aan de linkerhelft nog zichtbaar is een utpala (blauwe lotus, Fig. 8) en een schaal met een rijstoffer, waarop bloemen, op een voetstuk (Fig. 7). Op den Noordwand vindt men dan nog een paar kelken geteekend (Fig. 9). Een moderne wajangkop is tegen die van Gaṇeṣa met ander, doch eveneens zwart materiaal, geschetst. Langs de relieffiguren werden voorts nog sporen van een zwarte verfstof aangetroffen. Door het uitgraven van de nis bleek het voorts mogelijk om tenminste twee van de in de ondiepe nissen en reliëf uitgebeitelde en door IJzerman voor bodhi-

sattwa's aangeziene figuren te herkennen. In de tweede nis van den noordelijken wand staat een groote Durgā mahiṣāsūramardī op den stier. Het attribuut van haar linker-achterhand is weggebroken; in de rechter-achterhand droeg zij een horizontaal liggende cakra. De linker-voorhand trok aan een touw den overwonnen daemon (asura) uit den stier, terwijl de rechter-voorhand dezen laatsten bij den staart hield. De stier vertoont geen versierselen.

In het voorbijgaan wijs ik nog even in het bijzonder op de ligging van de cakra, welke eventueel voor een late periode van ontstaan zou kunnen pleiten. Immers, zooals ik elders uiteenzette, vinden wij in de oudjavaansche kunstgeschiedenis een verandering in de houding van dit attribuut. (Bijdragen v. d. Taal-, Land- en Volkenkunde van N.I. 80 (1924) pag. 290).

In de oudste tijden stond het verticaal op de vingertoppen van de godheid, later ging het naar voren overhellen en ten slotte kwam het volkomen horizontaal te liggen. Voor zoover mij bekend is dit nu het eenige of anders toch een der zeer weinige voorbeelden van een liggende cakra op Midden-Java, hetgeen de figuur in een vrij late periode doet plaatsnemen, zeker later dan de oorkonde van Djragoeng zou doen vermoeden. Wellicht zijn dus de nissen uit een latere periode dan tjaṇḍi Abang was.

In de er tegenover gelegen nis treffen wij vervolgens de bekende figuur aan, welke gemeenlijk aangeduid wordt met den naam Guru, hoewel men beter spreken kan van Ćiwa als yogi. Volgens Dr. Poerbatjaraka zou deze yogi-vorm zelfs een bepaalden heilige uitbeelden moeten nl. Agastya. De kenmerken zijn de gewone: vliegenwaaier (cāmara) in de rechterhand over den schouder geworpen en kamaṇḍalu

(waterkruik of kēṇḍi) in de linkerhand gedragen. Voorts een welgedane buik, een baardje en een halssnoer van akṣa-pitten.

Thans zijn er dus reeds vier van de gemeenlijk in een Ćiwaitische tjaṇḍi aan te treffen figuren herkend en elk van hen op de haar toekomende plaats. Aan den achterwand Gaṇeṣa, aan den Noordwand Durgā, aan den Zuid-wand Guru en in het midden Ćiwa in den vorm van een līngga. Rest ons nog de twee overblijvende figuren te determineeren, welke zich in de twee voorste nissen bevinden. Een ervan is al zeer gemakkelijk thuis te brengen door de knots, welke hij in zijn linkerhand hield. Het is Mahākāla, de Ćiwa-vorm welke men als een der tempelwachters bij den ingang aantreft. En dus blijft voor den zuidelijken wachter wel niets anders over dan Nandīṣwara, ook al heeft hij geen attribuut, waaraan deze Ćiwa-vorm herkend kan worden.¹⁾ (Fig. 5).

En zoo is de geheele groep van een Ćiwaitische tjaṇḍi bijeen en moeten wij in deze nis dus eigenlijk niets anders dan een tjaṇḍi zien, de eenige werkelijke grot-tjaṇḍi, die Java tot nog toe heeft opgeleverd.

Er is echter nòg iets op te merken naar aanleiding van deze nis. IJerman vermoedde namelijk dat de beeldhouwers, uit spijt over hun mislukten arbeid aan den achterwand, de figuren in de nissen eigenhandig zouden hebben vernield. De ontgraving van den bodem nu heeft aangetoond, dat deze gissing niet juist is: het gedeelte der figuren dat door den grond bedekt was, is volkomen gaaf. Latere handen moeten dus de schennende arbeid hebben verricht. Wat intusschen de bedoeling van den doorbroken achterwand geweest kan zijn, werd mij niet duidelijk.

1) Het is dus hierdoor waarschijnlijk geworden, dat de plaatsing der goden in en aan een tjaṇḍi niet beoordeeld moet worden naar hun verhouding tot de buitenwereld, doch naar die tot de centrale figuur. Met andere woorden: Durgā bevindt zich niet in de noordelijke nis, omdat zij naar het Noorden dient te kijken of met de landen in het Noorden iets te maken zou hebben, doch omdat zij zich aan den Noord-kant van Ćiwa moet bevinden. Dit brengt ook voor andere figuren consequenties met zich mede. Zooals men

weet bevinden zich aan de tjaṇḍi Lara Djonggrang (Pram-banan) 24 zoogenaamde windstreekhoeders. Afgaande op dien naam zou men kunnen meenen dat deze goden in de eerste plaats daar waren aangebracht als hoeders van de windstreken; afgaande op hetgeen ons de nis leert zullen wij echter moeten aannemen dat het hier in de eerste plaats gaat om de bescherming van het centrale beeld, elk voor een bepaalde zijde.

Dat ze een bedoeling had, lijkt mij echter vrijwel zeker — het zouden al zeer onhandige steenhouwers geweest moeten zijn, als zij niet begrepen hadden dat de nis niet dieper kon worden uitgehold. Achter de nis bevindt zich namelijk een diepe put in de rots en het is de bodem van die put, die door de doorbraak met de nis verbonden is. De figuur van Gaṇeṣa, benevens het feit, dat het stuk achterwand van onderen glad is afgewerkt laat mijns inziens onomstootelijk zien, dat de onder dezen god gelegen doorbraak opzettelijk was.

Thans rest ons nog een enkel woord te zeggen over den stijl der figuren.

Een enkele blik op de reliefs kan ons ervan overtuigen dat hier geen groot kunstenaar bezig is geweest; de vormen zijn onbeholpen, al maakt de gevolgde traditie weer veel goed. De voeten der goden uit de noordelijke nis zijn als klompen en het rund, dat onder de godin ligt, is nauwelijks dien naam waard. Om hare aesthetische waarde behoeven deze nissen dan ook niet geprezen of gezocht te worden, ook al ge-

tuigen de teekeningen van een geoefende hand. Interessant zijn zij echter terdege, daar één ervan, zooals reeds werd opgemerkt, het eenige voorbeeld verschaft van een grottempel op Java, al was dat dan ook misschien eer een grot-tjaṇḍi. Op Bali is zulk een grot-tjaṇḍi onlangs gevonden, doch nog niet nauwkeurig opgemeten en onderzocht¹⁾. Weliswaar bevinden zich in Midden-Java nog enkele grotten, welke men wel eens met den naam van rots- of grottempels betitelt, doch geen van dezen vertoont de uitgesproken kenmerken van een tjaṇḍi; men doet dan ook waarschijnlijk beter ze met den naam van grotkluizenarijen te betitelen en ze zeker niet te vergelijken met de rots- en grottempels van Indië²⁾.

Misschien kan ons een nadere ontgraving van de omgeving der nissen en in het bijzonder van tjaṇḍi Abang zelve nog een en ander leeren omtrent de juiste beteekenis van deze merkwaardige monumenten, die een bezoek overwaard zijn. Mogen deze regelen daartoe aanleiding geven.

Jogjakarta, Sept. 1932.

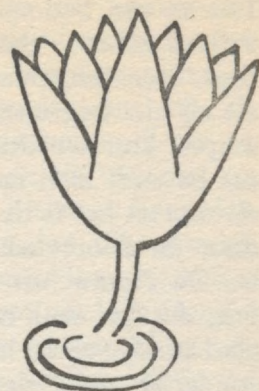
1) Zie „Mededeelingen van de Kirtya Liefrinck van der Tuuk”, No. 3 pag. 57 vlgg.

2) Er heerscht een zekere spraakverwarring inzake dergelijke monumenten. Nu eens spreekt men van grottempels, dan weer van rotstempels; het lijkt mij wenschelijk tot eenige uniformiteit in de betiteling te komen en ik stel dan ook voor onder rotstempels te verstaan de tempels of

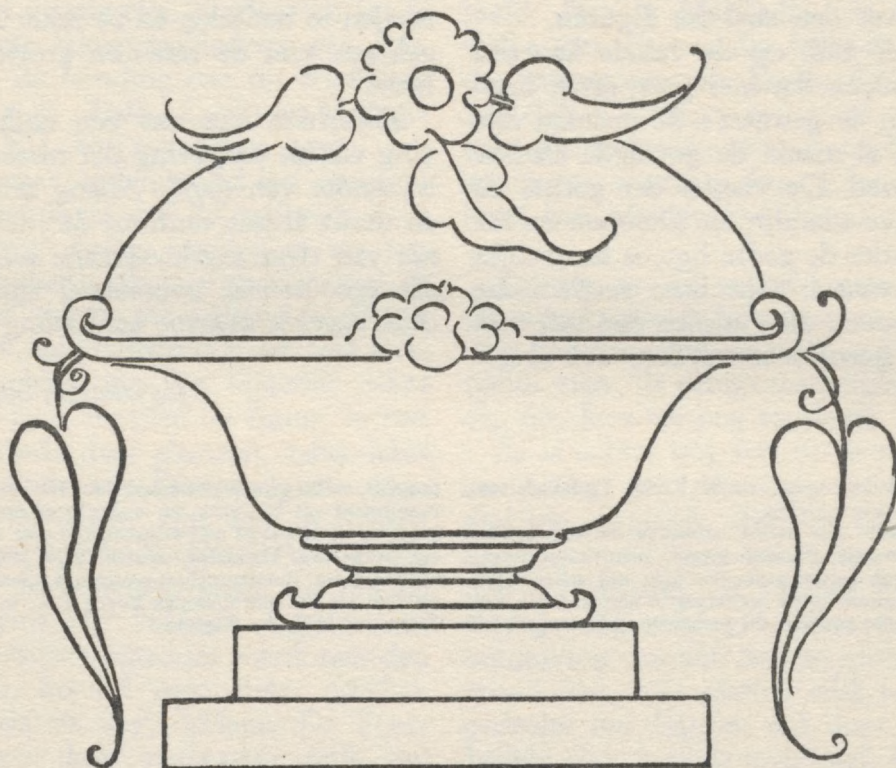
tjaṇḍi's, welke zijn vervaardigd door het uitsparen van het monument uit een rots, en onder grottempels die welke bestaan uit een al of niet kunstmatige grot of uitholling in een bergwand. Hetzelfde verschil geldt dan ook voor de kluizenarijen. Rotstempels zijn eigenlijk alleen monumenten op Bali als die van Tampak Siring e.d., in Indië die van Elūra en de Seven Pagodes.

Figuur 6. Ganeça in de N. nis.

Figuur 8. Blauwe lotus in de N. nis.

Figuur 7. Rijst-offer in de N. nis.

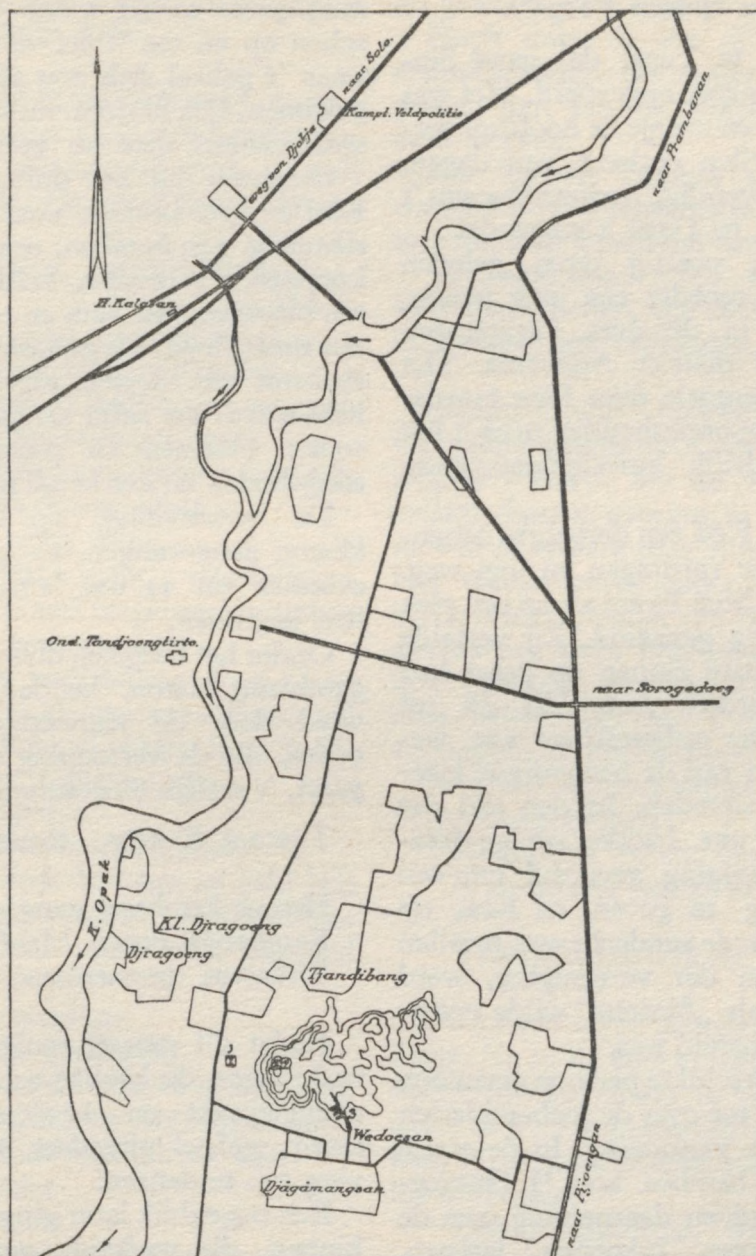

Figuur 9. Kelken in de N. nis.

Figuur 10. Bloemmotief in de N. nis.

*Situatiskaart
van de
Oudheden bij de desa
Wedoesan
Schaal 1:25000*

- 1 = Windplaats oorkondesteen
- 2 = Tjandi Elbang
- 3 = Huiszen

VOLKSKUNDE VAN JAVA

door

J. W. VAN DAPPEREN.

I. Sintrèn- en Lahis-opvoeringen, spelen van biologie (Tegal).

Vroeger werd te Tegal de „gawé Sintrèn”, het sintrènspeel opgevoerd. Het was een spel waarbij een meisje de hoofdrol vervulde. Zoo vertellen ouderen van dagen, bij wie nog een levendige herinnering aan 't gebeuren bestaat, te Tegal 't volgende:

Ongeveer een veertig jaren geleden woonde bij hare moeder een jong meisje, Kèsi genaamd, in de désa Pagedangan Kcelon van het district Adiwerna. Het meisje werd telkenmale door hare moeder op gevoelige wijze onderhouden over 't feit dat zij herhaaldelijk huwelijksaanzoeken afsloeg.

Ten slotte kon Kèsi een dergelijke behandeling niet langer verdragen en liep weg. Op hare zwerftochten kwam zij op een plek in Tegal, Mèsèng genaamd. Zij vertelde daar dat zij er hare zinnen op gezet had ronggèng te worden, maar dat dit tot dusverre voor haar onbereikbaar was, wegens 't ontbreken van de benodigde kledingstukken en sieraden. In den tijd dat Kèsi te Mèsèng was, hadden eenige désalieden een vereeniging gevormd om een sintrèn-opvoering te geven, en Kèsi, op wier doen en laten de aandacht was gevallen van enkele leden der vereeniging, werd gevraagd of zij als „Sintrèn” wilde optreden, waartoe zij bereid was.

Nadat zoo de geschikte persoon gevonden was, ging men er toe over de voorbereidselen te maken voor de vertooning. In de eerste plaats werd een bamboe kooi ¹⁾ (koeroengan) vervaardigd en daarna ging men de verdere requisieten inkoopen: lampen, kleeren, bloemen, enz. enz. Tegelijkertijd werd in de désa's mededeeling gedaan van

de voorgenomen voorstelling, en op den aangegeven avond waren duizenden menschen op en om 't erf van een der leden, waar 't geheel zich zou afspelen, tezamen gekomen. Een Sintrèn-vertooning legde den ondernemers daarvan geen windeieren.

Ongeveer bij het duister worden ging Kèsi de kooi binnen, waarin een kain, een slèndang, een kemben, een buikband, oorknoppen, armbanden, halsketting, blanket-sel, bloemen, een kam en een spiegeltje waren neergelegd. De geheele kooi werd goed sluitend met doeken afgedekt. Buiten de kooi werd een offer aangestoken van wierook; bloemen en pinangnoten werden aangeboden en een kèndi met water gevuld.

De voorstelling, op een Djoemahatkliwon aangevangen, en gedurende zeven avonden tot 12 uur 's nachts voortgezet, kon beginnen.

Onder het bespelen door mannen van een gamblang, saron, kèndang en slenṭem ²⁾ werd door de aanwezige vrouwen dergenen, die de vertooning op touw hadden gezet, 't meisje toegezongen als volgt:

Toeroea Sintrèn, toeroea Sintrèn, Sintrèné widadari,

Nemoe kembang nang ajoenan,

Kembangé Poetri Mahèndang.

Widadari temoeroena, sing randjinga awaknira.

Nadat dit gezang eenigen tijd geduurd had, begon de kooi te schudden, zij werd opengemaakt en weggenomen en Kèsi kwam, geheel uitgedost, te voorschijn en ving aan te dansen.

Een oogenblik later ging zij weer de kooi binnen, die wederom gesloten over haar heen gezet werd, en na eenigen tijd gaf de oude vrouw, Kemandangan ³⁾, die zich,

1) De gebruikelijke kippenkooi.

2) Overeenkomende met de Jogjasche goembeng, tn

Banjoemas: gong boemboeng.

3) Eigenlijk = echo (?).

steeds luisterende, naast de kooi had neergezet, het sein dat 't meisje van rol verwisseld had en een mannenkleed, hoofddoek, buikband en kris droeg.

Zij werd als nu toegezongen met :

Sisir goenda, sisir goenda, paman Pandji
tolé,

Soemping mas, selaka pendok pendjalin
Ari paman Pandji tolé,

kwam als Pandji te voorschijn en danste.

Op dergelijke wijze als boven beschreven kwam zij dien avond nog op in de rol van de Poetri ajoe, de schoone Prinses, toegezongen met :

Kembang melati, poetri tijlik moeng-
gah kendi,

Idjo rijo rijo kaja pengantèn anjar,
waarbij zij boven op den kendi danste.

In de rol van mendjangan ranggah (mannelijk hert), toegezongen met :

Dahoelah, dahoeloe mendjangan ranggah,
Meloempat olèh wong papat,

Melajoe olèh wong teloe,

gaf Kèsi een krisdans te zien, waarbij geen der haar door zich zelf toegebrachte steken een verwonding veroorzaakte.

Halverwege de voorstelling ging zij in slapenden toestand als een arme dansmeid met een koperen kom, al vragende en bedelende rond, onder 't gezang van :

Ni Sintrèn ngemis,

Ana Ni Sintrèn bawah ngemis.

Nadat zij een flink bedraga an geld had opgehaald trad zij nog op als schurftige santri, zich al door krabbende, begeleid door :

Nini Santri goedigen

Ana Santri ja goedigen

om ten slotte een boschhaan voor te stellen, daartoe aangespoord door het zingen van :

Ajam alas oniné ngengkoek èder

Ngengkoek èder

Ngengkoek èder.

Zij trok zich daarna weder onder de kooi terug, waarop de Kemandangan haar verzoek om het „nangis Déwa” in te zetten aan de vrouwen overbracht, waarop gezongen werd :

Lara tangis, lajoeng-lajoeng,

Nangisé wong wedi mati,

Si Kendong éling éling,

Sapa sing ngélingaken jèn ora Pangéran
nira.

Nadat het bovenstaande eenige keeren herhaald was, ontwaakte Kèsi en was weer als gewoon, kort daarop.

Heeft door de een of andere oorzaak stagnatie tijdens het dansen, bij 't toezingen plaats, dan kan de sintrèn flauw vallen, zelfs sterven.

Als Sintrèn kunnen slechts optreden meisjes die nog maagd zijn en geen omgang met mannen gehad hebben.

Te Tegal werd 't spel verboden, om de wanordelijkheden, die zich dikwijls tijdens de opvoeringen voordeden.

Bij een „Lahis”-opvoering wordt de rol van gebiologeerd door een nog onbesneden jongen vervuld, die op verzoek van zijn ouders daartoe genegen is en somwijlen in de een of andere désa aangetroffen wordt. Het ventje wordt gebonden, en, evenals bij de Sintrèn, onder een kooi gezet, waarin slechts een kain, hoofddoek, buikband en kris gebracht worden. Langdurig wordt alles bewierookt, en 't geheel heeft een verloop als bij de Sintrèn-opvoering.

Alvorens hij kan aanvangen wordt den jongen toegezongen :

Doenoeng, Allah, doenoeng

Si doenoeng bahoekoe kiwa, Pangéran
lara nangis,

Trapna bandanira iki, warih Lahis.

De jongen komt daarop te voorschijn en danst. Na in de kooi teruggegaan te zijn en wederom bewierookt te zijn verzoekt hij, nadat de kooi in beroering is gekomen, hem, waar hij als „koeda sembrani” zal optreden, toe te zingen :

Djaran sembrani, temoeroena, rijel,
rijel,

Tjongklangna rijel rijel, èdena rijel
rijel

Tjongklangna rijel rijel, èdena rijel
rijel.

Hij danst daarop als een paard, en zoo geeft hij meerdere karakters in den loop van den avond weer.

Als Kemandangan treedt bij den Lahis een oudere man op. Ook bij hem wordt, om hem weer tot zelfstandig bewustzijn te brengen, het „nangis Déwa” toegepast. Ook de Lahis sterft meestal, wanneer hij niet tot huilen gebracht kan worden. Slechts die jongen kan als Lahis optreden die, zooals de Javaan zegt „dèrèng tahoe goroh”, nog onbezoedeld is van karakter en leven. De „Lahis” komt o.a. soms te Poerwakerta (Banjoemas) nog voor.

De in de bovenstaande versjes voorkomende woorden zijn niet alle verklaarbaar. Hieronder geef ik een lijstje met beteekenissen, die ik gevonden heb; men kan zich met behulp daarvan misschien een denkbeeld vormen, van wat die versjes ongeveer hebben willen zeggen.

- (k) randjing = binnengaan
ari = broeder
idjo = groengeel (van borèh)
rijo = riant, frisch, bevallig
engkoek = buigen van het lichaam
èder = ider, rondloopen
lajoeng lajoeng = op treurigen toon gerekt schreien
kendoeng = wellicht hier: pronkbed
trap = aanwenders
banda = lichaam
warih = banjoe, water
rijel = krioelen van menschen.

II. Nini Tjowong, Nini Tjoeris, Mbok Brendoeng, Nini Benta-benti en Nini Poetoet (Tegal).

In het Tijdschrift voor de Nederlandsch-Indische Taal-, Land- en Volkenkunde, deel 43, komt van de hand van wijlen Prof. Dr. G. A. J. Hazeu eene verhandeling voor over „Nini Tjowong”. De beteekenis van deze, op het oogenblik vrijwel slechts nog uit een kinderspel bekende figuur, wordt

in de bijdrage op uitvoerige wijze beschreven en, voor zoover mogelijk, ook verklaard. Uit meerdere gedeelten van Java werden verschillende gegevens verstrekt. Uit Tegal werden evenwel geene mededeelingen gedaan.

Toch kwam (komt?) ook Nini Tjowong¹⁾ hier voor, naast de figuren van „Nini Tjoeris”²⁾ en „Mbok Brendoeng”³⁾. In hoofdzaak zijn of waren het in latere tijden kinderspelen, waarin deze zeer oude Javaansche gestalten optraden. Maar in oorsprong werden zij als Widadaris beschouwd; men schreef haar groote kennis toe van gebeurtenissen die het den menschen niet gegeven was te benaderen en zij werden dan ook vroeger bij hun optreden verzocht mededeelingen te doen over niet op te helderen misdrijven, om deze te helpen op te sporen. Tevens traden zij op als vraagbaak in vele intiemere aangelegenheden en zijn zij ook kinderenbeschermsters geweest. Nini Tjowong is tevens een tweede Dèwi Sri, beschermster van sawah-gewassen.

Hoewel haar optreden, kleine verschillen daargelaten, vrijwel met elkaar overeenstemt, moet men toch tot het besluit komen dat het inderdaad niet verschillende namen zijn voor eenzelfde figuur, maar dat Tjowong, Tjoeris en Brendoeng oorspronkelijk drie onderscheiden wezens of geesten zijn geweest. Dat zij aanvankelijk op zichzelf staande gestalten geweest zijn, mag opgemaakt worden uit de verschillende voorwerpen, die bij de aankleeding der poppen voor ieder afzonderlijk gebruikt moeten worden om 't gezicht te vormen. Voor „Nini Tjowong” moest een iroes, scheplepel van klapperdop met langen steel, voor „Nini Tjoeris” een siwoer—waterschepper—dienst doen, terwijl „Mbok Brendoeng” slechts met een klapperdop genoegen moest nemen. Deze laatste moest vooral groot, grof, zijn. Voor 't overige werden de poppen vervaardigd uit een stok omwoeld met rijststroo, waaraan armen van rijststroo, terwijl verder alle drie met een

1) de bleeke;

2) scheldwoord: aap;

3) brendoeng = blendoeng, gezwollen?

ongebruikte nieuwe kain-lijfrok, kemberborstdoek en sléndang-sjaal, aangekleed werden.

Ook 't geen haar toegezongen wordt, opdat de geest in hen moge varen, is verschillend, en daaruit laat zich wellicht verklaren, welke meer bepaalde rol zij vroeger in het dagelijksche leven speelden.

Opmerkelijk is dat zoowel Tjowong als Tjoeris met „Nini” betiteld worden en Brendoeng gewoonweg „Mbok” genoemd wordt. Hieruit en ook uit het breed van vorm moeten zijn van den tot gezicht dienenden klapperdop, kenteeken van een grof gezicht, mag waarschijnlijk opge maakt worden, dat Mbok Brendoeng tot een lagere orde van wezens behoorde dan de twee Nini's. Was zij wellicht de oer „doekoen baji”?

Als instrumenten om den geest aan te vuren, wanneer deze eenmaal in de pop is gevaren, ter begeleiding van het doorlopend ingezet gezang, dienen een koperen kom — bokor —, een aarden waterpot — tjoewo — en een kleine saron — muziek-instrument met ijzeren klankstaven. De kom wordt met een stuk hout betrommeld, de waterpot met een ilir — vuurwaaier —, beslagen. De waterpot eerst, blèk, de kom nèng; de saron ting, zoodat men verkrijgt als geheel: blèk nèng, blèk nèng ting.

Bij 't aanroepen, opdat de geest in de pop zal varen, is de pantoen (liedje) voor Nini Tjowong:

Bil bil goenda,
bil bil lembajoeng,
lala lenggoek,
lenggoeké wong ngédani
(verklaard als te zijn: wong tapa).

Voor Nini Tjoeris luidt dit:

Nini Tjoeris pilis koenir apoe,
trog-entrogan nang pasisir,
ngaðang paman djoeragan,
teka ning ngajoenan,
terwijl men bij 't optreden van Mbok Brendoeng hoort:

Mbok Brendoeng temoeroena,
gawaha djantoeng krama,
kramané djaka lara,
kasondé, kasondé, érang-érang pindo
gawé,

gawéné Mbok Brendoeng, temoeroena.
Deze zangen worden herhaaldelijk ingezet onder begeleiding der bovengenoemde instrumenten.

De voorbereiding en het verloop van Nini Tjowong's optreden is niet verschillend van 't geen in de voornoemde bijdrage van Prof. Hazeu is opgeteekend.

Bij 't vermelden van Nini Tjowong door Prof. Hazeu als regenbrengster in Bagelèn, moge hier aangeteekend worden, dat men daarvoor in het Tegal'sche Nini Benta-Benti bezit.

Het liedje dat, opdat er regen moge vallen, voor haar aangeheven wordt, luidt:

Benta-Benti adja lali lali laki,
Wonten gandroeng loerong loerong,
Ana déwa noeroenaken oedan,
Ana lenggok-lenggak pantes,
lenggoké Ni Benta-Benti.

Over de woorden, in de bovenstaande versjes voorkomende, het volgende:

bil-bil = ambil, halen,
goenda = sawahplant spenoclea Zeylanica Grtn. Bladeren bij rijst gegeten. Ook jong rijstgewas, dat reeds groen is.
lembajoeng = bladeren van katjang landjaran en roedji.
lala lenggoek = 't is zonder nut coquet te knikkebollen.

pilis = popok, smeersel o.a. op het voorhoofd.

koenir (curcuma), apoe (kalk); wordt bij bevalling op de navelstreng gestreken, waarna afsnijding plaats heeft.

entrog-entrogan = dansen van plezier.

ajoenan = de groote schommeling = zee.

djantoeng = groote begeerte, voorwerp van liefde.

krama = huwelijk.

djakalara = eerste huwelijk van man en vrouw die nog niet getrouwd geweest zijn.

gandroeng = van verliefdheid gek zijn,
 verteeren van verliefdheid.
 lengkok-lenggak = het hoofd heen en weer
 draaien.

III. Nini Towong (Salatiga).

Ter vergelijking mogen de volgende Nini-Towong-versjes, medegedeeld door M. Sastrawijata te Salatiga, en in het Salatiga'sche en Bajalali'sche gebruikelijk, hier een plaats vinden. Ter begeleiding dient een gamelan, samengesteld uit gam-bang en kendang. Dit laatste echter slechts bij de meer gegoeden.

- I. Paḍa mboewang botjah badjang
 Ramboeté alang-alang.
- II. Paḍa moepoe botjah badjang
 Ramboeté arang abang.
- III. Bagéa, bagéa
 Bok Lara kang lagi teka.
- IV. Ni Towong
 Ni Towong
 Gajer-gajer ginotong
 Ginotongé teloe gandèk
 Iderna njang dondongan
 Ramèkna botjah dolan
 Soeraka, soerak ijé.
- V. Ilir-ilir
 Tandoéré wis semilir
 Tak idjo rojo-rojo
 Tak senggoeh pangantèn anjar
 Tjah angon, tjah angon
 Pènèken blimbing koewé
 Loenjoe-loenjoe pènèken
 Dienggo masoeh dododira
 Dododira
 Koemitir beḍah ing pinggir
 Domana, djloematana
 Dienggo séba mengko soré
 Poepoeng gedé ramboelané
 Poepoeng djembar kalangané
 Ja soeraka, soerak ijé.
- VI. Ilir-ilir goenanti
 Saboek tjindé lir goenanti
 Gilang-gilang lajoné
 Lajoné poetra oegoeng
 Oegoengé déning Déwa
 Alah déwa déning Soekma

Widadari temoeroena
 Goemroebjoeg barat sasanga
 Soeraka, soerak ijé.

- VII. Ilir-ilir goeling
 Goelingé Soekma katon
 Raga-raga moeliha
 Dja soewé soewèn dalan
 Mesakaké djinga dolan
 Dolané dolan dana
 Alah dana déné Soekma
 Widadari toemoeroena
 Goemroebjoeg barat sesanga
 Soeraka, soerak ijé.
- VIII. Tjeplik epring
 nDjemplang-ndjempling, moās
 Andjogèda, moās
 Angigela.
- IX. Krandjang pangajoen-ajoen bapak
 Demen wongé ora demen salèndèri
 Bapak tjarang gantoeng.
- X. Wong ajoe, pilisa koenir apoe
 Andjelirat, andjelirit
 Wong ajoe ngadanga dalan
 Sapisan dakoe paman
 Ping pinḍo dakoe bodjo
 Ping teloe mèloe toeroe
 Soeraka, soerak ijé.

In hoofdzaak kinderspel, komt Ni Towong in het Salatiga'sche ook voor als regenbrengster, dan wel als wezen dat verwacht wordt in staat te zijn een einde te maken aan langdurige regenperioden, dus ongeveer overeenkomende met plant en oogsttijden. Het sluit dus aan bij wijlen Prof. Hazeu's mededeelingen. Van de versjes hebben eenige veel overeenkomst met de door dezen aangehaalde, maar er is toch ook al weer verschil in bewoording. 't Komt mij voor, dat de versjes van Salatiga niet alle vroeger op Ni Towong betrekking hebben gehad, en dat er dooreenhaspeling heeft plaats gehad.

Bij nalezing van Prof. Hazeu's verhandeling viel mij naar aanleiding van Salatiga No. 9 : „krandjang enz.” op, dat door Prof. Hazeu uit Raffles wordt aangehaald: „a cocoanutshell is carved with the features of a man and affixed to the top of a reversed

basket, covered with cloth. This basket after being for some time exposed by the riverside or under a large tree." enz. En verder "this amusement is termed "bindung" ¹⁾. Behalve dat „mBok Brendoeng" in Tegal een vrouw is, sluit Raffles' mededeeling geheel aan bij versje 9.

Hieronder geef ik een woordenlijstje op de versjes. Vertaling is toch niet recht mogelijk, maar aan de hand van het lijstje kan veel verduidelijkt worden.

badjang	= ongeboren vrucht van 2 maanden, die later (Teg : lezing) de „walang kerik" worden ; in later stadium keloeron.
moepoe	= aannemen van kinderen.
gajer-gajer	= al maar door.
ginotong	= geholpen worden om te kunnen leven.
gandèk	= dragers (bij Hazeu gandik).
dondongan	= zooals zij zelf wil, eigenzinnig.
tandoeré	= de jonge rijstplantjes.
semilir	= een wiegelend geluid geven.
rojo-rojo	= frisch.
senggoeh	= 't er voor houden.
tjah	= botjah, jongen.
masoeh	= tegen iets slaan.
bedah	= stuk zijn.
poepoeng	= op prijs stellen, gebruik maken van iets, zoo lang 't er is.

¹⁾ Men vindt deze beschrijving in Raffles' History of Java, 1e uitgave, 1817, deel I, blz. 344. Ook sintrèn wordt daar vermeld.

kalangan	= ring.
lir	= als.
gilang-gilang	= onverzorgd laten liggen.
oegoeng	= onnoozel.
goemroebjoeg	= loeien.
goeling	= nederleggen.
moeliha	= keer terug.
dja	= adja.
dana	= geschenk.
ndjemplang-ndjempling	= luid schreeuwen.
moās	= langgerekt mas : mijn waarde !
andjelirat-andjelirit	= fijn van leest.
ngadang	= opwachten.
dakoe	= het is, beweren.
pangajoen-ajoen	= wiegen (zie aanhaling Raffles „rocked").
tjarang gantoeng	= (Tjarang gantoeng ? eigennaam ? boomgeest ?).

IV. Nini Poetoet (Tegal).

In 't Tegalsche draagt het vrouwtje in de maan den naam van Nini Poetoet. Wanneer 't lichte maan is, en deze op zeker oogeblik door de een of andere oorzaak verduisterd wordt, vragen de buiten spelende kinderen : moeder, waarom is 't zoo donker geworden ? Daarop antwoordt de moeder om de kinderen tevreden te stellen : Ni Poetoet damarnira sogokna, nja deles, nja lenga, kebjar malih kaja lintang.

sogok	= oppoken.
damar	= lamp.
deles	= lampepit.
lenga	= olie.
bjar	= helder.

OVEREENKOMST TUSSCHEN JAVAANSCH EN BALISCHE FEESTKALENDER

door

Dr. R. GORIS.

Zij, die belangstellen in den feestkalender van het oude Java en het huidige Bali, welke kalender grootendeels identiek is, mogen Mevrouw Resink-Wilkens dankbaar zijn voor wat ze ons aan wetenswaardigheden over den huidige Jogja'schen feestkalender mededeelt in Djawa XII 4/5 (Juli-October 1932), p. 166 — 171.

Immers veel van wat zij ons aldaar verhaalt van oud-javaansche feesten in een moslimsch gewaad en thans op Java verbonden aan de herdenking van bepaalde gebeurtenissen uit het leven van Mohamad, gaat terug op prae-moslimsche, oud-javaansche feesten, die thans nog op Bali in meer zuiveren vorm gevierd worden.

Het huidige Bali is een voortzetting van het Hindoe-Javaansche Bali onder Erlangga, opnieuw sterk gejavaaniseerd door den invloed van de Gelgelkraton, die zelve een nabootsing was van het Madjapaitsche rijks-centrum.

Deze bewering is geen noviteit, zóózeer zelfs, dat zij vaak te generaal genomen wordt, want zij is slechts juist, zoolang men onder „het huidige Bali” verstaat het ensemble van hof- en literatuur-kringen, dat is de wel overheerschende, doch verdwijnende minderheid van de Balische bevolking.

Doch niet alleen zijn de huidige Balische poeri in de Balische „litteratuur” navolging en uitwerking van de respectievelijke voorgangers op Oost-Java, doch daarnaast — en dit is wel zeer merkwaardig — bestaat ook een frappante parallelie tusschen het gedachtenleven (en de uitingen daar-

van) bij den desa-Javaan en de desa-Baliër, dus van het volk.

De Baliërs kennen een dubbele jaartelling: de Hindoe-Balische, bestaande uit 12 maanden van 29 of 30 dagen met een nieuwjaar ongeveer in Maart (lente-aequinoctium) vallende ¹⁾, en waarvan de jaren nog steeds heeten isaka ²⁾ en daarnaast de Javaansch-Balische, van 30 weekoe, ieder van 7 dagen, waarvan de jaren heeten otonan of odalan (vergelijk Javaansch: wêtoe en wêdal).

De Balische feest-kalender, die groote overeenkomst vertoont met de Jogjasche is natuurlijk die (niet-Hindoesche!) van 30 weekoe.

En thans wil ik die gegevens uit de Jogjasche feestkalender releveeren, die hun parallel hebben in thans nog op Bali gehouden plechtigheden, waarbij men dan natuurlijk in het oog moet houden, dat de Jogjasche feesten niet langer hun oorspronkelijke rangorde volgens de weekoe hebben kunnen handhaven, doch zijn ingepast in het Moslimsche jaar- en maandsysteem.

Wij zullen hierbij de volgorde, waarin de Jogjasche feesten besproken werden, handhaven.

1. Het *reinigen der krissen* vindt zijn Balischen parallel in het inzegenen van alle wapens op Toempëk Landëp, dat is Zaterdag kliwon van de week Landëp. Ook mogen op dezen dag geen scherpe wapens gebruikt worden. De dag is gewijd aan Paçupati ³⁾.

2. Het zien van de *waringin soengsang*

1) Op bijzonderheden zooals schrikkelmaanden kan hier niet ingegaan worden.

2) Overeenkomstig de Balische oorkonden; het Javaansche Çakawarşatita komt slechts voor op twee steen inscripties; tot op heden is geen geval bekend van het voor-

komen van deze uitdrukking in oorkonde op koper (brons).

3) Een bijnaam van Rudra: voor de groep der Paçupata's zie Mededeelingen Kirtya Liefcrinck van der Tuuk, Afl. 3. p. 42.

in de maan is niet bekend op Bali. Hier ziet men een oud, vaak gebocheld vrouwtje I Boengkoet of Men Boengkoet geheeten met een spinnewiel in de maan. Wel zit ze onder een waringin, doch deze is niet omgekeerd.

Daarentegen komt in de Hindoe-mystiek een omgekeerde waringin voor, die met het Brahman gelijkgesteld wordt.

Zoo b.v. reeds in de Kāṭhaka Upanisad VI, 1 :

ūrdhwamūlo 'wāk ṣākha eso 'ṣwatthaḥ sanātanah

„Die Wurzel hoch, die Zweig' abwärts steht jener ew'ge Feigenbaum" (vertaling Deussen).

Ook in de Bhagawad-gītā wordt hij vermeld (XV, 1) :

ūrdhwamūlam adhaḥ ṣākham aṣwatt-
ham prāhur awyayam.

„Zij (de weda-kenners) spreken van een eeuwigen vijgeboom, met de wortels omhoog en de takken naar beneden."

En zoo komt het beeld ook voor in de Hindoe-Javaansche mystiek.

3. Het *bērēsihan desa* heet op Bali „njēpi" stilte vieren, en geschiedt op den nieuwjaarsdag van het Hindoe-Balische jaar ; het feest duurde vroeger drie dagen, is thans echter verkort tot één officieelen feestdag, hoewel in de desa's de volgende dag ook nog wel gevierd wordt.

Het nieuwe jaar valt op den eersten dag van wassende maan, dus na de donkere maan (tilēm) van de 9e maand (kasanga), dus op *ṣuklapakṣa pratipāda Waiṣākha*, Bal : tanggal apisan ring boelan (sasih) kadasa.

Merkwaardig is hierbij, dat het in Hindoestan valt op den 1en dag van de maand Caitra, dat dus met behoud van hetzelfde tijdstip (lente aequinoctium = 21 Maart) de jaarrekening één maand is verschoven.

Dat het opvoeren van tooneelen uit den bloedigen strijd van het Mahābhārata wijst op een bloedig offer, wordt versterkt door het feit, dat op Bali bij deze desa-reiniging

inderdaad een bloedig offer wordt gebracht en wel van de volgende dieren, gelegd op den viersprong : een witte gans in het Oosten, een roode hond in het Zuiden, een gele koe in het Westen, een zwarte geit in het Noorden, en een bonte kip (pañcawarna) in het midden ¹⁾.

4. Nog merkwaardiger is de overeenkomst tusschen het feest in Gamping en de *boekakak*-ceremonie in Sangsit. In het Oudheidkundig Verslag van 1930 p. 43—45 heb ik een beschrijving gegeven van deze plechtigheid. Wat in Gamping de goenoengan is, is in Sangsit de schuit met het varken. Merkwaardig is de naams-overeenkomst van *boekakak* en *bēkakak*.

Evenals te Gamping de stoet zich verdeelt op den viersprong, is er te Sangsit het gevecht op den viersprong naar welken tempel men zal gaan. Het meest in het ooglopend verschil is, dat te Gamping de goenoengan gevolgd wordt door 4 bruidsparen, terwijl te Sangsit deze ontbreken. Toch is mijns inziens de ceremonie in wezen dezelfde, want wat thans te Sangsit niet meer gebeurt, geschiedde vroeger wel.

De Baliërs nl. vertelden mij, dat vroeger de godinnen uit den bergtempel gingen spelevaren naar de zee en dan onderweg bij het passeeren van den zeetempel werden gegrepen door de goden aldaar en naar binnen gesleurd. Deze symboliek van geroofde of geschaakte „godinnen" nu gaat m.i. terug op een veel ouder gebruik van tempelmaagden, voor de Godheid van een bepaalden tempel bestemde meisjes.

Bovendien vertelden sommige Baliërs mij nog, dat er vroeger inderdaad ook meisjes waren in den optocht, die dan ook meegingen naar de zee en dan „spoorloos verdwenen".

Ik geloof, dat in dit dubbele bericht van geroofde „godinnen" en „spoorloos verdwijnende" meisjes de herinnering voortleeft aan ten doode gewijde en aan de tempelgoden geofferde meisjes.

En dan is de parallel met de Javaansche bruidsparen wel duidelijk. Op Java ble-

¹⁾ Zie verder Mededeelingen Kirtya Liefcrinck van der Tuuk afl. 3 pag. 48.

ven de bruidsparen in effigie over, terwijl het varken in de schuit (aarde-symbool) vervangen werd door een goenoengan, wellicht onder invloed van moslimsche opvattingen ten opzichte van varkens, terwijl omgekeerd op Bali het varken in de schuit bleef, doch de maagdenroof en het maagdenoffer verdwenen. In het geciteerde artikel in het Oudheidk. Verslag wees ik op het agricultureele karakter dezer ceremonie.

5. Of de gëřëbëg-moeloed een afstameling is van het Javaansche oogstfeest, durf ik niet uit te maken. Wel heeft het echter belangrijke trekken van overeenkomst met het Balische gëřëbëg, dat geen oogstfeest is, doch de viering van 's Konings verjaardag (eens per twaalf maanden). Gezien de rol, die de Sultan er in speelt als zwijgend centrum op den Sitinggil gezeten, lijkt het mij eerder ook op Java de koningsdag geweest te zijn, waarbij men later de odalan van den koning verving door de moeloed van den Profeet.

Het thans niet meer op Bali gevierde gëřëbëg bestond uit „een gewapenden omgang rondom het paleis van den vorst, die zijn onderdanen daarna ondervraagt, of zij hem getrouw zijn” ¹⁾.

6. Het *allerzielen* (Roewah) komt op Bali ook voor, het heeft plaats in de week Doengoelan en heet het Galoengan-feest.

Offers worden gebracht aan de boeta's, en naast de huispoort wordt een hooge bamboe met klapper-versierselen opgericht (pendjor), daarnaast een houten stel-lage voor offers met een lang afhangende

van djaka- en klapperbladeren gevlochten mat(lamak).

De reeds verbrande voorouders (pitara, pirata) komen uit het zielenrijk terug en verblijven een week in den huistempel (sanggah). Voor de wel begraven, doch nog niet verbrande familieleden worden offers gebracht naar de sëma, waar zij begraven liggen. Het verlichten van den huisingang op Java tijdens de Malëman-avonden vindt dus zijn parallel op Bali in de pendjor en de offertafel met de lamak.

Bij deze gelegenheid gebruiken de Baliërs geen lampion, doch wel gedurende de dagen, voorafgaande aan de lijkverbranding; deze lampion met bijbehorende offertafel heet damar koeroeng.

Het geheel van de damar koeroeng (bij de lijkverbranding) vertoont groote overeenkomst met het geheel van pendjor en lamak (bij het galoenganfeest) en beiden zijn ontwijfelbaar onderdeelen van dooden- en voorouder-cultus.

De plant tëlasi (Skt. tulasī) heet op Bali sëlasi, en evenals de Baliër verband legt tusschen selasi en silih-asih (wederzijdsche liefde), zou er ook wel verband kunnen bestaan tusschen tëlasi en tëlasi-asih (volledige of uiteindelijke liefde).

Zoo meen ik, dat enkele gebruiken tijdens Roewah en Poesa op Java de laatste overblijfselen zijn van een oudjavaansche vooroudervereering, die op Bali nog in vollen bloei is.

Deze korte aantekeningen mogen volstaan, om opnieuw het enge verband tusschen Nieuw-Java, Oud-Java en huidig Bali aan te toonen, ook in den feestkalender.

¹⁾ Zie van der Tuuk Kawi-Bal. woordenboek, IV, 698 s.v. grebeg II en verder II, 585 s.v. tari II.

Bangli, October 1932.

HET WONDERGRAF VAN KJAI TJĀKARMĀ

door

S. SASTRASOEWIGNJA.

In de desa Ngoetër, in het district Soekāhardjā, op ongeveer 8 palen van de grens der stad Soerākartā, bevindt zich een begraafplaats, niet veel verschillend van andere begraafplaatsen, waar volgens de overlevering een zekere Kjai Tjākarmā begraven ligt. Dit heilige graf is sedert langen tijd een oord van bedevaart voor hen, die kundigheid van de Javaansche muziek willen verkrijgen. In vergelijking met andere plaatsen, zooals Ngrēdēn (in het district Dēlanggoe) of Tēmbajat in het Klatēnsche, is het aantal pelgrims zeer gering, en blijft het slechts beperkt tot de groep van gamelan-spelers. Toch komen er gestadig menschen naar toe, het meest afkomstig van de desa's of van de hoofdstad Sālā zelf. Menschen buiten het gebied Soerākartā zijn er slechts zelden.

Men zegt, dat de menschen, die daar komen, zeker hun doel zullen bereiken, n.l. dat ze zonder uitzondering de „ngēlmoe kanijagan” zullen krijgen.

Het bezoeken van dit heilige graf geschiedt gewoonlijk op Donderdag-avond of op andere malang-dagen (= heilige dagen) zooals: den avond vóór een Dinsdag kliwon. Men komt daar alleen of in gezelschap van 2 of meer personen, tegen zonsondergang. Na zich aangemeld te hebben bij den grafbewaarder of bij den één of anderen bestuursman van het dorp, betreedt men de begraafplaats. Vervolgens wordt er wierook gebrand, met de gebruikelijke formules en gebeden om den zegen van den Kjai af te smeeken, opdat men de ngēlmoe kanijagan verkrijgen moge.

De grafbewaarder gaat dan verder naar huis en men blijft daar den geheelen nacht zitten waken aan het voeteneind van het graf. Tegen den ochtend mag men naar huis gaan. En niet lang daarna, zoo gelooft men, kan men gemakkelijk alles begripen

op het gebied van de Javaansche muziek, tot tenslotte men de kunst werkelijk ten volle beheerscht. Men verhaalt, dat men gedurende de nachtwake bij het graf zekere voortekenen te zien krijgt (sasmitā), in een droom en soms ook waarneembaar voor het nuchtere oog. Ziet men daar een paar bonangslagers, zoo zal men later bedreven zijn in het bespelen van de bonang. Ziet men daar een kenḍang, dan is men zeker, dat men de kenḍang goed zal kunnen bespelen. Het voorteken geeft dus aan, welken weg wij in de Javaansche muziek speciaal kiezen moeten. Men zegt echter ook, dat men zonder daar bepaalde voortekenen gezien te hebben, later de ngēlmoe kanijagan zeker zal krijgen, door de bovennatuurlijke macht, die van wijlen den Kjai uitgaat.

Maar deze ngēlmoe zal men in mindere of meerdere mate bezitten, al naar gelang de ijver en toewijding, die men daaraan besteedt, en hangt ook af van de voorbeschikking (kodrat) der personen zelf.

Omtrent het leven en de verdiensten van Kjai Tjākarmā verhalen de kerndorpers van Ngoetër en de Djoeroekoentji ons het volgende:

Kjai Tjākarmā was in leven een kern-dorper van Ngoetër en behoorde tot de meest geëerde burgers van dat dorp en omstreken. Hij was een gamelanspeler van den eersten rang; niemand in die streek evenaarde hem in muziekspeken. Vandaar, dat iedereen, die een feestje hield, hem uitnoodigde, en daarmee verdiende hij aardig den kost. Niet alleen om zijn kunde, maar ook om zijn bovennatuurlijke macht, was Kjai Tjākarmā beroemd en befaamd.

Wanneer hij uitgenoodigd werd om op een feest bij den één of anderen desa-bewoner, met zijn menschen gamelan te spe-

len, dan nam hij nooit het volledig aantal. (Het minimum aantal spelers voor een volledig stel gamelan is acht, het maximum is twaalf). Een paar slechts, en liefst geen goede spelers, maar beginners. Niet zelden vertrok hij geheel alleen van huis, en straks zonder eerst van te voren af te spreken, zou hij wel medespelers vinden. Onderweg vroeg hij aan den één of anderen desa-man, of jongen, dien hij ontmoette, of deze genegen zou zijn met hem mee te gaan en als nijågâ op te treden op een feest. Hij verzekerde erbij, dat zij niet behoefden te vreezen, dat ze een mal figuur zouden slaan, al hadden ze heelemaal geen kennis van muziek. De verzekering van den Kjai kwam werkelijk uit! Als ze op de plaats van bestemming aangekomen waren, gaf Kjai zijn makkers ieder zijn werk en zelf bespeelde hij de rebab. En was hij eenmaal begonnen te strijken, dan begonnen de recruten ook te spelen, en wel zoo goed, dat ze zelfs niet voor de beste gamelanspelers behoefden onder te doen.

Soms moest de Kjai op twee of meer verschillende plaatsen tegelijk spelen. Nadat hij op de eene plaats menschen verzameld had, en nadat hij met hen eenige gendings had gespeeld, ging hij naar een andere plaats, waar zijn aanwezigheid eveneens vereischt werd. Hier verrichtte hij hetzelfde. Het wonderlijke was, dat de recruten, die hij verzameld had, zonder de tegenwoordigheid van den Kjai, tot den afloop toe heel goed bleven spelen zonder de minste fout. Niet zoodra echter hadden ze de plaats van het feest verlaten, of ze keerden weer terug tot hun ouden toestand en bleven even onwetend op het gebied van de Javaansche muziek als te voren.

De desa-bewoners in die streek geloofden in die bovennatuurlijke macht van den Kjai. Velen van hen werden gerecruiteerd, en met veel genoegen gingen ze met hem mee om wat te verdienen.

Aldus luidt het verhaal van den Djoeroekoentji en de desa-bewoners van Ngoetër.

Na den dood van Kjai Tjâkarmâ werd zijn graf heilig verklaard, en blijft tot nu toe een bedevaartsplaats voor de gamelanspelers.

De tijden zijn echter veranderd. Sinds de laatste vijf jaren ziet men overal in de Vorstenlanden en in het bijzonder op Sâlâ een herleving van de Javaansche kunst. De kunstkring in de Kapatihan Mangkoenagaran, onlangs gesticht door Zijne Hoogheid K. G. P. A. A. Mangkoenagârâ VII, en de kunstkring, die onder toezicht staat van K. P. A. Koesoemâjoedâ, zijn centra van de Javaansche muziek. Radyâpoestâkâ en Kawroeh Kanijagan (onder toezicht van K. R. M. T. Wirjâdiningrat) openen muziekcursussen, terwijl in verschillende kampoengs vereenigingen zijn opgericht, die de beoefening van onze muziek bevorderen, zoodat een ieder, zonder het graf van Kjai Tjâkarmâ te bezoeken, met een beetje aanleg en goeden wil, ingewijd kan worden in de geheimenissen van onze muziek. En ik twijfel er niet aan, dat over eenige tientallen jaren, wanneer intellectueelen met hun nuchter verstand en uitsluitend logischen gedachtengang, meer en meer aandacht vestigen op de Javaansche muziekkunst, het graf van Ngoetër eenzaam en verlaten zal liggen, ja wellicht zullen zelfs huizen daarboven gebouwd of het erf in een bloeiende sawah herschapen worden bij de toenemende uitbreiding van het dorp. Slechts jeugdige ethnologen en verzamelaars van volksverhalen zullen daar komen en navraag doen aan de oudste dorpsbewoners en dan zullen ze ervaren, dat die plaats daar langen tijd door menschen werd bezocht, die onder den walmenden wierook met naïeve adoratie den zegen afsmeekten van den wonderen kunstenaar Kjai Tjâkarmâ.

EEN ORIGINEELE GAWAR

door

A. W. P. HOLWERDA.

Wanneer wij ons de geschiedenis der menschheid voor oogen halen, treft het ons telkens, hoe schijnbaar eenvoudige vindingen enorme gevolgen hebben gehad. Wat zouden de vorsten der moderne wetenschap, hoe zou ons leven zijn, indien niet in voorhistorische tijden een nu onbekend mensch uitgevonden had om vuur te maken? Was het niet een genie, die op de gedachte kwam een wiel te gebruiken en wie was die uitvinder? Eenvoudige vindingen, die ons het leven met auto's, electriciteit en spoortreinen mogelijk maakten.

Is het een wonder, dat de mensch gedurende den langen tijd van zijn bestaan telkens weer hoorde van de ouderen van dagen van vindingen, waarvan hij voelde, dat zij van groote beteekenis moesten zijn voor de veraangenaming van het leven. Is het een wonder, dat hij sedert de vroegste tijden beziel bleef van het verlangen, gedachten in zichtbaren vorm te conserveeren. Ieder voelde als 't ware van kindsbeen af, dat de dood telkens weer alle ervaringen van de ouders onvermijdelijk medenam. Moest niet vanzelf ontstaan het verlangen om gedachten te bewaren, een verlangen, dat leidde tot het vinden van verschillende systemen schrift?

Fijne teekeningetjes van de oude Egyptenaren, een heel stelsel figuren der Chinezen werden en worden gebruikt om gedachten te conserveeren. In allerlei vormen en systemen, nuances tusschen het schrift met „touwtjes met knopen” der oude Indianen en de moderne stenografische krabbels, spreekt tot ons deze oerwensch.

Toch voldeed het eigenlijke schrift niet altijd, en zelfs onder volkeren, die reeds eeuwen in staat waren hun gedachten op te schrijven, bleef dit oerverlangen voortle-

ven. Bij sommigen kon dit systeem van schriftteekens niet in bepaalde behoeften voorzien, bij anderen was het gebruik dier teekens alleen bekend aan enkele ingewijden, ja zelfs verboden aan de profanen. Spreekt niet een heiligenbeeld op een Zwitschersch bergpad bij een diepen ravijn van den wil eener moeder anderen te behoeden voor den ramp die haar daar trof. Zegt ons niet dat beeld de waarschuwing: „Pas op! Mijn zoon stortte hier in den afgrond”. De teekens op de borden geschilderd en geplaatst langs de wegen door vereenigingen van gebruikers van motorrijtuigen zijn eigenlijk niet anders dan vastgelegde gedachten; een kromme lijn roept den autobestuurder toe: „Pas op, straks komt een bocht”. Met eenvoudige teekeningetjes giet het vereenigingsbestuur der K.J.M.C. reeksen van gedachten in zichtbaren vorm, en toch gebeurt dit door en voor menschen, die al lang gewoon zijn schrijfteekens te gebruiken. Ook de mensch, die over de meest geperfectioneerde schriftsystemen beschikt houdt in zijn onderbewustzijn de oer-behoefte om gedachten in zichtbaren vorm te bewaren.

Ook onder de Javanen was ik in de gelegenheid uitingen hiervan waar te nemen in oorspronkelijke vormen. Deze verdwijnen uiteraard meer en meer, om plaats te maken voor westersche methoden. Zij uiten dezen oerwensch, dit universeele verlangen in de z.g. *gawar*.

In het woordenboek van Gericke en Roorda wordt achter *gawar* o.m. als beteekenis opgegeven: „een merk of teeken, dat men ergens aan de wegen of paden plaatst om de voorbijgangers te waarschuwen dat zij onbegaanbaar of gevaarlijk zijn.”

Uit deze beschrijving zou men opmaken,

dat de waarschuwing alleen betrekking had op het gebruik van den weg als zoodanig. Ik heb waargenomen, dat een gawar een waarschuwing in den meest algemeenen zin kan beteekenen. Het teeken kon waarschuwen voor een wegversperring, die het gaan over den weg moeilijk maakte, dat kon — ik nam dit gedurende de cholera-epidemie van 1910 waar — ook de aandacht vestigen op het gevaar voor cholera-besmetting, omdat de weg voerde door een dorp, waar deze ziekte zoovele slachtoffers eischte.

In 1929 vond ik in het Klaten'sche een aardig „teeken” over den grooten postweg Sala-Jogja gespannen, dat niets met onbegaanbaarheid of gevaar te maken had, en toch door de bevolking werd aangeduid met den naam „gawar”. In de vastenmaand en eenigen tijd daarna werd daar in de nabijheid van een tabaksschuur een gawar geplaatst, bestaande uit een touw, dwars over den weg van schaduwboom tot schaduwboom gespannen, waaraan middels reepen jong klapperblad om en om waren opgehangen verschillende soorten

vuurwerk en gevlochten ketoepatvormen.

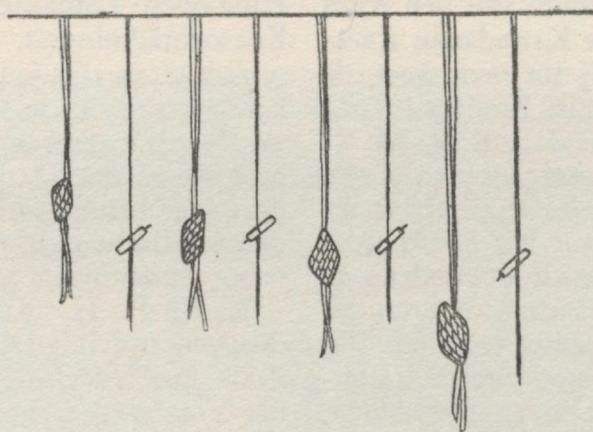
Bij nader onderzoek bleek mij, dat de koepat een bijzonderen vorm had. De Javaan kende er drie manieren om ketoepats te vlechten, nl. de koepat Sinta, de koepat boentoe en de koepat loewar. Aan het touw bengelden om en om vuurwerk en koepat boentoe. De koepat boentoe legde hier de gedachte vast in een zichtbaren vorm van het begrip „afgesloten” of „dicht”.

Bij nader onderzoek bleek mij, dat bij „prentah aloes” door den loerah verboden was, met het oog op brandgevaar, in de nabijheid der tabaksschuur vuurwerk af te steken. Waar geen wet hem steunde, had de loerah gebruik gemaakt van dezen gawar, die op zichtbare wijze het door hem uitgevaardigde verbod vastlegde en bekend maakte. „Hier is het verboden vuurwerk af te steken”. Het désahoofd had er succes mede, iedereen respecteerde het verbod zonder bijzondere politiematregelen.

Den Haag, 15 Juli 1932.

Koepat boentoe op $\frac{1}{4}$ nat. grootte.

„Hier is het verboden vuurwerk af te steken”.

HERINNERINGEN AAN B. K. P. H. KOESOEMADINGRAT

door

S. SASTRASOEWIGNJA.

Maandag den 19den December j.l. is B. K. P. H. Koesoemadingrat in den ouderdom van 71 Javaansche jaren overleden. Dinsdagmorgen daarop werd het stoffelijk overschot met militaire honneurs naar het station Balapan gebracht om verder per extra-trein naar Kotagedé vervoerd te worden. Woensdag had de bijzetting ter begraafplaats Imågiri plaats.

Het heengaan van B. K. P. H. Koesoemadingrat beteekent voor vele kringen een onherstelbaar verlies.

Als laatst overgebleven oudere broeder genoot de overledene zeer de gunst van Z. V. H. den Soesoehoenan van Soeråkartå. Hij stond aan het hoofd van den Raad Kadipatèn Anom en de Kawadanan Kasatrijan Kiwå, terwijl hij tot voor kort als voorzitter van de Koemisi Kanijagan fungeerde, welk ambt thans door K. R. M. T. Wirjådiningrat wordt waargenomen. Doch naast bovengenoemde belangrijke functiën moet zeker niet over het hoofd worden gezien het feit, dat de overledene de adviseur van den Sålåschen Kraton bij uitstek was. Zijn bezadigdheid en zijn onovertroffen inzicht wat betreft kraton-zaken en kratonpolitiek waren de redenen, waarom hem die bijzondere plaats was toegewezen. De Kraton heeft door zijn overlijden een verlies geleden, dat diep zal worden gevoeld.

Was de ontslapene aan het Sålåsche hof een figuur van groote beteekenis, niet minder van belang was zijn optreden naar buiten. Het dient erkend te worden, dat hij van de oudere Pangérans, — de jongeren blijven hier buiten beschouwing —, de eenigste was, die in verschillende kringen veel van zich liet spreken.

Hoewel niet meer jong, nam hij actief

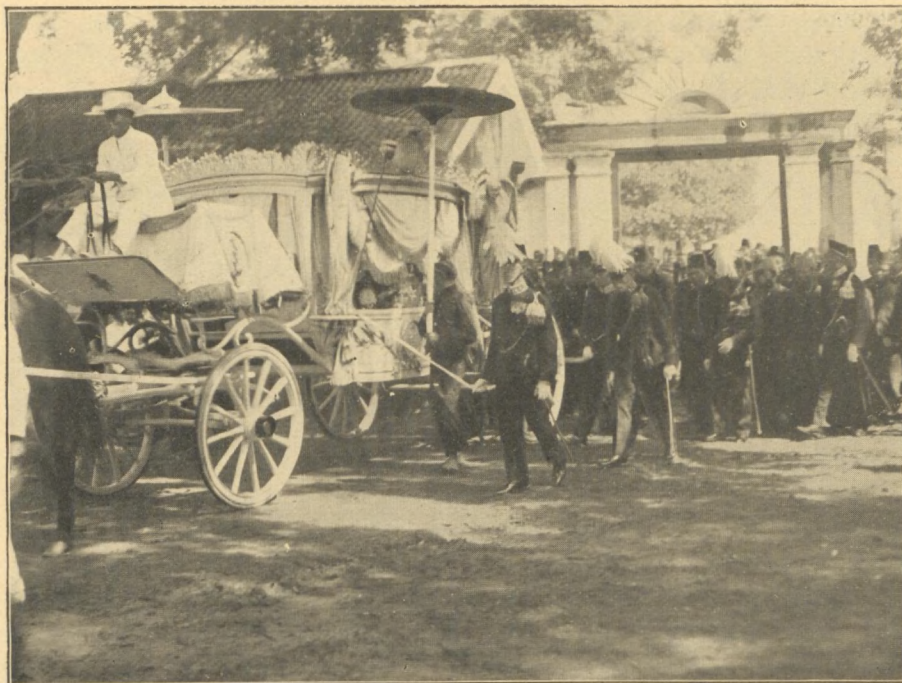
deel aan de beweging van Indië Weerbaar, en werd zoodoende in het jaar 1917 afgevaardigd ter audiëntie bij H. M. de Koningin. Hij verliet Java in gezelschap van den heer Labberton en nog eenige anderen, en na een verblijf van eenige maanden in Nederland ondernam hij de terugreis over Amerika en Japan, hiertoe genoodzaakt door de verkeersbelemmeringen op de normale route tijdens den wereldoorlog. Van deze reis gaf hij verslag in zijn werk „Ngideri Boewånå”, dat door het Kantoor voor de Volkslectuur werd uitgegeven (Sno. 420).

Onder invloed van den heer D. van Hinloopen Labberton had B. K. P. H. Koesoemadingrat, naast de ngèlmoe's, opgedaan in zijn jeugd bij toentertijd bekende goeroe's, de leer van de theosofie tot de zijne gemaakt, ja ging hij zelfs geheel en al daarin op. Zijn overgang tot deze leer beïnvloedde hem in ethische en democratische richting, en zoo was hij open voor stroomingen van den nieuwen tijd.

B. K. P. H. Koesoemadingrat was dus een overtuigd theosoof in woord en daad. Een ieder, die van de toestanden in het Vorstenlandsche Soeråkartå weet, zal zeker begrijpen, wat dit gezegde beteekent. Aan hem is het te danken, dat de Theosofische Loge van Sålå één van de beroemdste en bloeiendste afdeelingen van de Nederl. Indische groep is geworden. Hoevele congressen zijn niet in den dalem van den overledene gehouden? Leadbeater, het echtpaar Arundale en andere theosofische voormannen waren allen, de één langer, de ander korter, de gasten van dezen edelman. Hoe schitterend was niet zijn bijdrage tot het welslagen van het Theosofische Wereldcongres in Adyar,

P. H. Koesoemadiningrat.

Uitvaart van P. H. Koesoemadiningrat.

nu 8 jaren geleden! Het was dus volkomen op zijn plaats, dat B. K. P. H. Koesoemadiningrat zitting had in het Hoofdbestuur van de Ned. Ind. groep. Op zijn initiatief zijn verschillende Ardjoenâ-scholen opgericht, wier aantal sedert 1925 gestadig toeneemt. Vele van deze scholen hebben subsidie van de regeering gekregen. De nog niet gesubsidieerde Ardjoenâ-school van Soerâkartâ werd financieel hoofdzakelijk gesteund door B. K. P. H. Koesoemadiningrat.

Niet minder sympathiek was zijn houding tegenover andere vereenigingen. Narpâwandâwâ, Boedi Oetâmâ en nog vele andere bewegingen en organisaties zochten bij hem niet tevergeefs steun en advies.

Ook op het terrein van de Javaansche kunst was de Pangéran zeer thuis, gelijk uit tal van voordrachten en geschriften kan blijken.

Ik noem hier slechts zijn redevoering over de danskunst gehouden op het Congres voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Java, dat in 1918 te Soerâkartâ bijeenkwam („Katrangan bab djogèd", Handelingen Congres etc. pag. 41), en zijn praeadvies op het in 1924 eveneens te Sâlâ gehouden Taalcongres. Vele andere voordrachten voor onderscheidene vereenigingen zijn nooit in druk verschenen.

Als werk van zijn hand dient ook genoemd te worden de „Serat Raryâ Sarâjâ" (Javaansche kinderliedjes, toegelicht door K. P. A. Koesoemadiningrat, met eene aanwijzing van de zangwijzen door D. van Hinloopen Labberton, uitgave van Widyâpoestâkâ, in depôt bij de uitgeversmaatschappij Djamoer Dwipâ, Buitenzorg 1913).

B. K. P. H. Koesoemadiningrat was de vraagbaak voor kunstliefhebbers, zoowel Europeanen als Javanen. Niet weinig heeft hij bijgedragen tot het welslagen van Kats' *Het Javaansche Tooneel*, Wajang Poerwâ deel I (Uitgegeven door Balé Poestâkâ).

We mogen meer dan eens sceptisch staan tegenover zijn beweringen, doch de

toewijding, waarmee de Pangéran zijn onderwerpen te berde bracht, dwingt ons eerbied af.

Nauw samenhangend met zijn ethische en kunstzinnige uitingen was de invloed, die hij uitoefende op de schooljeugd van Sâlâ.

Het was de vereeniging Kridâwatjânâ, — oorspronkelijk ontstaan uit een jongensclub van de hoogste klasse der eerste H.I.S., doch sinds vele jaren in bloei genomen en thans onder de voortreffelijke leiding van K. R. T. Mr. Wângsânagârâ een vereeniging van naam en reputatie geworden —, die het eerst den Pangéran om onderwijs in den mannendans verzocht. De in 1918 opgerichte afdeeling Sâlâ van Jong-Java volgde alras dit voorbeeld. En zoo werden er drie keeren in de week danslessen gegeven, waaraan deelgenomen werd door scholieren, die vrijwel geen van allen uit den adelstand stamden.

Dit feit maakte éclat op Sâlâ. Waar toentertijd de danskunst, al was ze weliswaar niet bepaald het onbetwistbare bezit van de tot den adel behoorenden en van de in het hof dienende beroepskunstenaars, toch buiten deze beide kringen zeer weinig werd beoefend, was de handelwijze van B. K. P. H. Koesoemadiningrat een waagstuk te noemen. De eerste lessen werden dan ook niet in de pendâpâ gehouden.

Het geduld en de toewijding van den Pangéran werden op den duur echter beloond. Toen de eerste jeugdige dilettanten begonnen op te treden, zoowel in eigen kring als naar buiten, werden zij alras geliefd en gewild, daar zoowel de dans als de costumeering iets bijzonders waren. Door deze successen en door den gestadigen toevloed van jongelieden werden ook vroegere critici ontwapend.

In 1923 werd door de cursisten een afzonderlijke club opgericht van Jong-Java en Kridâwatjânâ, onder den naam Jog-jâtâjâ. De leden bleven vrijwel dezelfde, doch nu stond de mogelijkheid om de danslessen te volgen niet alleen voor

leerlingen van het Middelbaar en Voortgezet Onderwijs, maar ook voor die van de H.I.S. open. Van de geboden gelegenheid werd dankbaar gebruik gemaakt. Nog meer was het aantal der cursisten door de opening van de Oostersch-letterkundige Afdeling der A.M.S. te Soerakartå in 1926.

Wat waren de drijfveeren, die deze jongelui, waartoe ook schrijver dezes behoorde, ertoe bewogen om de danscursussen van Koesoemådiningratan geregeld te bezoeken? Grootendeels was dit te danken aan de goede persoonlijke leiding van den Pangéran, en aan de bijzondere tact, waarmee hij met de jongelui omging. Voor de Sålåneezen golden ook andere factoren: Toen onze ouders vernamen dat we toegetreden waren tot de danscursus van de Koesoemådiningratan, waren zij zichtbaar ermee ingenomen. Voor hen, wien een connectie met een voorname Pangéran een onmogelijkheid scheen, betekende onze deelname aan de danscursus een eer. De toenadering van den prins tot de kinderen uit het volk werd dus zeer op prijs gesteld! Waar nu B. K. P. H. Koesoemådiningrat zich moeite noch kosten bespaarde om voor ons het nuttige te doen paren met het aangename, en waar onze ouders ons aanspoorden, kon het niet anders of de cursus moest wel bloeien.

De geregeld druk bezochte lessen trokken niet alleen Sålåneesche scholieren aan, maar ook jongelui van elders afkomstig, die in Sålå schoolgingen. Doch over het algemeen, — enkele uitzonderingen daargelaten —, konden vreemdelingen het niet lang uithouden, wellicht door te weinig interesse voor den Javaanschen dans, doch misschien ook ten gevolge van den uiterst langen duur van de opleiding.

Tot voor kort waren er twee prinselijke woningen, waar de mannendans werd onderwezen: ten huize van B. K. P. H. Tjakraningrat (onlangs overleden) en in de pendåpå van wijlen B. K. P. H. Koesoemådiningrat. Hoe verschillend was echter

de atmosfeer in deze twee dansscholen! Op de eerste bevonden zich uitsluitend jongelui uit den adelstand en beroepsmensen in dienst van den kraton. In de Koesoemådiningratan echter alleen jongens, sommigen zelfs nog heel jeugdig, die daar schier spelenderwijs en onder veel gescherts den dans beoefenden. Spelenderwijs leerden zij deze onze nationale kunst liefhebben. Hoe gaarne ik een schets zou willen geven van zulk een dansavond in de Koesoemådiningratan, de beperkte plaatsruimte leent zich daar niet toe.

Vijftien jaar lang heeft B. K. P. H. Koesoemådiningrat onverdroten danslessen gegeven aan scholieren. Na elk nieuw schooljaar kwam nieuwe aanvoer van kameraden, doch er gingen er ook van ons weg om hun studie elders voort te zetten of om op een plaats buiten Sålå naar een werkkring te zoeken. Enkelen, de blijvers, hadden het geluk om de cursus langer te volgen. In het algemeen genomen was de duur van de opleiding op drie jaren te stellen.

Die jaren, waarin wij in nauw contact waren met B. K. P. H. Koesoemådiningrat, hebben hunne sporen bij ons achtergelaten. Inderdaad waren ze een deel van onze opvoeding. De Pangéran gaf ons niet alleen raad en vermaningen in onze moeilijkheden, maar soms ook daadwerkelijken steun, vooral financieel, waar zulks noodig was. Hij hechtte er veel aan, dat jongelui, die op zijn cursus geweest waren, een behoorlijke plaats in de maatschappij zouden innemen.

Op die wijze werd onze dansleeraar voor ons een goeroe in den ruimsten zin van het woord.

De eerste cursisten zijn nu meesters in de rechten, doctoren, artsen, maar ook mantrie's, loerahs en handelaren. Van de daarop volgende generatie is een gedeelte nog aan de studie, anderen zijn reeds in het practische leven werkzaam. De alleraatste cursisten zijn jongens van de H.I.S. en van de Middelbare school. Door hen allen zal het heengaan van Pangéran

Koesoemadiningrat diep worden betreurd.

Als eind-indruk van al hetgeen B. K. P. H. Koesoemadiningrat voor de schooljeugd van Sâlâ heeft gedaan, blijft bij ons over bewondering en waardeering voor het werk, dat hij heeft verricht. En wij vragen

ons af: „Wie zal dit werk voortzetten?”

Zijne nagedachtenis moge ons tot aanmoediging zijn in den strijd voor de rechten van onze nationale kunst en cultuur.

Batavia, 6-1-'33.

DE TOEKOMSTIGE ONTWIKKELING VAN HET INDISCH HOOGER ONDERWIJS.

Bij de gedachte aan de talrijke en ingrijpende bezuinigingen op onderwijsgebied kan men zich slechts met eenige moeite herinneren, hoe nog op de begroting voor 1931 een post van ruim een halve ton was uitgetrokken voor de *uitbreiding* van het Indische Hooger Onderwijs met eene faculteit der letteren, nadat kort tevoren de plannen van het Departement van Onderwijs ten aanzien van deze nieuwe faculteit en van de toekomstige Universiteit van Nederlandsch-Indië in een breedvoerige nota waren uiteengezet.

Deze nota was de uiteindelijke officieele bekroning van langdurig pleiten voor een eigen Indisch centrum van cultuurwetenschap, zooals dit in geschrift en op congressen talrijke malen met aandrang was geschied, zoowel hier te lande als in Nederland. De vervulling van tal van wenschen leek nabij, mede doordat de nieuwe faculteit niet louter als onderwijsinstelling was opgezet, doch ook eenige onderzoekingsbureaux nauw eraan verbonden zouden worden.

Edoch, de begrotingspost werd een memoriepost, en de verwezenlijking van al deze plannen lijkt verder dan ooit. Maar al mag het vraagstuk van de uitbreiding van het Hooger Onderwijs voorloopig op den achtergrond zijn geraakt, zijn beteekenis verloren heeft het geenszins. Vandaar dat het eenige maanden geleden verschenen *Rapport van de Commissie tot bestudeering van de toekomstige ontwikkeling van het Hooger Onderwijs in Nederlandsch-Indië* ook thans nog aanspraak heeft op de volledige belangstelling van allen wien de toekomst van Indië ter harte gaat. Waar indertijd de bovenvermelde Departementsnota in haar geheel in dit tijdschrift werd gepubliceerd, meenen wij, dat een weergave van den hoofdinhoud van het Rapport hier alleszins op haar plaats is.

De voorgeschiedenis van dit Rapport is als volgt. Besprekingen omtrent bovenvermelde Nota van het Departement van Onderwijs in de Faculteit der Rechtsgeleerdheid leidden tot de overtuiging dat het door het Departement ontworpen schetsplan voor de Rechtshoogeschool van bijzondere beteekenis was, doch tevens achtte de Faculteit het niet op haar weg te liggen om het initiatief te nemen tot een nadere bestudeering van de in de Nota ontvouwd denkbeelden. De zaak werd daarom voorgelegd aan de Directie van het Kon. Bataviaasch Genootschap; deze besloot de medewerking van den Natuurwetenschappelijken Raad in te roepen ten einde te geraken tot de instelling van een commissie die

tot taak zou hebben de in de departementsnota vervatte denkbeelden aangaande de richtlijnen waarlangs het Hooger Onderwijs hier te lande zich zal moeten ontwikkelen, in beschouwing te nemen. De Natuurwetenschappelijke Raad had zich ook reeds met de Nota beziggehouden, en wel vanwege de daarin aangeroerde, op zijn terrein liggende vraagstukken betreffende de uitbreiding van de Technische Hoogeschool, het hooger landbouwonderwijs, een eventueele faculteit der wis- en natuurkunde, de opleiding van veeartsen, en bepaaldelijk ook vanwege de suggestie, de medische propaedeuse naar Bandoeng over te brengen. Aldus kwam een commissie tot stand, bestaande uit de heeren Prof. Boomsma, Dr. Bubberman, Prof. De Langen, Dr. Wind en Prof. Woltjer voor den Natuurwetenschappelijken Raad en de heeren Dr. Voorhoeve, Prof. Schepper, Mr. Dr. van Buttingha Wichers, Van Mook en Prof. Van Asbeck voor het Kon. Bat. Genootschap. Tot voorzitter der Commissie werd uitgenoodigd de heer Dr. J. W. Meyer Ranneft, tot secretaris de heer Dr. Brugmans. De heeren Schepper en Wind werden bij hun verlof vervangen door Prof. Kolléwijn en Dr. Dammerman; de plaats van Dr. Drewes, die alras den heer Voorhoeve was opgevolgd, werd bij diens vertrek niet vervuld.

Thans ligt het rapport in druk voor ons. Het is in zes hoofdstukken verdeeld: I De omlijning van het vraagstuk; II Taak van het Hooger Onderwijs in Indië; III Hoogeschool en maatschappij; IV Grondplan van het Hooger Onderwijs in Indië, onderverdeeld in *a.* hoogeschool en universiteit, *b.* faculteiten, *c.* nevenstudierichtingen, *d.* de universiteit van Ned.-Indië, *e.* overzicht der vakken, en ten slotte: de nevenopleidingen; V De arbeidsverdeling tusschen Batavia en Bandoeng; VI Samenvatting.

Aan het rapport is toegevoegd een minderheidsnota van de leden Prof. Van Asbeck, Prof. Kolléwijn en Van Mook, waarmede het vroegere lid Prof. Schepper heeft verklaard in te stemmen. Hierop volgt dan ten besluit een afzonderlijke nota van den heer Meyer Ranneft, niet omdat deze een standpunt inneemt dat afwijkt van het onder zijn leiding tot stand gekomen rapport, doch uitsluitend ter bestrijding van de minderheidsnota.

Bezien wij thans elk van deze hoofdstukken wat nader.

In hoofdstuk I, handelende over de omlijning van het vraagstuk, begint het rapport

— niet de geheele commissie, want de stellers van de minderheidsnota denken daar anders over — al dadelijk met zich los te maken van de verstrekte opdracht. Wat het rapport zal geven, zal „eenigermate het karakter moeten dragen van een goed beraamd plan van stadsuitbreiding, uit te voeren al naar behoefte en middelen zulks meebrengen”, gelijk met een citaat uit een Gids-artikel van Prof. Huizinga wordt geponeerd. Daarbij worden bij voorbaat tal van vraagstukken geëlimineerd, zooals dat van de herkomst, het milieu, het aantal, de selectie en de huisvesting der studenten, de inrichting van de studie, d.w.z. de wijze van opleiding, de inrichting der examenprogramma's, de verdeling der leerstoelen, het nut van seminaria en assistenten, het vraagstuk van het bijzonder hooger onderwijs, en dat van volgorde en tempo van de uitbreiding.

Het Rapport meent dat de vergelijking met het uitbreidingsplan van een stad eveneens een oplossing kan geven voor de vraag, in hoeverre rekening gehouden diende te worden met economische factoren. Het meent, dat evenals bij elke andere overheidsvoorziening het ook hier er op aankomt, te vragen of, gegeven bepaalde omstandigheden, bepaalde hervormingen wenschelijk zijn en of de voordeelen daarvan opwegen tegen de kosten en ander nadeel. Daarbij wordt aangenomen, dat het van zelf spreekt, dat bij de beoordeeling der voordeelen rekening moet worden gehouden met de bestemming van het Hooger Onderwijs in zijn vollen omvang, zoodat dus alle doeleinden van dat onderwijs, ook de meer ideële, in aanmerking moeten worden gebracht.

In Hoofdstuk II, getiteld: „Taak van het Hooger onderwijs in Ned.-Indië”, begint de commissie met de universiteiten (hoogeschoolen) te betitelen als plaatsen van beoefening der wetenschap met dit bijzonder karakter, dat zij te zorgen hebben voor „het overdragen van de wetenschap in haar voorhanden bijgewerkten staat van generatie op generatie” (Van Vollenhoven). Naast onderwijs en wetenschapsbeoefening dringt zich dan bij bepaalde groepen nog een derde taak naar voren, nl. de opvoeding van den student; de vraag is dus of de hogeschool of universiteit zich ook moet bezighouden met het geestelijk leven en de geestelijke vorming der studenten, buiten de college-uren dan wel dat met de van wetenschappelijke scholing van zelf uitgaande vorming van geest en gemoed kan worden volstaan. Hier komt dus — naar het oordeel der Commissie — het principe der bijzondere universiteiten in het geding. De commissie gaat echter niet verder dan dat zij de vorming der studenten in den breedsten zin beschouwt als een onderdeel van het geheele apparaat, dat de verheffing der Indonesische

maatschappij beoogt, en ook hier een regeeringsplicht meent te onderkennen. Een oplossing doet zij niet aan de hand, en zij veronderstelt (terecht), dat de studenten van deze bemoeienis wel niet steeds gediend zullen zijn.

Tenslotte wordt aan de universiteit voorlopig ook de taak van de Akademie van Wetenschappen in Holland toegewezen en terloops even het vraagstuk van „university extension” aangevoerd, waarop wij aan het slot van deze samenvatting nog zullen terugkomen.

In Hoofdstuk III, getiteld „Hogeschool en Maatschappij”, wordt, na eenige opmerkingen over de geringe „populariteit” van het H.O. in Holland en in Indië, en over resultaten en kosten, een poging gedaan om schetsmatig aan te geven hoe „verschillende mogelijkheden van H.O. passen op de verschillende mogelijkheden in de ontwikkeling der samenleving”, waarbij, naar het Rapport aangeeft, alleen de onderwijstaak in beschouwing is genomen. Principieel acht het Rapport vier standpunten mogelijk al naar gelang van de wenschen die men koestert omtrent de structuur van de maatschappij der toekomst. Het oordeel zou hier dus, meer nog dan bij de beschouwing der economische gevolgen, afhangen van de politieke overtuiging der beoordeelaars.

Het eerste standpunt zou zijn, dat men, ongeacht dan wel met den uitgesproken wensch dat velen van de thans bevoorrechte groepen tot aanzienlijk lager peil zullen vervallen, de leidende klasse der samenleving gerecruteerd wil zien uit een zoo groot mogelijke, bovenal op intellect te kiezen groep. Dan zou men een zoo groot mogelijke toeloop van studenten gewenscht achten en een intellectueel pauperdom niet uit den weg willen gaan.

Het tweede mogelijke standpunt zou zijn, dat men, zonder tot het uiterste te willen gaan, toch de werkkraft der academisch opgeleiden aanzienlijk goedkooper zou willen verkrijgen dan thans het geval is, en dus Indianisatie zou voorstaan in dezen zin, dat het gemiddeld inkomen der leidende groepen niet al te hoog uitgaat boven het gemiddelde volksinkomen.

Bij de derde opvatting zou men zich een maatschappij wenschen (en dus denken) waarin de leiders van het maatschappelijk leven een gelijken of zelfs hooger levensstandaard voeren als in Westersche landen. Beperkte toeloop van studenten is dan een levenskwestie.

Ten slotte vermeldt het rapport ook nog het standpunt, dat men zich de leidende klassen uitsluitend gevormd denkt door personen, die uit Nederland betrokken worden of altans daar zijn opgeleid. Dan is zelfs bespreking van het thans bestaande H.O. reeds geboden.

Onmiddellijk hierna wordt gewezen op de

onhoudbaarheid van de redeneering, zelfs bij de scherpste bezuiniging, dat de nieuwste outillage van de maatschappij, waartoe de hoogeschoolen behooren, het eerst zou moeten worden opgeofferd. Immers, inkrimping van defensieuitgaven wordt door niemand gezocht in afschaffing van moderne bewapening. Een maatschappij, die in het modern economisch en geestelijk wereldverkeer wil samengaan met andere naties, kan niet buiten centra van wetenschappelijk leven, die kennis uitdragen in de samenleving. Bovendien zal, aldus het rapport, bij elke politieke ontwikkeling het *onderhouden*, en eene stap voor stap weloverwogen beperkte *uitbreiding* van het H.O. voordeelen bieden; immers al behoeft import van academici niet altijd duurder te zijn, de vorming der benodigde krachten zal toch in vele gevallen beter en meer economisch in Indië kunnen plaats vinden. Zoowel tegen afbraak van het bestaande als tegen teugellooze uitbreiding (maar wie staat die voor?) is de Commissie derhalve gekant.

In het vierde hoofdstuk is het rapport te langen leste dan genaderd tot de kern van de opdracht. Allereerst wordt behandeld de vraag: hoogeschool of universiteit? De slotsom is, dat, zoo de commissie verschil tusschen beide aanvaardt, zij dit *niet* vindt in eenig *principeel* onderscheid tusschen beide instellingen, doch veeleer in de breedheid welke de studie voor studenten aan een universiteit kan verkrijgen. Het verschil is dus alleen van *feitelijken* aard: aan een universiteit zijn veel meer vakken en studierichtingen vertegenwoordigd, en het volgen van colleges buiten de eigen faculteit of studie kan zelfs verplicht worden gesteld. Ook de hoogleeraren profiteeren van ruimer contact met collega's van uiteenlopende studiën, zoodat de universiteit een *universaliteit* kent, die niet hooggenoeg kan worden aangeslagen. Zooveel mogelijk zal dus naar vereeniging van alle hooger onderwijs tot één universiteit moeten worden gestreefd.

Wat de *faculteiten* betreft meent de commissie dat in de traditioneele indeeling in vijf geen richtsnoer gevonden kan worden bij de beantwoording van de vraag, in hoeverre uitbreiding noodzakelijk is. De faculteiten der letteren en der wis- en natuurkunde zijn ware conglomeraten en omsluiten tal van uiteenlopende studierichtingen, terwijl de sociale wetenschappen, die wellicht voor samentrekking in aanmerking zouden komen, thans verdeeld zijn over de juridische en de litteraire faculteit. De vraag moet dus niet luiden: welke faculteit is noodig, doch: aan welke studierichting bestaat behoefte?

Daarbij komt, dat *volledigheid* bij een universiteit een limiet is, die b.v. in Nederland nooit is bereikt, en ook niet wordt nagestreefd. Leiden

heeft de Oostersche talen en de Indische vakken, de moderne talen zijn in Groningen en in Amsterdam, tandartsen en veeartsen worden alleen in Utrecht opgeleid. Hier te lande nu zal bij uitbreiding aan één of meer van de ondervolgende voorwaarden voldaan moeten zijn:

Ten eerste zal de opleiding hier beter resultaten moeten bieden dan in Europa, doordien alhier het specifiek Indisch materiaal ten dienste staat, zooals b.v. bij de studie der Indonesische talen en der tropische ziekten het geval is.

Ten tweede zal de opleiding beroepen moeten betreffen, waarvan een betrekkelijk groot aantal opgeleiden noodig is, omdat anders vele importkrachten zouden moeten worden aangenomen of vele Indische jongelieden naar Europa gezonden zouden moeten worden.

Ten derde zal bepaald hier voorhanden materiaal om bestudeering moeten vragen, of (en) de maatschappij voorlichting en leiding moeten behoeven van terzake volkomen deskundige personen.

Kort gezegd: het H.O. zal hier te lande of beter moeten zijn of goedkooper (of beide), dan wel uit cultureel en maatschappelijk oogpunt noodzakelijk. In de eerste twee gevallen valt de nadruk op de Universiteit als onderwijsinstelling, in het laatste geval wordt meer op haar wetenschappelijke taak gelet.

Voortbouwende op hetgeen over de faculteiten is opgemerkt wordt dan nagegaan in welke richting het Indisch H.O. uitbreiding noodig zal hebben. De *medische* faculteit, die als afgerond geheel bestaat, is daarbij buiten beschouwing gelaten, omdat eventueele uitbreiding daar alleen verdere verdieping of specialiseering beoogen kan. Ook de *juridische* faculteit komt voor beschouwing in dit verband alleen in aanmerking voor zoover het niet-juridische vakken betreft als staathuishoudkunde, sociologie, volkenkunde e.d. Enkele leden bepleitten het nut van een afzonderlijke sociaal-economische faculteit, die voor tal van betrekkingen zou kunnen opleiden waarvoor thans juristen in aanmerking komen zonderdat deze functies ook maar eenigszins een juridisch karakter dragen. Ook de hogere opleiding van de Inlandsche bestuursambtenaren zou hier kunnen plaats vinden. Verwezen werd naar een prae-advies, in 1924 uitgebracht aan de Vereeniging voor Staathuishoudkunde en Statistiek. Anderen achtten bestendiging van den bestaanden toestand verkieselijk, dan wel het inbrengen van de juridische vakken in een nieuwe sociaal-economische faculteit gewenscht.

Een *theologische* faculteit acht de commissie voor vestiging van regeeringswege niet in aanmerking te komen.

Omtrent de faculteit der *letteren* worden breedvoerige beschouwingen achterwege gela-

ten, omdat de Regeering, blijkens den begrotingspost van 1931 van het nut daarvan reeds overtuigd is. Volstaan wordt met de opmerking dat de commissie groote verwachtingen heeft van deze faculteit, die zij als een der middelen tot den opbouw van een eigen cultuur zou willen zien. De in de Departementsnota voorgestelde opleiding van taalkundigen, ethnografen en historici in nauw verband met het taalkundig, ethnografisch en historisch onderzoek wordt toegejuicht. Instelling van leerstoelen voor klassieke talen wordt overbodig geacht, leerstoelen voor de moderne talen ontraden. Een professoraat voor het Nederlandsch is een behoefte, de volledige opleiding tot Neerlandicus niet. De sociale en de natuurkundige aardrijkskunde zal men daarentegen hier te lande wel moeten kunnen beoefenen. Verder zal in de toekomst de faculteit der letteren ongetwijfeld Indo-centrisch moeten worden uitgebouwd, doch dit sluit niet uit, dat voor bepaalde vakken van meer Westersche allure ook leerstoelen gecreëerd zullen moeten worden, vooral wanneer beter verstand van eigen ontwikkelingsgang daardoor kan worden verkregen.

Wat de *natuurphilosophische* faculteit betreft, meent de commissie, dat de opleiding van natuur- en scheikundigen zoovele en zoo kostbare laboratoria vereischt, en door hare uitgebreidheid ook zulk een groot aantal hoogleraren, dat daaraan voorloopig niet kan worden gedacht. Juist omdat het H.O. in Indië gelijkwaardig moet zijn aan dat in Europa is het beter niet op te leiden dan dit op een koopje en dus onvoldoende te doen. Wat de leeraren in die vakken betreft, is men dus op Europa aangewezen; de Bandoengsche ingenieurs hebben echter onderwijsbevoegdheid en er bestaat een cursus voor de acte wiskunde K I.

De biologenopleiding heeft in Indië echter wel reden van bestaan; hun studie kan gedeeltelijk aansluiten bij die der medici en der landbouwingenieurs.

Voor het overige verdient de Technische Hoogeschool te worden uitgebreid met de studierichtingen voor scheikundig, werktuigkundig en electrotechnisch ingenieur.

De Commissie wenscht zich niet uit te spreken over de vraag, aan welke van al deze opleidingen de prioriteit moet worden toegekend, evenmin als zij trouwens een antwoord geeft op de praealabele vraag of de Regeering gehouden is naar vermogen een studierichting in te stellen wanneer aan de door haar opgestelde voorwaarden is voldaan.

Het laatste hoofdstuk is geheel gewijd aan de toekomstige arbeidsverdeling tusschen Batavia en Bandoeng. Buitenzorg, voor de vestiging van

hooger landbouwonderwijs wel genoemd, wordt uitgeschakeld, gelijk ook reeds in de Departementsnota geschiedde.

Twee vraagpunten worden behandeld:

1e. Moet de medische propaedeuse naar Bandoeng worden overgebracht, zooals de Departementsnota voorstelt? en 2e. Waar moet het hooger landbouwonderwijs worden gevestigd?

Zonder de geheele argumentatie van het rapport hier over te nemen kan in het kort worden gezegd, dat de aanbevolen splitsing van de medische opleiding *ongewenscht* wordt geacht, omdat ten eerste de samenhang tusschen de propaedeutische en de eigenlijk medische vakken steeds inniger wordt, in verband waarmee naar kortere propaedeuse en spoediger aanraking met de geneeskundige wetenschap wordt gestreefd; ten tweede omdat de voor de a.s. medici bestemde colleges van geheel anderen aard zouden moeten zijn dan die voor a.s. technici en natuurphilosophen, en derhalve personeelsbezuiniging niet in de verwachte mate zou worden verkregen; ten derde omdat een eventuele opleiding van pharmaceuten er door bemoeilijkt zou worden; en ten vierde omdat ook op de post laboratoria de bezuiniging niet noemenswaard zou zijn.

Wat het hooger landbouwonderwijs betreft zal men, gelijk de commissie opgemerkt, voor Bandoeng of voor Batavia opteeren al naar gelang men de technische dan wel de biologische zijde van deze opleiding het belangrijkste acht, deze laatste te Batavia dan in aansluiting bij de medische propaedeuse. Beide meeningen werden in de commissie verdedigd, doch ten slotte meende de meerderheid der leden, dat terwille van het ideëele zoowel als het practische belang eener zoo groot mogelijke concentratie Batavia de voorkeur verdiende.

Bij bovenstaande weergave van den inhoud van het rapport werd nog geen melding gemaakt van de op drie verschillende plaatsen voorkomende bespreking van de kwestie, die door de bekende brochure van Prof. Kruyt — geschreven na zijn Amerikaansche reis — kort geleden in Nederland eenigen tijd aan de orde is geweest, nl. die van expansie der universitaire invloedssfeer. Daardoor zouden allerlei tot dusverre niet universiteitfähig geachte vakken binnen den kring der studie worden getrokken, en het aan de universiteit onderwezene zich meer kunnen aanpassen aan de behoeften van de maatschappij. In dit verband kan de commissie wijzen op de ijkersstudie, die aan de Technische Hoogeschool annex is, terwijl zonder reserve bepleit wordt de opleiding voor het notariaat en voor de belastinginspectie aan de universiteit te verbinden. Andere beroepen die bij de discussie over deze

aangelegenheid in Nederland wel ter sprake kwamen, zijn voor Indië van geen beteekenis, en niemand zal wel zoo ver willen gaan dat in navolging van Amerika typen, koken, hoenderfokkerij e.t.q. per se universitair beoefend zouden moeten worden. Zonder dus afwijzend tegenover het principe te staan, wenscht de commissie de resultaten van mogelijke experimenten in Nederland af te wachten.

De voornaamste conclusies, waartoe de commissie unaniem of in meerderheid is gekomen, worden door haar als volgt samengevat.

1. Daar de instellingen van hooger onderwijs als centra van wetenschappelijk leven tot de toerusting behooren van elke moderne maatschappij, is niet alleen handhaving van het bestaande, maar ook een voorzichtige naar gelang van de financieele mogelijkheden stap voor stap te verwezenlijken uitbreiding van het hooger onderwijs in Nederlandsch-Indië noodzakelijk.

2. Criteria bij de beoordeeling van de noodzakelijkheid van elke uitbreiding zullen moeten zijn: de behoefte aan wetenschapsbeoefening en wetenschappelijke voorlichting eenerzijds, de behoefte aan academisch gevormde werkrachten anderzijds.

3. Een universitaire opleiding van studenten moet in Indië voorshands alleen dan worden ingesteld, indien deze opleiding hetzij hier te lande goedkooper kan geschieden dan in Europa, hetzij beter; dit laatste o.a. omdat het specifiek Indische materiaal ten dienste staat. Afgezien van de vorming der studenten zullen bepaalde wetenschappelijke richtingen en vakken in Indië moeten worden vertegenwoordigd voorzoover de hier te lande aanwezige geestelijke en materiele schatten wetenschappelijke bestudeering vragen en (of) wetenschappelijke voorlichting van regeering en maatschappij op een bepaald terrein gewenscht blijken. Vakken van algeme-

nen aard als met name de filosofie, zullen in geen geval mogen ontbreken.

4. Al het hooger onderwijs dat Indië bezit en zal bezitten, moet zooveel mogelijk worden geconcentreerd in één universiteit. Deze concentratie zal moeten plaats hebben te Batavia. Onderbrenging van de uiteraard te Bandoeng blijvende Technische Hoogeschool in deze universiteit in den vorm van een faculteit der technische wetenschappen, is in principe gewenscht, doch levert in de practijk wellicht bezwaren op.

5. Het door het departement van onderwijs en eeredienst ontworpen plan om de cultuurwetenschappen en de medische studiën te Batavia, de natuurwetenschappen te Bandoeng te concentreren, verdient geen aanbeveling. De in verband hiermede bepleite overbrenging van de medische propaedeuse naar Bandoeng moet als nadeelig voor het medisch hooger onderwijs worden ontraden.

6. De toekomstige universiteit te Batavia zal moeten omvatten de faculteiten der rechtsgeleerdheid, der geneeskunde, der wis- en natuurkunde en der letteren, eventueel ook die der technische wetenschappen. Het is wenschelijk, dat het bestuur dier universiteit zich ontwikkelde in de richting van autonomie.

7. De faculteiten der wis- en natuurkunde en der letteren zullen in verband met de onder 2 en 3 genoemde criteria beperkter van omvang moeten zijn, dan aan de Nederlandsche universiteiten het geval is. De faculteit der rechtsgeleerdheid zal in de toekomst kunnen worden uitgebouwd tot een faculteit der sociale wetenschappen.

8. De invloedssfeer der universiteit kan worden uitgebreid door o.a. de opleiding van notarissen, belastinginspecteurs en inlandsche bestuursambtenaren in universitair verband te brengen.

(afgesloten 8/10/1932).

Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederlandsch-Indië, deel 89, 2de afl. 's-Gravenhage 1932.

Een Hindoe-Javaansch portretbeeld te Leiden, door F. M. Schnitger. (Met 1 plaat).

Bhujanga, door Dr. J. Gonda.

Oudheidkundige aantekeningen, door Dr. W. F. Stutterheim. (Met 3 platen).

XXI. Het zgn. Trawoelanrelief van Gadjah Mada's dalëm.

XXII. De ouderdom van de kluizenarij Selamangleng, T. A.

XXIII. Wat beteekenen de I-vormige teekens op de Djala-Toenda-reliefs?

XXIV. Een oudjavaansche acrobate?

XXV. Wat is tjan̄di Pari?

XXVI. Lagen de kratons van Midden-Java in het Zuiden?

XXVII. De dood van Tohjaya.

XXVIII. De voetafdrukken van Pūrṇawarman.

Amṛtasañjivānī, door Dr. J. Gonda.

Maandblad voor Beeldende Kunsten, jaarg. 9, No. 8, Aug. 1932.

Een Juweel van Hindoe-Javaansche Bronskunst, door Th. van Erp. Met twee foto's en een teekening.

Een fragment, en wel het topstuk van een of ander voorwerp, de uitbeelding van een tweetal menschelijke figuren, een man en een vrouw, echter geen goden. Aangekocht voor het Museum van Aziatische Kunst uit de collectie van Mevr. A. Resink-Wilkens.

Een Bronzen Buddabeeld van het Maleische Schiereiland, door A. J. Bernet Kempers.

Beschrijving van een bronzen beeld gevonden bij het tinbaggeren in de buurt van Ipoh. „Het kleed, dat de vormen van het lichaam duidelijk laat uitkomen en de wijze, waarop het aan weerskanten neerhangt, zijn typische verschijnselen van Gupta-kunst (Voor-Indië, 320 — 600 n. Chr.)”.

id., 9de jaarg. nr. 9, September 1932.

Ceramiek van Sawankhalok, door Mr. H. K. Westendorp. Geïll.

Overzicht over de tot zoo ver bekende gegevens van de ceramiek-industrie van Sawankhalok, een der hofsteden van het oude Siam, ongeveer 300 km. ten Noorden van het tegenwoordige Bangkok. Deze industrie heeft reeds bestaan toen 1280 Phra Ruang het tegenwoordige Siameesche rijk stichtte, kwam echter eerst tot bloei in het jaar 1300, toen de koning, na een bezoek in

China, Chineesche pottenbakkers naar Siam mede nam, en moet ongeveer drie eeuwen hebben bestaan. Stukken van deze ceramiek zijn ook in Nederlandsch-Indië en in de Philippijnen gevonden ¹⁾.

In het Bulletin van de Vereeniging van Vrienden der Aziatische Kunst dat „Eenige Aantekeningen over ons Museum” bevat, is een prachtige foto gereproduceerd van een masker voor het Japanse Nô-tooneel, rol: Yase Onna (Magere Vrouw), wel van belang ter vergelijking met Javaansche Topeng-maskers.

Nederlandsch Indië Oud & Nieuw, 17e jaarg., afl. 3, Juli 1932.

Maleisch Zilverwerk, door W. G. Broek, Geïll.

Siameesche Architectuur, door L. D. Petit, Geïll. (Vervolg van het artikel in de vorige aflevering.)

Heeft er te Palembang een door de eigen bevolking uitgeoefende batikunst bestaan? door B. M. Goslings. Geïll. (Vervolg van een artikel in de vorige aflevering, wordt vervolgd.)

id. jaarg. 17, afl. 4, Aug. 1932.

Nogmaals: Waroega en Hockerbestattung, door Mr. C. T. Bertling. Geïll.

Heeft er te Palembang een door de eigen bevolking uitgeoefende Batikunst bestaan? Door B. M. Goslings. Geïll. (Vervolg en slot van het artikel in vroegere afleveringen.)

Vragenbus. De Heer E. A. Hulst, Buitenzorg, geeft twee foto's van een lanspunt in de verzameling van den heer L. de Vos. Het wapen heeft aan het benedeneinde twee met de ruggen naar elkander toegekeerd zittende figuren (singha's?) Lengte zonder steel — 32 cm. Het is van fraai pamor voorzien en draagt op één der zijden een inscriptie. Deze inscriptie kon tot nu toe niet worden ontcijferd, en de heer Hulst vraagt of één der lezers omtrent de inscriptie en het wapen zelf nadere inlichtingen kan verstrekken. De lanspunt werd verkregen uit een pandhuis te Batavia (vermoedelijk uit eene verzameling afkomstig) en is voorzien van een fraai gepolychromeerde beschermer.

Illustraties zonder tekst. Drie foto's van een Krisgreepmodel voor goud- en zilversmeden, zwart hout, voorstellende een Boeta. Afkomstig van Bali, uit de verzameling L. D. Petit.

¹⁾ De collectie- De Flines in het Museum van het Kon. Bat. Genootschap bevat er exx. van (red.)

id., 17 jaarg., afl. 5, September 1932.

De Boroboedoer, een reusachtige Lotus met ontelbare Lotusbloemen versierd, door W. O. J. Nieuwenkamp. Rijk geïll.

Ter aanvulling van zijne vroegere artikel-serie in dit tijdschrift „De Boroboedoer Maitreya's Lotustroon” wenscht de schrijver hier aan te toonen, dat deze reusachtige lotus of lotuszetel van onder tot boven overdekt is met ornament dat uit lotusbloemen bestaat of aan deze goddelijke bloem is ontleend, van het allereerste reliëf op den bedolven voet, tot op het laatste tafereel aan de hoogste balustrade.

Illustraties zonder tekst: Hindoe-Javaansch bronsje van den rijkdomsgod Koewera en een Javaansch bronsje, beide uit de verzameling L. D. Petit.

Koloniaal Tijdschrift, 21e jaarg., No. 4, Juli 1932.

De zeevisserij in Rembang en Bodjonegoro, door J. Tideman.

Volkscredietwezen, 20e jaarg., August. 1932.

Kalksteenwinning in de desa Troetoep, door E. L. van der Schraaf, Controleur der Centrale Kas, Bodjonegoro.

Beschrijving van de werkwijze en begijfering van de onkosten en opbrengst.

Malaise in de Desa, door A. M. L. von Hombracht, Adjunct-Inspecteur der Centrale Kas, Malang.

Berichten van de Desabanken te Kebonwaris (reg. Bangil) en te Watestani (kem. Grate) over de daling van de loonen bij de sawahbewerking, van de huren voor ploegvee, en over prijzen in de desa.

Malaise in de Desa, door C. G. P. Krapels, Controleur der Centrale Kas, Semarang.

Uit de Desa Grabag (kem. Kendal), over loonen voor graafwerk en bij de sawahbewerking, en over ruilhandel, die zich ten gevolge van het gebrek aan geld heeft ontwikkeld.

Batikkerij in de desa, door M. Harsoadi, Controleur der Centrale Kas, Ponorogo.

Uit de desa Soerodikraman (reg. Ponorogo), over de tegenwoordige loonen in eene kleine tjap-batikkerij, en de winst.

id., 20e jaarg., September 1932.

Een en ander omtrent het Zoutmonopolie in Nederl. Indie, door Ismail o. g. Ngabehi Soeroadiredjo.

Eene grondige studie, bevattende een korte geschiedenis van het zoutmonopolie, en eene beschrijving van de tegenwoordige wijze van

bereiding en de toestanden onder de inheemsche zoutwinnaars van Oost-Madoera.

Iets over de Zeevisserij in het Onderdistrict Doekoehseti, door Sentot, Assistent-Wedono.

Beschrijving van de drie bestaande visschershavens in deze kuststreek van de regentschappen Pati en Japara, Lak Teloeck, Boelak en Alasdowo. De soorten van visschers. Het visscherij-gebied. De jaargetijden, geschikt voor de visscherij, met eene beschrijving van de eigenaardige verkoopsorganisatie die zich te Boelak heeft ontwikkeld, en een overzicht over het aantal visschersprauwen.

Tahoebereiding, door E. L. van der Schraaf, Controleur der Centrale Kas te Bodjonegoro.

Beschrijving van de inheemsche tahoe-bereiding in de desa Kaliredjo (regentschap Bodjonegoro) en eene begijfering van kosten en winst.

Pannenfabricage, door E. L. van der Schraaf, Controleur der Centrale Kas te Bodjonegoro.

Beschrijving van de pannenfabricage te Kesamben (Ploempang) en begijfering van onkosten en winst.

Enkele gegevens omtrent de djerboek-cultuur in het district Tedjakoela, meer in het bijzonder in de desa Bondalem, door L. C. van Oldenburg, Controleur der Centrale Kas te Singaradja (Bali).

Overzicht over de aanplant, kosten en opbrengst.

Gids in het Volkenkundig Museum van de Koninklijke Vereeniging Koloniaal Instituut.

X. De Timoer-Groep en de Zuid-Wester-Eilanden, en Weven en Ikatten, door A. J. L. Couvreur en B. M. Goslings. Geïll.

The Java Gazette¹⁾. Vol. I, No. 2, Aug. 1932.

The Legend of Prapatkoeroeng (Sourabaya), door R. Dubois St. Marc. Geïll.

Beschrijving van een heilig graf, volgens de hier weergegeven traditie dat van een jongen Engelschman, die na het verbranden van zijn schip aan de kust van Grisee op een stuk rondhout kwam aangedreven en door twee visschers aan wal werd gehaald, echter spoedig overleed. De visschers begroeven het lijk tusschen de mangroven, en hadden voor deze vrome daad zoo'n geluk in hun bedrijf, dat zij offers aan het graf wilden brengen. Zij konden het echter niet weer vinden, totdat het rondhout hun den weg wees. Over het graf werd een afdak opgericht, en zoo is er een heilige plaats ontstaan, waar nog door Javanen, Europeanen en Chineezers offers worden gebracht. Het rondhout is er ook nog en ontvangt eveneens offers.

Chamber of Commerce for the Netherlands East Indies, en zal dus in de toekomst hoofdzakelijk de belangen van den Engelschen handel op N. I. dienen.

1) The Java Gazette, waarvan het eerste nummer Juli j.l. verscheen, is eene samensmelting van Inter-Ocean en de Nederlands Indies Review, het orgaan van de British

Sacred Graves, door E. V. Solomons. Geill.

Beschrijving van de heilige graven van Loear Batang bij den visschershaven van Batavia, het graf van een Arabische heilige, en van het heilige graf van Bapa Bamboe Koning, niet ver van Antjol op den weg van Batavia naar Tandjong Priok. Eene legende wordt niet gegeven.

id., Vol. I, No. 3, September 1932.

The Legend of the Bromo, door Line van Suchtelen-Leembruggen. Geill.

De uit „Tjeritera Poesaka” en „Javaansche Sagen en Legendes” bekende legende.

The Modern Review, vol. LI, No. 6, Calcutta Juni 1932.

The Udaypur Temple of Malwa and its Builder, door K. P. Jayaswal, geill.

Beschrijving en geschiedenis van dezen tot dusver weinig bekenden tempel in Gwalior, uit rooden zandsteen gebouwd in de jaren 1059—1081 A.D. te Udaypur (Malwa) door koning Udayaditya.

The Krita, Gupta, Saka and other Eras, door Dhirendranath Mukhopadhyaya.

Een zeer belangrijk artikel. Dr. Fleet heeft in 1887 het begin van de Gupta-era bepaald op 319—320 A.D., hetwelk echter later gebleken is niet in overeenstemming te zijn met Indische en Chineesche geschiedkundige bronnen. De schrijver heeft nu alle beschikbare (gedeeltelijk na den tijd van Fleet ontdekte) Indische, Chineesche en andere bronnen nog eens nauwkeurig bestudeerd, heeft ook astronomische tabellen, waarmee de data van zon- en maan-eclipsen te berekenen waren, te hulp genomen, en is er zoo in geslaagd, aan te toonen, dat de Gupta-era identisch is met de Vikrama Samvat, waardoor hij een groot aantal historische gegevens precies heeft kunnen dateeren. (Wordt vervolgd).

In het Overzicht der Ind. Tijdschriften in dit blad troffen ons de excepten van ondervolgende artikelen.

The Kathakali of Malabar, door N. K. Venkateswar, verschenen in „Triveni” (zonder plaats en datum).

De Kathakali is een overoude, zuiver inheemsche, pantomimisch-dramatische kunst van Malabar, waarvan het predomineerend dramatische karakter bevorderd wordt door dans, muziek, dicht- en schilderkunst.

De stukken, die opgevoerd worden, zijn hoofdzakelijk de legenden en purana's die men overal in Indië kent; de avonturen van Rama en Kṛṣṇa waren wel de eerste dramatisaties, maar de Kathakali-literatuur, welker groei pas in den laatsten tijd tot stilstand is gekomen, heeft langzamerhand de meeste bekende Indische mythen in zich opgenomen. De stukken hebben een overwegend moraliseerend karakter, en nagenoeg

het eenige onderwerp is strijd: strijd tusschen goed en kwaad, tusschen goden en demonen. tusschen de algemeene zedelijke beginselen en de algemeene verleidingen.

De literatuur der stukken bestaat uit inheemsche zangen en Sanskrit-verzen die in het kort het onderwerp omlijnen. Het orkest bestaat uit zangers, trommelslagers en cymbaal-spelers, die dicht achter de acteurs staan. De zangers geven de zangen en verzen weer, en de acteurs vertolken den inhoud ervan door gebaren en posen, door een ingewikkelde oogentaal en eene kiesche aaneenschakeling van gelaatsuitdrukkingen. De zangen en verzen zijn niet voor de toeschouwers bestemd, maar alleen voor de acteurs, die ze in de taal van schilderachtige gebaren moeten vertalen. Het alfabeth der handhoudingen bevat vier en zestig teekens, die met hunne veelvoudige combinaties eene uitgebreide mededeelingsmogelijkheid opleveren. Het alfabeth van het oog en het gelaat wordt hoofdzakelijk gebruikt om de gevoelens uit te drukken Dan is er de dans. De groote en begaafde acteur danst naar de maat van de melodien, die in hem zelf opbruisen in zijn volkomen opgaan in de rol, die hij vervult. In zijn besten vorm is zijn spel niets dan dans; de gebaren, houdingen enz. vermengen zich tot een rhythmisch beeld, dat een verhaal vertelt en tegelijkertijd kosmische gezichtspunten opent. Er zijn vele en verschillende dansen in Malabar, en iedere dans vertolkt een visioen of een droom, maar in het Kathakali heeft de dans eene hoogte bereikt, die wel door geen andere dans in Indië wordt overtroffen. Van zeer groot belang zijn ook de gelaats-grimeering, hoofd-tooi en de costumes, waaraan het idee ten grondslag ligt, dat deze zoo volkomen mogelijk het karakter van de figuur uit het drama moet uitbeelden. (Zie ook beneden).

Cultural Affinities between India and Polynesia, door Dr. Panchanan Mitra, een serie van artikelen verschenen of verschijnende in „Man in India”.

Het hier besproken artikel handelt over overeenstemming van kleeding in verschillende deelen van Indië en Polynesië.

id., vol. LII, No. 1, Calcutta, Juli 1932.

The Krita, Gupta, Saka and other Eras, door Dhirendranath Mukhopadhyaya. (Slot van het artikel in het vorig nummer.)

De schrijver vervolgt zijn onderzoek en vat het resultaat als volgt samen: Buddha bereikte het Nirvana in 546 v. Chr., en zijn dood of zijn Parinirvana had plaats in 501 v. Chr. Er bestond een Buddha Saka Kala (ook Nirvana-era genoemd), die van 546 v. Chr. dateert. Het tijdperk van de Sri Harsha-, Krita- en Malava-era was 458 v. Chr., de datum van de stichting van Pata-

liputra, en de Gupta-era is identiek met de Vikrama-Samvat en dateert van 58 v. Chr.

The Folk-Dances and Folk-Songs of Bengal, door G. S. Dutt. Geill.

Buddhist finds at Nagarjunakonda, door R. Ramaswami. Geill.

Beeldhouwwerk en een reliquieëndoosje, in de vorm van een stupa, met reliquieën van Buddha's lichaam, kortgeleden gevonden te Nagarjunakonda, dat volgens den schrijver het centrum van het Buddhisme in de Deccan is geweest, en dateerende uit de tweede — derde eeuw A.D.

Uit de boekbesprekingen :

The Educational System of the Ancient Hindus, door Santosh Kumar Das, M.A., Professor Tri-Chandra College, Nepal. Calcutta 1930, published by the Autor. 508 pp., prijs Rs 8.—.

De oude Indische literatuur en cultuur wordt algemeen bewonderd; hoe zij van generatie tot generatie werden overgeleverd door een wetenschappelijk opvoedingssysteem is tot nu toe weinig bekend geweest. Aan de hand van de gegevens die in de Indische literatuur hierover te vinden zijn, heeft de schijver van dit werk een poging gedaan, om deze leemte aan te vullen, en volgens den (niet genoemden) criticus is hij daarin wel geslaagd.

The Pallava Genealogy, door Rev. H. Heras, S. J. Studies in Indian History No. 7 of the Indian Historical Research Institute, St. Xavier's College, Bombay. Besproken door Kalidas Nag.

De door zijne historische onderzoekingen welbekende schrijver heeft de Pallava-dynastie, die voor Zuid-Indië van even groot belang is als de Gupta-dynastie voor Noord-Indië, aan een grondig onderzoek onderworpen. Het resultaat blijkt uit drie tabellen: Nr. 3 bevat de namen van 24 Pallava-vorsten, wier werkelijk bestaan beezen is, met hunne synoniemen in parallelle kolommen.

Nr. 2 geeft een reconstructie van den stamboom der dynastie, en No. 1 een vergelijkend overzicht van de epigraphische gegevens, waarop de reconstructie berust.

id., vol. LII No. 2, Augustus 1932.

A Note on a Terracotta Ramayana Panel of Gupta-Period, and on Sikhara-Temples, door K. P. Jayaswal. Geill.

Over een tafereel uit het Ramajana op een Terracotta-fries uit de Gupta-periode, gevonden te Chausa bij Buxar, nu in het Patna Museum, en over een miniatuur-Sikhara-tempeltje te Suraj Man.

Sind five thousand years ago, door Ramaprasad Chanda. Geill.

Over de uitgravingen te Mohenjo-daro, illustraties van de uitgravingen, van de zeer belangrijke zegelstempels en van de beeldhouwwerken.

King Udayaditya, door K. P. Jayaswal.

De schrijver weerlegt enkele beweringen van D. C. Ganguly in diens artikel in het Juli-nummer van de Modern Review en geeft eene nieuwe genealogie en data aan de hand van een inscriptie, pas gepubliceerd door den staat van Hyderabad.

Uit de boekbesprekingen :

Studies in Tamil Literature and History, door V. R. Ramachandra Dikshitar, M. A., Lecturer on Indian History, University of Madras. London, Luzac & Co., 1930.

The Kadamba Kula: A History of ancient and mediaeval Karnataka, door George M. Moraes, M. A. Met een inleiding door Rev. H. Heras, S. J., Director, Indian Historical Research Institute, St. Xavier's College, Bombay. Met 56 illustraties van oude bouwwerken, inscripties en munten. Bombay, B. X. Furtado & Sons, 1931.

„Wij hebben dus in dit boek een reconstructie van de politieke geschiedenis van een deel van Karnataka (de Kuntala-streek), over duizend jaren van de 4de tot de 14de eeuw. De schrijver is echter niet tevreden met de politieke geschiedenis alleen, maar poogt ook een overzicht te geven over het culturele milieu in de Kadambastaten, en het hoofdstuk over de binnenlandsche geschiedenis is een belangrijk overzicht over religie, bestuursinrichting, maatschappelijk leven, oorlog, handel en industrie, opvoeding, literatuur, architectuur en sculptuur bij de Kadambas.” (Suniti Kumar Chatterji)

Les Anciennes Civilisations de l'Inde, door Gaston Courtille. Paris. Librairie Armand Collin, 1930. Besproken door Suniti Kumar Chatterji.

Over de wapens van de Khasias en andere bergstammen van Assam, primitieve volken, die misschien in verband staan met indonesische en negro-cultuur.

Uit de „Notes”.

Aan de Universiteit van Calcutta zal de leerstoel voor „Ancient Indian Fine Arts”, genoemd „Bageswari Professorship of Indian Fine Arts”, die langen tijd vacant is geweest, weer bezet worden.

id. vol. LII No. 3, September 1932.

Some important Brahmanical Sculptures, door D. C. Ganguly. M. A., Ph. D., (Lond.). Geill.

Beschrijving van drie beelden zich bevindende te Adikesava, ten Oosten van Benares, buiten de gemeentegrens. Een Brahma in de „Sampadas-thanak”houding, een Ksetrapala en een Laksmi-Narasimha, alle drie van groot iconographisch belang, aangezien zij zeer zeldzaam zijn in noordelijk Indië.

Uit de boekbesprekingen :

The Caste System of Northern India, with special reference to the United Provinces of Agra and Oudh, door E. A. H. Hunt, C.I.E., O.B.E.,

I.C.S. Oxford University Press. Besproken door „Politicus”.

Guhyasamaja Tantra or Tathagata-Guhyaka, (Gaekwad's Oriental Series No. LIII). Critically edited with introduction and index by Benoytosh Bhattacharya, M. A., Ph. D., Rajaratna, Director Oriental Institute, Baroda 1931.

Parananda Sutra, (Gaekwad's Oriental Series No. LVI). Critically edited with introduction and index by Swami Trivikrama Tirtha, with a foreword by B. Bhattacharya, M.A., Ph. D., Rajaratna, General Editor. 1931.

Twee Tantra-teksten, de Guhysamaja (Buddhistisch), uit de 3de eeuw A.D., en de Paranandra Sutra (Bramanistisch), waarschijnlijk niet ouder dan de rode eeuw A.D. Besproken door Chintaharan Chakravarty.

The Indian Antiquary, part DCCLXVII, vol. LXI, Aug. 1932.

A Buffalo Sacrifice in Salem City, door F. J. Richards, M. A., I.C.S. (retired).

Beschrijving van een buffel-offer in het dorp Manakkâdu, binnen de gemeente-grens van Salem, dat de schrijver in de Kali-tempel heeft meegemaakt op 7 en 8 Maart 1907.

An Inquiry into the position of Women in Hindu Society, door B. Bonnerjea, D. Litt.

Een onderzoek naar de positie van de vrouw in de familie en de maatschappij, van af den vedischen en epischen tijd tot heden.

Airikina and Sañchi, door K. P. Jayaswal.

Een onderzoek naar de ligging van deze twee plaatsen, die in buddhistische inscripties voorkomen.

Uit de Boekbesprekingen :

Bharatavarsa : textgeschichtliche Darstellung zweier geographischen Purana-Texte nebst Uebersetzung, door W. Kirfel (Beitraege zur Indischen Sprachwissenschaft und Geschichte, Heft 6). Stuttgart, W. Kohlhammer, 1931. Besproken door E. H. Johnston.

De criticus spreekt een gunstig oordeel uit over de uitgave en de vertaling van deze twee teksten, die hij van groot belang acht, omdat zij een eenigszins nauwkeurig beeld geven van de verdeling van de verschillende rassen in Indië in de eerste zes eeuwen van onze aera. Hij weerlegt echter enkele beweringen van den schrijver die meer waarde aan tekstkritiek dan aan de oplossing van geografische problemen schijnt te hebben gehecht.

Indices and Appendices to the Nirukta, with an introduction, door Lakshman Sarup, published by the University of the Panjab, Lahore 1929. Besproken door Jarl Carpentier.

Een waardig slot van het groote werk van Professor Sarup, waarvan reeds een algemeene inleiding, vertaling en kritische tekstuitleg van

de Nirukta zijn verschenen, en waardoor het mogelijk is geworden, van het werk van Yaska een volledig gebruik te maken.

The Indian Antiquary, part DCCLXVIII, vol. LXI, Sept. 1932.

The Nât-Hlâung Temple and its Gods (Pagan, Burma), door Nihar-Ranjan Ray, M. A. Geïll.

Deze tempel, de eenige Viṣṇu-, en inderdaad de eenige Hindutempel die nu nog in Burma te vinden is, is volgens de traditie door Koning Taung Thugyi gebouwd, die 931 — 964 A.D. geleefd moet hebben, doch volgens schrijver is de stijl van lateren tijd. Schrijver geeft eene beschrijving van den tempel en van de beelden. De illustraties zijn : een gezicht op het Oost-front van den tempel, Viṣṇu op een garuḍa, Buddhâvatâra, Viṣṇu staande, Varâhâvatâra, Narasimhâvatâra, Râmacandrâvatâra, Parasurâmâvatâra, Sûrya staande, Vâmanâvatâra, Kalki avatâra. (Wordt vervolgd.)

Quarterly Journal of The Mythic Society, Vol. XXIII, No. 1. Bangalore, Juli 1932.

South Indian Temples, door V. Raghavendra Rao, M. A.

Aan de hand van twee Regeerings-publicaties, „Chalukyan Architecture” door H. J. Cousens, en „Pallava Architecture”, door A. H. Longhurst, geeft de schrijver een overzicht over de geschiedenis van den Zuid-Indischen tempelbouw : Inleiding (over primitieve altaren, dolmen enz.). II. De Grotten- of Rots-Tempels, III. Gebouwde Tempels : 1) Kâdamba-stijl, 2) Pallava-stijl, 3) Chalukya-stijl, IV. De kenmerkende eigenaardigheden van Zuid-Indische Tempels.

The Sangam Age Problem, door A. Duraiswami.

Naar aanleiding van recente ontdekkingen bepaalt schrijver den tijd van de Sangam periode in de Tamil-geschiedenis op vóór 300 A.D.

The Date of the Eleventh Paripâdal, door K. G. Sankar.

Aan de hand van astronomische gegevens berekent de schrijver een in den aanhef van het 11de Paripâdal gegeven datum op 16 Juni 634 A. D. en daarmee den tijd van de Sangam-periode op de 7de eeuw, wat overeenkomt met den tijd van deze periode vroeger door hem bepaald in zijn artikel „The Date of Mânikyavâçaka” in vol. XXII, pp. 54 — 55 van het Journal of the Mythic Society.

Heavenly Mansions of the Hindus, door S. Srikantaya, B. A., B.L., M.R.A.S.

I. Inleiding. II. De sterren. III. Mythologie van de sterren. IV. Het zonnesysteem. Planeten, symbolen der planeten, dierenriem, zonne- en maan-huizen, maan-huizen. Vedische offers.

Uit de Boekbesprekingen :

Indian Culture through the Ages, vol. II, door S. V. Venkateswara, M. A. London, z.j.

Neo-Hinduism, door D.V. Athalye, Bombay, z.j.

Rock Temples around Bombay, door K. H. Vakil, B. A., LI. B., Bombay, z.j. Rijk geill.

The Prachi, vol. I, deel I, II & III.

Een nieuw tijdschrift, gewijd aan de studie van de oude geschiedenis van Utkal of Kalinga. In deel II is het aandeel van Orissa in de overzeesche verbindingen van Indië uitvoerig geschetst.

Buddhist Remains of Andhra Desa and its History up to 600 A.D., door K. R. Subramaniam, M. A.

„Deze publicatie van de Andhra University herinnert ons aan de roemrijke rol die de Andhras in de geschiedenis van het Indische Buddhisme hebben gespeeld, en aan hun ondernemingsgeest op het gebied der zeevaart.”

Uit de „Correspondence”.

The Kavus, eene mededeeling door K. Ramavarma Raja, naar aanleiding van een vroeger artikel van hem „The Kadambas of Vanavasi” in het Januari-nummer van dit Journal, over heilige boschjes enz. en de godinnen en goden die er worden vereerd, hoofdzakelijk in Malabar.

The Karnatak Historical Review, vol. I, No. II, September 1931. The Karnatak Historical Research Society, Dhawar.

Arches, Domes and Vimānas, door K. G. Kundangar.

The Dolmen at Motebennur, door H. G. Bengeri. Geill.

Over een pre-historisch grafmonument, een vlakke rots, 16 × 3 vt., horizontaal rustende op vijf vertikaal opgerichte steenen van 8 × 3 vt., alle onbehouwen. Volgens den schrijver moeten er nog meer dergelijke dolmen in de Karnatak te vinden zijn.

Sources of Karnatak History, door D. P. Karmakar.

Een bibliographie van de verschillende artikelen over de Karnatak verschenen in „Indian Antiquary” vol. II — LIX, en in „Epigraphia Indica”, vol. IV — XII.

Research Work in the Nizam Karnatak, door P. B. Desai.

Overzicht over de plaatsen, waar oudheidkundig onderzoek heeft plaats gehad en nog plaats heeft, en over de belangrijkste bouwwerken en vondsten.

The Battlefield of Rakshasa-tangadi, door N.S. Rajapurohit, Met kaart.

Gokak Copperplate of Indraṇandi, uit de verzameling van de Society. (Zonder vermelding van schrijver). Geill.

Gedateerd S. 845 of 923 A.D. De taal is San-

skrit, het schrift Oud-Kanareesch. Over een landschenking.

Uit de Boekbesprekingen :

Uitvoerige besprekingen van de reeds elders in dit overzicht vermelde boeken :

The Kadam bakula, door G. M. Moraes, besproken door D. P. Karmakar.

The Pallava Geneology, door Rev. H. Heras, M. A., besproken door K. Anantrao.

The Maha-Bodhi, Journal of the Maha Bodhi Society, Vol. 40, No. 8, Augustus 2476/1932.

Uit de „Prabuddha Bharata” wordt iets geciteerd van hetgeen Dr. Suniti Kumar Chatterjee, M. A., D. Litt., geschreven heeft over zijn bezoek met Rabindranath Tagore aan Bali, en zijn samentreffen met Anak Agoeng Bagoes Djelantik, den Stedehouder van Karang-Asem. Dr. Chatterjee had alle paraphernalia voor Puja enz. meegebracht en heeft aan de Pedanda's van den Vorst het Hindoe-ritueel uitgelegd, de Mantra's geciteerd en lange discussies met hen gehad, waarbij de Vorst tegenwoordig was en door allerlei vragen zijn groote belangstelling toonde. In den avond had Dr. Chatterjee nog een onderhoud met den Vorst: „Ik was inderdaad vol bewondering en blijdschap toen ik zag dat in het zoo ver afgelegen Malaysia de grondleggende boodschap van onze cultuur — dat het streven naar Nirvana of Moksha het summum bonum van het leven is — in het bewustzijn van het volk bewaard bleef ofschoon het meer dan duizend jaren van Indië afgesneden is.”

Annals of the Bhandarkar Oriental Research Institute, Poona, vol. XIII, dl. III — IV, Poona 1932.

Gleanings from the Udayasundari-Kathā, door Jogendra Chandra Ghosh, Purātattva-vicakṣaṇa, Calcutta.

Historische gegevens uit dit gedicht uit de 11de eeuw A.D. en opmerkingen over de Kāyastha- en Kṣatriya-kasten.

Kulārṇava-tantra, its extent and contents door Chintaharan Chakravarti, M.A.

Inleiding en korte inhoudsopgave van de 12 hoofdstukken van dit werk.

Some Notes on the Chronology of the Sena Kings of Bengal, door Charu Chandra Dasa Gupta, M. A.

The Mālavas, door Adrish Chandra Banerji, M. A.

Pali Chronicles, door Dr. Bimala Churn Law, Ph. D, M. A., B. L.

Inhoudsopgaven van de Dipavamsa, Māhavamsa, Dāṭhāvamsa en anderen, vergelijking van den inhoud, onderzoek naar de historische waarde, lijsten van in de verschillende werken geciteerde teksten enz.

The Date of the Harṣa-Pulakesin War, door Dr. A. S. Altekar, M. A., LL. B., D. Litt. Benares Hindu University.

Schrijver komt tot de conclusie dat deze oorlog tusschen 630 en 634 A.D. heeft plaats gehad.

The Age of Janaka and others, door Vanamali Vedantatirtha, M. A.

Een genealogisch en historisch onderzoek naar aanleiding van twee publicaties van de University of Calcutta: „Chronology of Ancient India”, door Dr. S. N. Pradhan, en „Political History of Ancient India”, door Dr. H. C. Roy Choudhury.

Arthasāstra re-examined, or The Culture and Date of the Arthasastra, door V. R. Ramachandra Dikshitar, M. A.

The Philosophical Aspect of Ahimsā, inhoudsopgave eener lezing gehouden op 25/2/1932 in Bh. Or. R. Inst., Poona, door Prof. Dr. Betty Heimann, van de Universität te Halle.

• *Notes on Indian Chronology*, door P. K. Gode, M. A.

XI) *Date of Rāgamālā of Puṇḍarika-Viṭṭhala* (Saka 1498 — A.D. 1576).

XII) *Date of Sumativijaya' Commentary on the Raghuvamsa* — Latter half of the 17th century.

XIII) *A Manuscript of a Commentary on the Raghuvamsa called Prakāsikā and its probable date* — Middle of the 15th century.

XIV) *A Manuscript of Mallinātha's Commentary dated Samvat 1837 (1781 A.D.) and identification of Gajasimha in whose reign it was written.*

Report of the Bhandakar Oriental Research Institute for 1931 — 32, Poona 1932.

Verslag over de werkzaamheden van de verschillende afdelingen van dit Instituut. Uit het verslag van het Mahābhārata-Department blijkt dat met de zes afleveringen in dit jaar uitgegeven de tekst van het eerste boek (Adi) compleet is, dat echter nog verschillende aanhangsels zullen worden uitgegeven en eene algemeene inleiding. Tot de aanhangsels zal behooren een lijst van de Sanskrit-citaten, die in de Javaansche (Kawi) bewerking van het epos gevonden worden.

The Journal of The Burma Research Society, vol. XXII, part II, Rangoon, Aug. 1932.

Phayre's Private Journal of his mission to Ava in 1855, transcribed with notes and an introductory note by D. G. E. Hall.

1) Over het Burmeesche menschen- en poppen-spel zie Shway Yoe, *The Burman, his life and nations*, (3 druk) London, 1910, hoofdst. XXIX Plays, hoofdst. XXX, Dancing, en hoofdst. XXXI, Music and Songs.

Korte aantekeningen van Majoor Phayre, Engelsche gezant naar het hof van Ava (Burma) gedurende zijn rivierreis op de Irawaddi. s' Nachts bleef het stoombootje ergens bij een dorp liggen, en het schijnt dat den gezant overal een „Pwai” werd aangeboden, bestaande uit menschen-tooneel of poppen-spel. In het dagboek is kort daarover aangeteekend:

13 Aug. In den avond gingen wij met den Woondouk naar een Pwai aangeboden door den Myochoogye, eerst een poppen-pwe (sic) (doll-pwe) en daarna een gewoon spel. De opmaak was niet bijzonder, en de spelers wat stom. Eene liefdes-scene was wat vrijer dan anders in Burma de gewoonte is, wat ik toeschrijf aan het feit, dat er geen vrouwen aanwezig waren.

15 Aug. In den avond gingen wij naar een spel met den Woondouk.

18 Aug. Na het avondeten kwam Mr. Maker-tisch en inviteerde ons in den naam van den Myowoon op een Pwai. Wij gingen aan den wal en vonden den Myowun onder een afdak dicht bij de rivier met de muziek en de spelers rond om hem. Het spel was als gewoonlijk, prins en prinsessen die met hunne volgelingen door de bosschen zwerven en menscheneters en andere gedrochten ontmoeten. Het spel was wat plat.

20 Aug. Als gewoon was een Pwai gereed, en ik ging aan den wal om er eenige minuten naar te kijken.

25 Aug. In den avond kwam de Woondouk en vroeg ons om naar het spel te gaan. Het was een poppen-spel (doll show) en uitstekend uitgevoerd; het stuk was het bekende van Theiddat Mentha. Ofschoon een zoo deftig verhaal, werden er veel grappen gemaakt door de opmerkingen van een sarkastische hoveling over de jonge meisjes, die binnengebracht werden om den prins te overreden, niet zijn huis te verlaten en askeet te worden ¹⁾.

Administration Report of The Department of Archaeology of The Government of His Highness The Maha Radja of Travancore for 1106 M. E. (Augustus 1930/1931), door R. Vasudeva Poduval, B. A., Superintendent of Archaeology, Trivandrum, Travancore. Geill.

Behalve met archaeologisch onderzoek heeft het Departement zich in het verslagjaar ook bezig gehouden met een onderzoek van het Kathakali, de pantomimische kunst van Kertala, hoofdzakelijk met het oog op de verschillende poses en handhoudingen (mudra's), die daarbij in gebruik zijn. Bijgevoegd zijn twee platen, één

Het grootste gedeelte van het repertoire van deze menschen- en poppen spelen is ontleend aan het Jatakam, de verhalen uit de vroegere levens van Buddha.

met vergelijkende teekeningen van de „Mudra's in de Hindu-kunst”, en één met teekeningen van de handhoudingen, die bij de pantomimes van Malabar gebezigd worden. Een verklaring van de beteekenis van de mudra's is nagenoeg voltooid.

(Over het Kathakali zie verder ook boven).

Indian Art and Letters, Vol. V, No. 2, 1931. Published bi-annually by The India Society, London. Geïll.

Indian Music and Rabindranath Tagore, door Dr. Arnold A. Bake. Lezing gehouden voor de India Society.

Na een uiteenzetting te hebben gegeven omtrent de Indische muziek en de scheiding die met den tijd heeft plaats gehad tusschen volkszang en muziek en kunst-zang en muziek, zegt de schrijver dat de gedichten van R. T. onafscheidelijk verbonden zijn met muziek. Gedicht en zang ontstaan samen, waarbij de dichter echter de klassieke muziek, het „dhrupad”, prefereert, die verre staat van den volkszang. Hij is echter niet in staat de muziek neer te schrijven, en zijn muzikale neef, Dinendranath Tagore, die een uitmuntend muzikaal geheugen heeft, neemt de liederen van hem over en bewaart ze in zijn geheugen. Aangezien het notenschrift van Bengalen te onvolledig is om de zangen neer te schrijven, vreest men dat met den dood van Dinendranath het halve levenswerk van R. T. verloren zal gaan, en ook de zangen, die werkelijk neergeschreven zijn, hun waarde zullen verliezen.

(Waarom niet vastleggen op grammofoonplaten, die een archief in familie- of nationaalbezit kunnen vormen? H.O.)

The Encouragement of Art and Archaeology in the Indian States, door John de La Valette. Geïll.

Overzicht over het ontstaan van verschillende archaeologische diensten in Britsch Indië, en over wat daarvoor alsmede ook voor de levende kunsten in de verschillende staten van Britsch Indië wordt gedaan.

The need for Museums of Art in India, door Ajit Ghose, M. A.

A Museum of Asiatic Art in Amsterdam, door H. F. E. Visser.

id., Vo. VI, No. 1, London 1932.

Old and New Art of Bali, door Dr. W. F. Stutterheim. Lezing gehouden voor de India Society. Geïll.

The „Mystery” of Mahadewa, uit het Hindi vertaald door Dr. Ananda K. Coomaraswamy.

South Indian Folk-Music, door Professor P. Sambamoorthy.

A Note on Siamese Textiles, door John de La Valette. Geïll.

First Bombay Historical Congress (1931), door Andreas Nell.

Indian Theatre Architecture, referaat van John de La Valette over een artikel „Theatre Architecture in Ancient India”, door V. Raghavan B. A. (Hons.) in „Triveni”, een tweemaandelijksch „Journal of Indian Renaissance”, vol. IV, No. 6, Madras 1931. Met plattegrond.

A Museum of Asiatic Art in Amsterdam, door R. L. Hobson.

The Asiatic Review, vol. XXVIII, No. 94, April 1932.

Uit de boek aankondigingen:

Les Collections Khmères du Musée Albert Sarraut à Phnom-Penh, door G. Groslier. (Ars Asiatica, vol. 16). Paris, Van Oest. Met 50 platen.

Malabar and the Dutch, door K. M. Panikkar, Foreword by Sir Evan Cotton. Bombay (Tara-porevala) en London (Kegan Paul), z.j. Besproken door Dr. P. Geyl.

Man, a Monthly Record of Anthropological Science. XXXII, 192 — 221, Juli 1932.

Note on Inscribed Tablets from Easter Island, door Sidney H. Ray. M. A., geïll. met duidelijke foto's van de voor- en de achterzijde van een der merkwaardige beschreven tafels van het Paasch-Eiland en afbeeldingen in den tekst van de verklaarde teekens.

Het merkwaardige teekenschrift van het Paasch-Eiland is een van de vele raadsels die dit eiland den geleerden ter oplossing heeft gegeven. In dit artikel wordt aan de hand van de gegevens in „L'Île de Pâques, Ouvrage posthume par Mgr. Tepano Jaussen, rédigé par le R. P. Ildefonse Alazard, Paris 1893” gepoogd eene vertaling te geven van de eerste regel van de gereproduceerde tafel. De schrijver komt tot de conclusie, dat het geschrift geen doorlopende tekst vormt, die vertaald kan worden, maar min of meer symbolische teekens bevat, die als aanwijzing dienen voor den inheemschen recitator of verteller voor wat hij te zeggen heeft. (Vergel. ook F. Schulze-Maizier, *Die Osterinsel*, Leipzig z.j. p. 84 e.v.bl.).

Uit de Boekbesprekingen:

Akan-Ashanti Folk-Tales, door Capt. R. S. Rattray, Oxford 1930, besproken door A. W.

De schrijver van dit boek oppert in zijne inleiding het denkbeeld, dat vele dierverhalen parabels zijn, waarin de namen van de dieren, en zelfs die van den hemelgod, gesubstitueerd zijn voor de namen van werkelijke individuen, die men niet noemen mocht of kon, een praktijk waartoe men ook nu nog zijn toevlucht neemt om iemand aan de kaak te stellen, dien men niet openlijk aandurft. Volgens A. W. is dit denkbeeld reeds geopperd door Father Torrend in zijn „Specimens of Bantu-Folklore” (1921), die er op wijst dat bij andere negerstammen, die

nooit zoo geknecht zijn geweest, dergelijke dier-verhalen of onbeduidend in aantal of geïmporteerd zijn.

Man, a monthly record of Anthropological Science, vol. XXXII, Nos. 240 — 265, September 1932.

Deze aflevering bevat een uitvoerig verslag van het International Congress of Prehistoric and Protohistoric Archaeology, eerste zitting 1 — 6 Augustus 1932 te London. Nederlandsch-Indië was vertegenwoordigd door Dr. P. V. van Stein-Callenfels.

Bulletin de l'Ecole française d'Extrême-Orient, Tome XXXI, No. 1 — 2, Hanoi 1932.

Etudes Cambodgiennes, door George Coedès, Directeur de l'Ecole Française d'Extrême-Orient. (Vervolg van eene serie vroeger in de *Befeo* verschenen artikelen.) Geill.

XXV. Deux inscriptions Sanskrites du Fou-Nan.

XXVI. La date de Koh Ker.

XXVII. La date du Baphuon.

Etudes Indiennes et Indochinoises, door Paul Mus, Membre de l'Ecole Française d'Extrême-Orient. (Vervolg van een serie vroeger in de *Befeo* verschenen artikelen.) Geill.

IV. Deux légendes Chames :

Introduction : Le livre des Hymnes.

I. La légende du Seigneur des Flots. — Een legende van weinig belang met zuiver islamitischen inslag : De vorst Po Riyak vertoeft te Mekah, hij beseft dat zijn volk, de Chams, door de Annamieten worden onderdrukt en vraagt zijn meester den Nabi (Moehammed) te mogen terugkeeren. Dit wordt geweigerd, aangezien de tijd van het bestaan van het Cham-koninkrijk is afgelopen, en Po Riyak moet wachten totdat de Heer hem verlof geeft. Na langen tijd te hebben gewacht, maakt Po Riyak een boot en vlucht. De Nabi vervloekt hem dat hij, als hij over land gaat, door een tijger, als hij over zee gaat, door de visschen zal worden verscheurd. Po Riyak wordt door de visschen verscheurd ; zijn hoofd en zijn lichaam, van elkaar gescheiden, worden aan de kust door de Annamieten opgevischt, die een pagoda voor hem bouwen en hem vereeren. Vreezende dat de magische formules, die hij Po Riyak heeft geleerd, zullen verloren gaan, laat de meester hem herboren worden in de gedaante van een Kayaun (een Mois-volk). Na zijn natuurlijke dood wordt hij een geest, die onder den naam Karamat di Tuk en ook onder een anderen naam wordt vereerd.

II. L'hymne à Yan In et la légende du roi Tabai. Vorst Tabai vertoeft te Mekah (hetwelk hier zooiets als de „kajangan” moet beteekenen),

en vernomen hebbende, dat het Cham-volk geen koning heeft, keerde hij terug om koning der Chams te worden en werd de vriend van koning Yan In. Eens, toen zij samen op jacht waren, bleef Tabai's hond bij den Poel van den Slagtand blaffen. Deze slag tand was afkomstig van den witten olifant, dien koning Tavak, die zijn troon had verlaten, weer terug wilde brengen en die door Tawak gedood werd. Tabai gelastte zijn gevolg in den poel te duiken ; zij vonden den slag tand, maar alleen Tabai zelf gelukte het, hem naar boven te brengen. Hij plaatste hem in zijn paleis, en uit den slag tand kwam, als de koning afwezig was, eene mooie vrouw, Nai Bala, die voor hem eten en drinken en kleeren gereed maakte, om weer spoorloos te verdwijnen als de koning terugkwam. Dat ging zoo een jaar door. De Rak (rakshasa?) Binsvor (die ook in andere volksverhalen voorkomt en misschien met Ravana identiek is) hoorde ervan en bezocht Nai Bala in de gedaante van Tabai. Zij vertrouwde hem echter niet, aangezien hij twee slag tanden had, die volgens zijne verklaring juist door de macht der goden waren gegroeid. Toen Tabai terugkwam, verdween Binsvor. Nai Bala vertelt Tabai wat gebeurd is ; Tabai herkent uit de beschrijving Rak Binsvor, zegt echter niets. Toen hij weer op jacht ging, sloot hij de deuren van zijn paleis met magische geschriften. Binsvor weet echter toch binnen te dringen en slaagt er in Nai Bala te overtuigen, dat hij haar echtgenoot is. Tabai keert terug, vindt zijne talismans ongeschonden en vertrekt weer. Als de Rak afscheid neemt, om zooals hij zegt zijn vriend Yan In weer op te zoeken, schildert Nai Bala zijn portret, dat zij in het huwelijksbed verbergt. Tabai keert terug, Nai Bala vergeet hem iets van het portret te zeggen, en als Tabai het in het bed vindt, Binsvor herkent en Nai Bala om opheldering vraagt, kan zij in haar angst niets zeggen. Tabai jaagt haar weg, maar zijne liefde voor haar verdwijnt niet. Zijn eer laat niet toe, haar officieel terug te roepen ; hij doet als of hij stervende is en laat de voorbereidingen treffen voor het verbranden van zijn lijk. Hij laat zich in het paviljoen voor de lijkverbranding dragen, en met de andere menschen die komen om hem te beweenen, verschijnt ook Nai Bala. Als zij naast hem in tranen uitbarst, steekt Tabai voorzichtig de hand uit, vraagt haar vergiffenis en verzoekt haar in het paleis terug te keeren. Zij verdwijnt in zijn open hand en wordt zoo door hem naar het paleis teruggebracht, waar zij haar vroeger verblijf in den slag tand weer inneemt.

Als eens Tabai met zijn vriend Yan In een lans aan het smeden is, waarbij Yan In de blaasbalg bedient, kijkt Nai Bala uit den slag tand, wordt door den aanblik van Yan In bekoord en geeft hem een teeken. Yan In maakt met Tabai

een afspraak weer samen op jacht te gaan; wie het eerst op de plaats van het rendezvous is, zal door uitgestrooide bladeren den weg wijzen, dien hij genomen heeft. Yan In laat door zijn gevolg een spoor strooien van de plaats van het rendezvous tot aan den voet van het gebergte, en als Tabai onderweg is, gaat Yan In naar diens paleis en neemt den slagand weg. Als Tabai na zijn vergeefsche tocht terugkomt, weet hij wel, wie hem bestolen heeft. Yan In weigert echter, den slagand terug te geven, en zij vechten met magische middelen. Tabai beschikt over een gespikkelde buffel, die voor hem vecht, en waartegen Yan In een leger van bijen, wespen en horzels zendt. Na eenigen tijd zonder beslissing te hebben gestreden, rusten beide partijen wat uit, en de buffel zegt Tabai, dat, hoe het met hem, den buffel, ook zou gaan, Tabai aan zijne gevoelens geen uiting mag geven. De strijd wordt hervat, en na zeven dagen en nachten wordt de buffel door de reusachtige wespen, die Yan In tegen hem zendt, van het gebergte naar de kust en over de duinen — die van zijn bloed de roode kleur kregen — in de zee gedreven. Tabai begint te lamenteeën, waardoor de buffel zijn magische kracht verliest en verdrinkt.

Tabai is dus door Yan In verslagen en treurt over de trouweloosheid van Nai Bala. Nai Bala beseft dit, en als eens beiden in dezelfde rivier baden, Nai Bala stroomopwaarts, Tabai stroomafwaarts, maar door een bosch gescheiden, verandert Nai Bala haar schaduw in een klein meisje, dat zij met den stroom laat afdalen. Tabai vindt het meisje, neemt haar mede in zijn paleis, neemt haar als zijn nicht aan en laat haar opvoeden. Als zij volwassen is, wordt Tabai verliefd op haar. Hij legt aan zijne raadgevers de vraag voor, of men groenten, die men met zijn eigen handen in zijn eigen tuin heeft geplant mag nuttigen, en als zij bevestigend antwoorden, neemt hij het meisje als bijzit. Er komt echter eene droogte, die zeven jaren aanhoudt en groote ellende in het land veroorzaakt. Tabai ziet zijn fout in en gelast zijne raadgevers, hem en het meisje in kooien in het uitgedroogde bed van de rivier te plaatsen; indien het mocht regenen en het water tot zijn borst zou stijgen, moeten zij hem eruit halen. Dit geschiedt, er komt een vreeselijk onweer, de beambten vluchten voor den bliksem, en de kooien drijven af. De rivier deelt zich; een nieuwe arm, die een uitweg dwars door de duinen zoekt, voert de kooi met den verdronken Tabai met zich, en als het water verloopt, blijft de kooi in een groote modderpoel achter. De beambten van het hof halen het lijk van den vorst weg, het wordt verbrand en over de asch wordt een heiligdom opgericht in het dorp Caum Banvu. Het lijk van het meisje wordt door Annamieten opgevischt en begraven. Haar ziel wordt een geest,

waarvoor een tempel wordt gebouwd met het front naar het Oosten. Langs dezen tempel loopt een veelbegane weg, en passanten, die verzuimden bij dezen tempel van hun paard of draagstoel te stijgen, werden plotseling op den grond geslingerd en gaven bloed op. Een hooggeplaatst Annamietisch mandarijn heeft later de dame met het gelaat naar het gebergte laten draaien, kijkende op de uitgestrektheid van het water, waar zij, in de kooi verdronken, werd gevonden. Eenmaal in het jaar wordt er in dezen tempel een eeredienst gehouden door de beambten van alle rangen uit Hamu Lithit.

(Dit artikel bevat, behalve de hier geëxcerpeerde teksten met vertaling, nog de hymnen die uit deze legendes zijn ontstaan, gegevens over den versbouw der Chams, en eene weelde van aanmerkingen; verder facsimile's van de teksten.)

Uit de boekbesprekingen:

Indian Cultural Influence in Cambodia, door B. R. Chatterji, Published by the University of Calcutta, 1928, besproken door G. Coedès, die dit werk niet bijzonder hoog schat.

Uit het Verslag van de Werkzaamheden:

De heer Marchal, die op Java de restauratiemethoden van onzen Oudheidkundigen Dienst heeft bestudeerd, — welke echter ten gevolge van het verschil in materiaal en constructie niet zonder meer op de Khmer-monumenten zijn toe te passen, — heeft voor het eerst deze methode toegepast bij de restauratie van den tempel van Bantay Srei. Het resultaat is zoo bevredigend geweest, dat de methoden van de Service Archéologique er zeker sterk door zullen worden beïnvloed.

De heer Mus heeft een studie-reis gemaakt tot onderzoek van de literatuur der Chams in Zuid-Annam, die een verrassend resultaat heeft opgeleverd. Bijzonder sterk schijnt de invloed van de Maleische literatuur geweest te zijn; een Maleisch-Cham woordenboek is gevonden, en een aantal van vertalingen van Maleische romantische verhalen, o.m. van de Hikajat Dewamandoe en de Hikajat Indrapoetra.

De verslagen over de werkzaamheden van den oudheidkundigen dienst zijn weer geïllustreerd met mooie foto's. Een extra plaat geeft de afbeeldingen van de drie boeddhistische bronsfiguren, die bij Palembang dicht bij de monding van de Moesi zijn gevonden.

Extrême-Asie, Nr. 65, Juni 1932.

Les Magnificences d'Angkor, Geill.

Korte gids voor het bezoek aan de tempels, in het Fransch en in het Engelsch, samengesteld vanwege het Office du Tourisme Indochinois.

La Pensée de l'Occident, Bibliothèque de Traductions, door X.

De vervanging van de Chineesche karakters door het Quôc-Ngu heeft het merkwaardige resultaat gehad, dat de Annamieten thans hoofdzakelijk vertalingen van Chineesche literatuur lezen, die in groot aantal door de Tonkinese uitgevers worden gedrukt. Het zijn echter niet de klassieke werken der Chineesche literatuur, maar romans van een zeer laag gehalte, en dikwijls van een niet ongevaarlijk karakter. Om dezen invloed van Chineesche ideeën, bijgeloof en vooroordeelen tegen te gaan, heeft men de uitgaven-serie „Lectures Tonkinoises” in het leven geroepen, wier boeken ook als school-prijzen zouden worden verspreid. Door gebrek aan medewerkers zijn echter tot nu toe niet meer dan twee werken in deze serie verschenen: „Le Tonkin d'aujourd'hui”, door Cucherousset, en „Le parfum des humanités”, door Vayrac. Door de Annamieten zelf zijn echter intusschen reeds enkele vertalingen van Fransche literatuur uitgegeven, die gedeeltelijk zeer gebrekkig zijn, doch waarvan in de jaren 1915 tot 1926 van de „Fables de La Fontaine” 100000, en van de „Contes de Perrault” 257349 exemplaren zijn verkocht. Door dit feit aangemoedigd, heeft men eene nieuwe uitgaven-serie in het leven geroepen, de „Bibliothèque de Traductions”, met het doel om door de beschikbaarstelling van goede en goedkope vertalingen Westersche-, hoofdzakelijk Fransche cultuur te verspreiden, ten einde den Chineeschen invloed tegen te gaan. Er zullen drie afdeelingen komen; serie A, klassieke werken, oude en moderne; serie B: populaire lectuur, Fransche en andere; serie C: leerboeken en populariserende boeken. Men is met de tweede serie begonnen, en wel met de „Trois Musquetaires” van Alexandre Dumas. De keuze is zeer moeilijk, want het groote gevaar, Westersche werken door slechte of onnoozele vertalingen belachelijk of vervelend te maken, moet worden vermeden, en behalve dit moet eerst de praktijk nog leeren, hoe ver de Annamietische taal reeds geschikt is voor de vertaling van het een of ander werk. Het idee is ook, die Annamieten, die zich met de studie van de Fransche taal bezig houden, in staat te stellen, de vertalingen woord voor woord te vergelijken met den origineelen tekst. De boekjes van 72 bladzijden kosten 5 cent, en voor 20 tot 30 cents is het geheele werk te verkrijgen. Tot nu toe zijn vertaald La Fontaine, Perrault, Molière, H. de Balzac, Abbé Prévost, Fénelon, Alexandre Dumas, V. Hugo en anderen.

Extrême-Asie, No. 66, Juli 1932.

Prah Botumsorivong (Conte extrait du Kampi

1) Van G. H. Monod is nog verschenen *Légendes Cambodgiennes que m'a contées le Gouverneur Khieu*, Editions Bossard, Paris, 1922, dat voor eene vergelijking met de folk-

Mongkultiphi). Folk-lore Cambodgien. Vertaald door G. H. Monod ¹⁾.

Eene Indische legende van een prins van Benares.

Les fouilles de Tra-kiêu, ou „A la recherche d'une capitale Chame”, door J. Y. Claeys, Geïll.

Een verslag over de opgravingen door den schrijver en anderen gedaan, aan de hand van berichten verschenen in het Bulletin de l'Ecole Française d'Extrême-Orient, bd. XXXI, 1 — 2;

Extrême Asie, Nr. 67, Aug. 1932.

Les populations Pears des Cardamomes, door René Morizon. Geïll.

Beschrijving van een neger-achtige bergstam wonende aan de noordelijke hellingen van het Cardamome-gebergte. 1) Zeden en gebruiken, 2) Taal. Merkwaardig is het gebruik van een handboog (arbalète). Het artikel wordt vervolgd.

Anthropos, Bd. XXVII, Heft 3 & 4, Mei/Augustus 1932.

Wunekau, oder Sonnenverehrung in Neuguinea, door P. Heinrich Meyer, S.V.D., Jakamul, Cath. Miss. Tumleo, P. A. Aitape, Nieuw-Guinea. Geïll.

Eene uitgebreide verzameling, gedeeltelijk met inheemsche teksten, van de sagen van Wunekau, over zijn persoon en vereering, en over zijne betrekkingen tot de geesten der voorouders, tot de maan, tot het hoogste wezen, symbolisme enz. In het eerste gedeelte, dat ook sagen over een mythisch broederpaar, vloodsagen, geesten-sagen enz. bevat, komt ook een merkwaardig verhaal over de vrouw in de bamboe voor: Te Serra kwam iederen dag een man genaamd Ajur, die een soort halfgod geweest moet zijn, van het Noorden met zijn groote kanoe aangezeild, als de mannen op de varkensjacht waren, en dreef overspel met de vrouwen. De mannen schepten echter achterdocht, een van hen moest zich in het Parak-huis verbergen en werd getuige van het misdrijf. De mannen overvielen Ajur en sneden hem in stukken. De vrouwen in overgrote droefheid stortten zich in de zee en werden in bruinvisschen veranderd. Maar de mannen wisten zich te helpen, zij kaptten bamboe, dat zij spleten, en daaruit kwamen nieuwe vrouwen te voorschijn, waarmee de mannen trouwden.

Urheimat und fruehste Wanderungen der Australonesier, door Robert Heine-Geldern. Met vele illustraties en kaarten.

In aansluiting bij zijne vroegere studies op het gebied van het Neolithikum en Palaeolithikum

lore van Nederlandsch-Indië van groot belang is. Door de goede zorg van den Heer Gediking is dit boek nu ook in de bibliotheek van het Kon. Bat. Gen. opgenomen.

van Zuid-Oost Azië heeft de bekende schrijver een nieuw onderzoek gedaan, hoofdzakelijk naar aanleiding van de laatste vondsten en ontdekkingen (de bibliographie bevat 236 nummers). Hij heeft het materiaal gegroepeerd en gerangschikt en aan de hand daarvan een onderzoek ingesteld naar het stamland van de Austronesiërs, hun oorspronkelijk cultuurbezit, hunne verhuizingen en den tijd ervan. Een van de conclusies van dit onderzoek luidt dat de Oer-Austronesiërs in de eerste helft of in het midden van het tweede millennium v. Chr. van China uit voortgedrongen zijn naar Achter-Indië, en een tak later van het Maleisch schiereiland over Sumatra, Java en de Kleine Sunda-Eilanden naar het Oosten van den archipel. Hun oorspronkelijk cultuurbezit bevatte steentechniek met zaag en kroonboor, matten- en band-keramiek met drijf-techniek, lanspunten uit leisteen, beenderen werktuigen en pijlpunten, steen- en schelpringen als sieraden en misschien ook als geld, steenen paarlen, in het bijzonder buisvormige, paalwoningen, rijst, gierst,

varken, rund, megalithische monumènten, kopensnellen, de primitiefste vorm van rivier-vlerkprouwen, en misschien, maar dit is niet zeker, ook de bereiding van stoffen uit boomschors.

Spuren polynesischer Besiedlung in Australien, door Dr. Christoph Fürer-Haimendorf, Wien. Met twee teekeningen.

In aansluiting aan bovenstaand artikel door R. von Heine-Geldern wordt attent gemaakt op vondsten van vierkante bijlen, die het hoofdkenmerk van de hoog-neolithische cultuur van de Austronesiërs vormen, in Australië, onder vermelding van de betr. literatuur.

Uit de Boekbesprekingen :

Der Ursprung der Gottesidee, eine historisch-kritische und positive Studie, door W. Schmidt. 2de deel, bd. II Die Religionen der Urvölker Amerikas, 1929 ; bd. III, Die Religionen Asiens und Australiens. 1931. Münster i. W. Verslag Aschendorff. Zeer uitvoerig besproken door William Thalbitzer, Kopenhagen.

L.l. Maandag den 11den Juli zijn in Soerakarta en Jogjakarta de jaarlijksche Sekatèn-kermis-
sen begonnen. Zooals men weet, zijn dit volks-
feesten, pasar-malem's zonder entree-geld, die,
vooral 's avonds en 's nachts, bezocht worden
door een groote menigte menschen, niet alleen
uit de steden zelf, maar uit geheel Zuid-Midden-
Java en nog wel van verder af bijeengekomen.

Evenals de kermis- en in Europa zijn de Seka-
tèn's ook voortgekomen uit het samen-
zijn van een menigte menschen, bijeengekomen voor de
feestelijke herdenking van een voor hun gods-
dienstig gevoel belangrijk feit. Kermis wordt
taalkundig afgeleid van kerk-mis, dat is: de
plechtige mis, die gelezen werd ter herdenking
van de verjaring der wijding van de kerk van het
kospel. Op den verjaardag van de parochie-
kerk was het kermis, oudtijds. Vandaar dat de
kermis- en in verschillende plaatsen op zeer ver-
schillende data konden vallen.

De Sekatèn's in Soerakarta en Jogjakarta vallen
echter in denzelfden tijd, omdat zij niet, zooals
kermis- en in Europa, ontstaan zijn uit plaatse-
lijke herdenkings-feesten. Zij worden elk jaar
gehouden juist de week, voorafgaande aan den
12den van de maand Moeloed, volgens Javaan-
sche berekening, welke datum die van den ge-
boortedag en ook die van het overlijden van
Mohammed, den Gezant Gods, geweest moet
zijn. De geheele maand is genoemd naar dezen
dag; Moeloed is af te leiden van een Arabisch
woord, dat geboorte beteekent. De Sekatèn-
volksfeesten sluiten zich dus aan bij een algemeen-
Moslimschen godsdienstigen herdenkingsdag.

Bijkans overal in de Moslimsche wereld wordt
deze Geboorte met bijzondere vreugde en feest-
lijkheden herdacht. De meest gezongen Mos-
limsche godsdienstige gezangen, in het Ara-
bisch, zijn bestemd voor deze herdenking; even-
als Kerstliederen worden zij echter wel het heele
jaar door gezongen. In Zuid-Midden-Java heeft
deze Geboorte-herdenking echter een bijzonder
aanzien en bijzonderen luister gekregen door de
Sekatèn-feesten en de Garebeg-viering.

Het zou te ver voeren hier een beschrijving te
geven van Sekatèn en Garebeg. Belangstellenden
kunnen het noodige hierover vinden in de boeken
over de Garebeg's in Jogjakarta van Dr. Grone-
man of van R. Soedjana Tirtakoesoema. Het zij
genoeg hier te vermelden, dat voor de talloze
bezoekers van de Sekatèn, van heinde en ver
bijeengekomen, het religieuze doel van hun
komst voornamelijk is een bezoek aan de groote
moskee en het gedurende eenigen tijd luisteren

naar de twee gamelan's Sekatèn, welke beurt om
beurt bijna onafgebroken gedurende de Sekatèn-
week geslagen worden op het voorplein van die
moskee. Daarna pas past het aandacht te schen-
ken aan de wereldsche en stoffelijke geneugten
van de kermis op de aloen-aloen. De Garebeg-
viering bestaat in hoofdzaak daarin, dat de Vorst,
de Soenan of de Soeltan, een menigte spijsoffers,
tot eigenaardige bouwsels (als bergen, goenoe-
ngan) samengevoegd, en elk door ettelijke man-
nen op de schouders getorst, met veel plechtig-
heid van den Kraton over den aloen-aloen naar
de groote moskee laat brengen, waar zij als een
slametan verdeeld worden onder degenen die
daar recht op hebben. Het is een oud gebruik in
de Vorstenlanden, dat de Europeesche ambtena-
ren en andere ingezetenen bij het afzenden van
de spijsoffers door den Vorst aanwezig zijn;
daartoe begeven zij zich dien dag in gala naar
den Kraton. Aldus wordt in Soerakarta en Jogja-
karta elk jaar de Sekatèn en de Garebeg gevierd.
Dit jaar is er echter een bijzondere reden om op
deze viering opmerkzaam te maken.

Dit jaar, 1863 volgens de Javaansche jaartel-
ling, is n.m. een jaar Dal. Ik zal niet pogen hier
een uiteenzetting te geven van de inrichting van
den Javaanschen kalender, welke niet eenvoudig
is. Het is genoeg, het volgende te vermelden.
Het Javaansche jaar is, evenals het Arabische,
een maan-jaar, van 354 dagen, niet een zonne-
jaar, zooals het Europeesche jaar in hoofdzaak is.
Elke Javaansche maand begint met nieuwe
maan, en heeft 29 of 30 dagen. Een Javaansch
jaar is 11 dagen korter dan een Europeesch; de
groote godsdienstige Javaansche feesten, Moe-
loed enz., loopen dus terug door het Europeesche
jaar, en zijn niet gebonden aan bepaalde jaarge-
tijden. Men herinnere zich even, hoe hecht fees-
ten als Kerstmis en Paschen in Europa verbonden
zijn aan bepaalde jaargetijden, en bedenke
dan, welk een eigenaardig verschil dit maakt met
den toestand hier te lande.

Deze maan-jaren nu groepeerde de Javaansche
kalender in groepen van 8, om dezelfde reden als
waarom de Europeesche kalender groepen van 4
kent, waarvan er één een schrikkeljaar is. In elke
groep van 8 jaar heeft elk jaar echter een naam,
eigenlijk een letter, die een cijfer aanduidt, vol-
gens een rangschikking van een oud alfabet der
Semietische talen. Dal is d, en duidt 4 aan, even-
als in het Europeesche alfabet. De beteekenis
van dit cijfer is, dat het den weekdag aanduidt,
waarmede het jaar beginnen moet, geteld (in het
huidige tijdperk) van Woensdag af. Een jaar Dal

moet dus beginnen met een Zaterdag. Volgens de Arabische kalender viel 1 Moecharram (Soera) H. 1351 (A.J. 1863) dan ook op Zaterdag 7 Mei 1932.

Evenwel, de Javaansche kalender in de Vorstenlanden heeft het jaar Dal 1863 laten beginnen op Zondag 8 Mei 1932. Waarom? Dit staat in verband met de bijzondere religieuze beteekenis, die men hecht aan een jaar Dal.

De Javaansche godsdienstige overlevering neemt n.m. aan, dat Mohammed, de Gezant Gods, geboren is in een jaar Dal, op Maandag-Pon, den 12den Rabingoelawal (= Moeloed). Dit is de reden, waarom men in een jaar Dal, wanneer dus ook in 8-jaarlijksche tijdperken de Geboorte verjaart, den 12den Moeloed graag op een Maandag-Pon ziet vallen, om de herdenking ook nog op denzelfden geheiligden dag van de 7-en de 5-daagsche week te kunnen vieren, als waarop de Geboorte zelf plaats heeft gevonden.

Volgens de Arabische kalender valt de 12de Rabingoelawal echter reeds op Zaterdag 16 Juli. Om dien dag te doen vallen op Maandag 18 Juli, zooals gewenscht was, heeft men nu 2 voorafgaande maanden van 29 dagen 30 dagen gegeven. Daaronder was ook de laatste maand van het vorige jaar, 1862, wat ten gevolge had, dat het jaar Dal 1863 in plaats van op een Zaterdag, op een Zondag is begonnen.

Op het eerste gezicht lijkt het ongetwijfeld vrij vreemd, dat de kalender zoo gewijzigd wordt. Bij het zien van de moeite, die gedaan is, om een bepaalde herdenking op een bepaalden weekdag te vieren, herinnere men zich echter, dat ook in Europa verscheidene groote feestdagen (Goede Vrijdag, Paschen, Hemelvaart, Pinksteren) aan bepaalde weekdagen gebonden zijn, en dat de vaststelling van de data dier feestdagen ook lang niet eenvoudig is.

Intusschen is uit het bovenstaande reeds gebleken, waarom het jaar Dal 1863 een bijzonder jaar is; het is dan n.m. volgens de Javaansche godsdienstige overlevering 174 maal 8, 1392 jaar geleden, dat de Gezant Gods geboren werd.

Het is dan ook in de Vorstenlanden gebruik, dat de Garebeg Moeloed Dal met bijzondere feestelijkheden en plechtigheid gevierd wordt. In Jogjakarta zal dit jaar een oude gewoonte, in 1924 onder Resident Dingemans verlaten, in eere hersteld worden. Wanneer de Soeltan zich in eigen persoon met groot gevolg, van den Kraton over de aloen-aloen naar de groote moskee begeeft, om voor te zitten bij de aldaar te houden slametan, zullen de Europeesche gasten hem daarheen vergezellen. Ongetwijfeld zal dit een schitterend en luisterrijk schouwspel opleveren. Het is nog niet geheel zeker of de Soenan in Soerakarta dien dag ook een bezoek zal brengen aan de groote moskee. Indien dit gebeurt, ge-

schiedt het echter in den namiddag, en niet in gezelschap van Europeesche gasten¹⁾.

Behalve deze bijzondere officieele plechtigheden voor het jaar Dal, is ook de Sekatèn-kermis, het volksfeest, dit jaar bijzonder druk bezocht. Niettegenstaande de slechte tijden; de prijzen der geneugten en gemakelijkheden zijn ook zeer verminderd. Of het echter, zooals vorige jaren wel het geval geweest moet zijn, zoo vol zal worden, dat in den omtrek van de aloen-aloen de wegen waarlijk geheel gevuld met menschen zijn, is te betwijfelen. Het is vermeldenswaard als gedeeltelijke verklaring van den grooten toeloop, dat een groot deel der bezoekers, vooral de meer eenvoudigen, met het bezoek aan de Sekatèn, en vooral aan de Sekatèn-Dal, niet alleen de Geboorte van Mohammed herdenken, maar ook overtuigd zijn bijzondere zegen deuchtig te zullen worden. Allerlei gewoonten, door de verlichten en rechtzinnigen als bijgeloof en heidensch gebrandmerkt, staan met deze overtuiging in verband.

Ten slotte mag ik niet verzuimen hier te vermelden, dat behalve in de Vorstenlanden ook in andere plaatsen in het Javaansche land de Geboorte van den Gezant God's op bijzonder feestelijke wijze herdacht pleegt te worden. In het bijzonder is dit het geval in Tjerbon. De viering daar komt in verscheidene opzichten overeen met die in de Vorstenlanden; talloze scharen uit de Westelijke Pasisir-landschappen en de Preanger plegen de kermissen daar te bezoeken en tevens een bezoek te brengen aan het Tjerbonsche Soeltansgeslacht. De Hoofden der drie Kraton's, waarin dit oude geslacht thans gesplitst is, plegen ook, evenals in de Vorstenlanden, met plechtigheid ter gelegenheid van de Geboorte de spijzen voor een slametan van hunne Kraton's naar hunne moskeeën te laten brengen. In Tjerbon geschiedt dit echter 's nachts bij fakkellicht, waardoor het schouwspel des te eigenaardiger wordt. De spijzen bevinden zich niet in de bergvormige bouwsels van Jogja en Soerakarta, maar in porseleinen en aardewerken kommen en schotels van Chineesch maaksel, welke mede deel hebben aan de vereering, die de oude Tjerbonsche bevolking koestert voor alles wat met haar Vorstenhuis samenhangt.

Men kan zich wel voorstellen, dat ook in andere oude plaatsen langs Java's Noordkust de Geboortedag van Mohammed, en in het bijzonder de Garebeg Moeloed Dal, met plechtigheden en kermissen gevierd wordt. Het is te betreuren, dat er zoo weinig betrouwbare plaatselijke berichten over de viering van dergelijke feesten, niet alleen van het Moeloed-feest, maar ook van Lebaran, Sawal, Besar en Soera, beschikbaar

1) Inderdaad is dit aldus geschied. Red.

Ook het Westen kent ze altijd nog, de vormen en uitingen van geluidsmagie, maar dan meer als losgeraakte verschijnselen, waarvan de eigenlijke zin verdrongen, onderbewust is geworden. Zoo het schieten bij de jaarwisseling; zoo de Polterabend voor bruiloften in Duitschland; zoo het klokkenluiden bij begrafenissen, wat klaarblijkelijk rudimentaire ritueelen tot afweer van kwade invloeden zijn. — Een knallende vruchtbaarheids- of rijkdomsmagie gaf hier onlangs de grebeg Moeloed van het om de acht jaren weerkerende tahoen dal waar te nemen. Gezien van de sitinggil, den hoogen voorsten kratonhof, was de aloon-aloon toen zoover de blik reikte, één veld van zwepen. Onder het gebulder van de kanonnen en geweren dat de processie der spijs-offerbergen naar de missigit begeleidt, raakte dat veld door een wilden wind bewogen: al het van verre samengevloeide boerenfolk klapte met zijn zwepen, wat een eigenaardig ratelende hagelende staccato geluidszwerm gaf. Men zegt ons, die zwepen moeten onder de éérste schoten voltóóid, de slag ervan dan afgevlochten worden; maar op dat tijdstip zagen we iedereen reeds aan het *zwiepen*. De zweep, mee naar huis genomen echter, bezorgt den boer voorspoed inzake het ermee gedreven vee, en het bosje padi, op de skatènkermis gekocht en vóór de grebeg aan de zweep bevestigd, geeft achteraf onder het zaai-zaad gemengd, vruchtbaarheid aan het gewas.

Wat nu de pikoelans aangaat, iedereen hier heeft weleens zoo'n draagjuk verbazend hard hooren kraken en zal dan vermoedelijk, net als wij plachten, gedacht hebben, dat het dat „van-zelf” deed onder het gewicht van de vracht; aardewerk bij voorbeeld. Maar op een keer, het was in Klakah, zoo'n kraakding van dichtbij bekijkende, vonden we de constructie toch nogal eigenaardig, en de drager bevestigde ook dadelijk: het was zóó gemaakt om te kraken. Later observeerden we diezelfde constructie op den Tengger, en hier in het Bojolalische, en tenslotte nog in het Bandjarnegarasche dus vrij ver Westelijk: zoodat die best aan heel Java gemeen kan zijn. Eén der betrokkenen verzekerde ons: dat kraken was prettig om te hooren, het hielp tegen de vermoeienis. Een ander: het was handig, wanneer je met zoo'n zwaren last liep dat je slecht zelf kon uitwijken, als de menschen je dan hóórden aankomen. Een derde verklaring: dat het geluid geschikt is om wilde dieren af te schrikken, werd ons vermoedelijk alleen bij toeval niet gegeven. Ze zijn geen van alle slecht of onplausibel. En wanneer nu tenslotte nog iemand mocht komen en beweren: maar het is immers eenvoudig rationéél, een draagjuk bestaande uit een lange, taaie, op dwarsdoorsnede flauw gebogen bamboelat te versterken door er een tweede tegenaan te leggen, met de holle

kanten op elkaar, ze van afstand tot afstand door een omwikkeling verbindende; en dan volgt het gekraak bij doorbuigen immers automatisch, zónder voorbedachten rade, — wèl dan valt daar ook al niet veel tegen in te brengen dan dat de eenvoudigst plausibele verklaringen in ethnologische kwesties volstrekt niet altijd de juiste blijken.

Voorts is daar nog de tamelijk krasse irrationaliteit der andere geluidgevende draagstokken. Eén daarvan kent de lezer mogelijk wel. Terwijl onze kraakpikoelan bij ons weten als muziekinstrument nog niet was beschouwd en beschreven, komt de Garoetsche rengkong nogal eens in de boeken voor, (bij Em. Hullebroek b.v.). Ook kan men het ding, vooral te Bandoeng nog wel in levenden lijve tegenkomen. Want de (reeds zeer zeldzame!) orkestjes, waar het samen met pansfluiten deel van uitmaakt, zakken weleens af naar de stad. Aan goede afbeeldingen is echter gebrek hoewel het instrument zich toch beter uitteekenen dan beschrijven laat, wat we dan ook niet zullen doen in detail. Alleen: het bestaat uit een vrij dikke en lange en zware bamboesliet, dienende om er padi mee te pikelen. De eene helft van de vracht is (op een vrij gecompliceerde manier, er komt nog een stok aan te pas), met een touwlus opgehangen om het voor-, de andere helft om het achtereind van dien draagboom. Elk zoo'n touw loopt dwars heen over een (enkele d.M. lange) langsspleet in de bamboe. Doordat de drager, al voortschrijdende, beurtelings zijn belasten en zijn vrijen schouder naar voren wrikt, raken die rijstzakken of bossen aan het slingeren, voor en achter net tegen elkander in. Daarbij schuren die hangtouwen dwars over de bamboe en de spleten daarin. Dit geeft een eigenaardig zoevend, zuchtend, dreinend, steunend en kermend geluid; dat ons overigens, ondanks een strenge maat meer aan windgejammer dan aan menschelijke zuchten herinnert. Het lijkt tamelijk zwak; maar toen we er eens hoorden vier of vijf tegelijk bleek het nogal een flink vacarme. En, wonderlijk genoeg, dat geluid dringt ook ver door, daarbij echter geheel van karakter veranderend; er resten dan alleen twee zuiver muzikale, tamelijk ronde en iets van een halven toon schelende klanken. Die hebben ons eens een ongemakkelijk diep dal en een nogal levendige rivier door getrokken, een hemels breedte van zeker 2 K.M., eer we gewaarwerden dat het geen Inlandsche rietmolen, en geen tweemanszaag maar een rengkong was, die het aardige geluid, als een klankrijk rustig ademen, maakte.

Dat was in het Noordwesten van het regentschap Bandjarnegara. En daarmee bleek voor de rengkong een, vroeger althans wijd, verbredingsgebied langs de grens van Pasoendan en Java-proper. Immers niet alleen Garoet, ook

Pameungpeuk heeft ze nog. De oud-regent van Bandjarnegara kende ze goed uit Tjilatjap, (maar nu zouden ze er wel kunnen zijn uitgestorven), en een man van omtrent Poerwokerto afkomstig vertelde ons, dat niet hijzelf maar wel zijn vader er nog mee had geloopt.

In Pameungpeuk pleegt bij het binnenhalen van den oogst een aanzienlijk deel der dragers rengkongs in plaats van gewone draagstokken te gebruiken, — wat ons op het denkbeeld bracht dat eigenlijk de rengkong de wettige oogstpikoelan is. Later werd dit in zooverre bevestigd, dat we daar in B.N. een bepaald dorp vonden, waar bij het oogsten alle dragers geluidgevende pikoelans gebruikten, zij het niet allemaal rengkongs. De overigen hadden in plaats daarvan krakende pikoelans, maar geen met die gewone, hooger beschreven constructie. Een nieuwe soort dus, „roengkoet” genoemd, maar zoo ingewikkeld van samenstel, dat we zonder diagrammen zelfs geen poging tot beschrijving durven wagen. Echter zoo veel kunnen we wel zeggen: een latvormige bamboepikoelan was in het midden ongevonden door een bamboekoker, daar op een gecompliceerde manier in vastgeklemd. Kraken deden de dingen allergegeweldigst, en zeker niet als een bijkomstig, onbedoeld gevolg.

Allebei die ongewone modellen van voor den oogst gebruikte draagstokken zijn stellig onpractischer dan een heel gewone bamboe draaglat. En met name de rengkong is een uiterst onhandig ding; die lange en zware en danig beladen exemplaren van boven Bandjarnegara vooral. Liefhebbers, die ze voor de grap eens probeeren wilden, hadden ze al weer neergelegd éér ze zoo'n gevaarte goed en wel op een schouder

getild kregen; aan die draaiende quasidansbeweging kwamen ze niet eens toe! — Neen, uit rationeele motieven is het gebruik van zulke werktuigen stellig niet te verklaren. Evenmin als het halm voor halm afsnijden der rijst bij den oogst.

Wanneer de lezer zich mocht beklagen, dat we begonnen zijn met hem vandaag al in een heel wonderlijke, alleen maar schurende en krakende geluidssfeer te houden, waarin het zelfs ontbrak aan rhythmisch interessante elementen, er eigenlijk alléén de metrische sjokcadans der vrachtdragers viel te hooren, dan kunnen we hem, wat dat laatste bezwaar betreft dienen met ons vierde genre van muzikale pikoelans: die der grassnijdertjes op verschillende plaatsen in Noord Bandjarnegara namelijk. Gewone pikoelans, of bestaande uit een stuk vrij dunnen bamboe stengel, beiderszijds schuin afgekap. Maar een complotje van b.v. drie of vijf katjongs sloeg en stompte daar op, deels met het lemmer, deels met den steel van hun grasmessen. En dat gaf dan een aardig geschakeerd en rhythmisch gevarieerd muziekje: van een soort als het volk hier uit zoo véél dingen slaat en stamp. Uit rijstblokken; uit kentongans; uit tamboerijnen; uit het water bij het baden.

Overigens we blijven dat kraken een áárdig geluid vinden. „Er is iets dat bekoort in ieder ding”, en voor wie daar zijn leven lang mee omgaat misschien nog het meest in alle geluidsvormen. Maar wellicht is onze ingenomenheid met *dit* geluid toch wel hoofdzakelijk te verklaren uit het gekraak van de trap treden der grootouderlijke huizing onzer verre jeugd.

(Locomotief).

BOEKBESPREKING.

R. H. van Gulik, *Urvaçī, een Oud-Indisch Tooneelstuk van Kālidāsa, uit den oorspronkelijken text vertaald, en van een inleiding voorzien.*

N. V. Adī Poestāka (Sic), 's Gravenhage 1932.

Het welbekende en terecht-beroemde drama van Kālidāsa, het Vikramorvaçīya, de uitbeelding van de liefde, scheiding en hereeniging van den koning Pururavas en de apsaras Urvasī, dat zich in Indië in 'n zeer groote populariteit verheugd heeft en ook in het Westen steeds sterk de aandacht trok, is thans, nadat er reeds een eeuw lang van tijd tot tijd vertalingen in het Latijn (Lenz, Berlijn 1833), Duitsch (voor allen te noemen L. Fritze, Reclam), Engelsch, Fransch, Spaansch, Italiaansch, Zweedsch en andere talen verschenen waren, ook in het Nederlandsch toegankelijk. Of deze vertaling in een behoefte voorziet is in hooge mate problematiek. Het wil mij voorkomen, dat degenen, die zich voor het dichtwerk interesseeren zonder geheel en al op den Sanskrit tekst te kunnen of willen afgaan, zich even gemakkelijk van een bewerking in een vreemde taal kunnen bedienen. En of het aantal uitsluitend-Nederlandsch-lezenden, dat in een werk als dit belangstelt, groot genoeg is om de onderneming te wettigen — dat zal de uitgeefster niet zonder bezorgdheid overwogen hebben. Doch ter zijde deze praktische kwesties! Het verdient opzichzelf onze belangstelling en waardeering en waar het kan, instemming en steun, wanneer er in den tegenwoordigen tijd, waarin bij velen een zoo ontstellend gebrek aan belangstelling voor cultureele goederen valt te constateren, menschen zijn, die met veel inspanning en studie trachten de onverwelkbare schoonheden van oude kunstwerken uit verre landen

voor een modern publiek weer toegankelijk te maken. Vertalingen als deze vestigen de aandacht op het werk van groote geesten uit vroegere tijden, wekken belangstelling voor de beschaving van oude volkeren, herinneren er aan, dat, ook nog voor den modernen mensch, dáár cultuurbezit gewrocht is. Aan den vertaler en de uitgeefster komt hiervoor onze dank toe.

Al zou men op een aantal punten met den Heer van G. van meening willen verschillen, men kan toegeven, dat hij de bedoeling van de woorden van het Sanskrit origineel trouw heeft weergegeven. Zijn vertaling, die meestal letterlijk is, wijkt echter een aantal malen om aesthetische redenen af. Maar de weergave van den stijl en de dichtelijke schoonheid is hem veel minder gelukt. De eigenaardige wendingen, die het door den Heer van G. gebezigde Nederlandsch vertoont, geven ons geen denkbeeld van het hooge peil, waarop Kālidāsa's werk in dit opzicht staat.

Aan de vertaling gaat een verdienstelijke inleiding vooraf, aan het slot staan eenige bladzijden aantekeningen, die als vaker in dergelijke gevallen, voor den ter zake kundige overbodig, voor den leek veelal onvoldoende of onbegrijpelijk zijn: Wat heeft het voor nut, aan een algemeen publiek karnikāra te verklaren met „pterosperrum ocerifolium”, viçākha met „veertiende maanhuis”, lavalī met „averrhoa acida”? Iets uitvoeriger en minder geleerd ware beter geweest.

J. GONDA.

